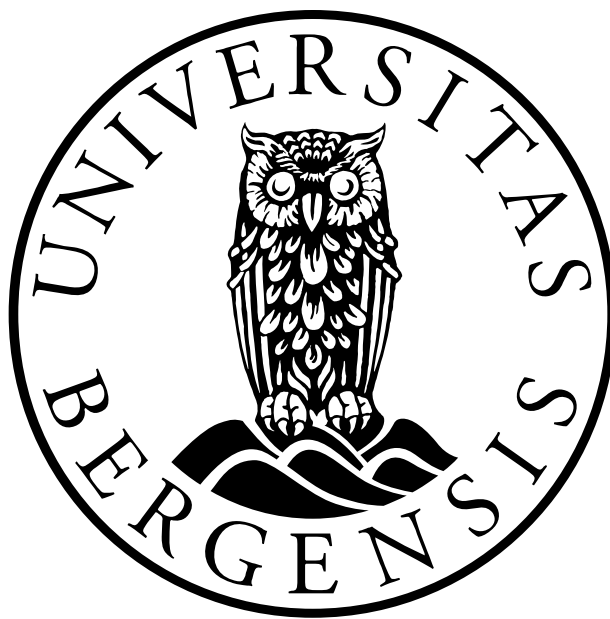

Det Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihets flyktningshjelp 1933 til 1948

Theresa Rosell-Helland

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren, 2018

**Det Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihets
flyktninghjelp 1933 til 1948**

© Theresa Rosell-Helland

2018

Det Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihets flyktningshjelp 1933–1948

Theresa Rosell-Helland

<http://bora.uib.no/>

Abstract

This master thesis has its focus on “Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet” (IKFF), the Swedish section of the transnational organization “Woman’s International League for Peace and Freedom” (WILPF), which provided refugee relief in the period between 1933 and 1948. The main issue this master thesis attempts to explore, is: Why did IKFF choose to help refugees during the years from 1933 to 1948, and what were the actions taken? What were the crucial factors that contributed to IKFF’s accomplishments within refugee aid, who were the key players and what significance did they have for the humanitarian aid?

The key players in IKFF’s refugee aid have proven to be of great importance to what the Swedish section accomplished in its refugee aid and which extent the refugee aid gained. This was partly due to several of the key players being part of a woman’s network covering several Swedish women’s organizations. When WILPF in 1933 decided that the transnational organization should engage in refugee aid, IKFF used this network to recruit new members who could contribute to the work. This network also enabled IKFF to collaborate with several woman’s organizations, domestic and abroad, in its refugee aid.

IKFF acted in different ways to help refugees. The number of refugees who applied to Sweden was restricted until 1938, and as a result of this, IKFF focused helping refugees residing in other countries during the first few years. In this case, IKFF operated mainly as a contributor in various relief operations initiated by foreign organizations. In 1938, the number of refugees to Sweden increased. This led IKFF, in collaboration with other Swedish organizations, to try to influence Swedish authorities to grant quotas for different groups of refugees. One of the preconditions for the Swedish authorities to agree to grant refugee quotas was that organizations like IKFF would finance refugee stays in Sweden. IKFF therefore started to work on finding foster homes and establish an orphanage for refugee children, as well as finding homes for other refugees.

IKFF believed that more refugees could be helped if the Swedish government liberalized its immigration and refugee policies and changed the right of asylum to include Jewish refugees. The organization therefore initiated work to influence the Swedish government so that it would liberalize its refugee policy. They collaborated with several other organizations in Sweden to create understanding and acceptance in the opinion of refugee aid which could in turn affect the government’s view of the matter. In order to strengthen public opinion on refugee aid in the country and to get more people to engage in refugee aid, IKFF worked to convey and preach information about the dangers of Nazism, fascism and anti-Semitic attitudes.

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder Christhard Hoffmann for stødig oppfølging, gode råd, og for å ha introdusert meg for et emne jeg synes er utrolig spennende. I tillegg vil jeg takke professorer og studenter ved seminaret *På tvers av grenser* for gode faglige diskusjoner og tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke mine venner og medstudenter for å ha gjort mastertiden til et minne for livet. Det gode sosiale felleskapet blant masterstudentene på historie har vært en strålende motivasjon for å komme seg på lesesalen, og for å klare å fullføre masteroppgaven på normert tid.

Til slutt vil jeg takke mine foreldre Øystein og Ing-Marie. Tusen takk pappa for at du alltid er så morsom, grei og hjelpsom med absolutt alt. Tusen takk mamma for din kjærighet og oppmuntrende ord.

Innholdsfortegnelse

1. Introduksjon	1
1.1 Problemstilling og avgrensing.....	2
1.2 Tidligere forskning og forskningsfokus	4
1.3 Begrepsavklaring.....	9
1.3.1 Internasjonal eller transnasjonal?	9
1.3.2 Innvandringspolitikk, flyktningpolitikk og utlendingslovgivning	10
1.3.3 Politisk flyktning	10
1.4 Kilder og metode	12
1.4.1 Kilder.....	12
1.4.2 Metode og metodiske utfordringer	13
1.5 Disposisjon av oppgaven.....	15
2. Historisk bakgrunn og kontekst.....	16
2.1 Utviklingen av svensk innvandrings- og flyktningpolitikk 1900-1945.....	16
2.2 Svensk flyktninghjelp 1930- og 1940-tallet	21
2.3 WILPF og IKFF: Kvinner for freden	26
3. IKFFs organisasjon, aktører og nettverk	32
3.1 Organisasjon og ledelse.....	32
3.1.1 IKFF	32
3.1.2 IKFF og WILPF	35
3.2 De sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp: en biografisk tilnærming	36
3.2.1 Presentasjon av sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp	37
3.2.2 Gruppebiografi: fellestrekk og motivasjon for flyktninghjelpen	47
3.3 Konklusjon	57
4. IKFFs flyktninghjelp 1933 til 1948: motiver, mål og midler	59
4.1 Ideologiske begrunnelser for flyktninghjelpen.....	59
4.2 WILPFs resolusjoner vedrørende flyktnings spørsmål.....	61

4.3 Metoder for å gjennomføre målene	68
4.3.1 “Holdningskamp”: Mot antisemittisme og nazisme.....	68
4.3.2 Arbeid for en mer liberal flyktningpolitikk	74
4.4 Konklusjon	77
5. Konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter	79
5.1 Flyktninghjelp utenfor Sverige.....	79
5.1.1 Hjelp til sine egne.....	79
5.1.2 Hjelpearbeid i Tsjekkoslovakia	81
5.1.3 Hjelpearbeid for spanske flyktningbarn	83
5.1.4 Hjelpearbeid under krigen og i etterkrigstiden.....	91
5.2 Flyktninghjelp i Sverige	95
5.2.1 Barnehjem og fosterfamilier.....	96
5.2.2 Hjelpearbeid for Sudettyske flyktninger som søkte seg til Sverige	101
5.3 Konklusjon	104
6. Konklusjon	107
Litteratur og Kilder.....	111

1. Introduksjon

“I diskussionen om flyktingmottagandet glömmer man ofta den starkt flyktingvänliga opinion som alltid har funnits i Sverige... En tyvärr alltför vanlig föreställning är at den svenska opinionen under 1930-talet och andra världskriget skulle ha varit kompakt flyktingfientlig...Men ofta glöms det bort att det också fanns en antifascistisk och flyktingvänlig opinion även utanför de judiska kretsar som försökte hjälpa sina trosfränder ...”¹

Dette skriver historikeren Pär Frohnert i en artikkel publisert i Dagens Nyheter i 2015. På 1930- og begynnelsen av 1940-tallet er Sverige kjent for å ha ført en restriktiv innvandrings- og flyktningpolitikk. Samtidig var Europa preget av store flyktningstrømmer som følge av den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland i 1933, og den spanske borgerkrigen som ble utkjempet i perioden 1935 til 1939. Terroren under det tredje riket førte til at omlag 400 000 mennesker forsøkte å komme seg ut av Tyskland og dets okkuperte og annekterte områder frem til 1939. Mange av disse var jøder og politisk opposisjonelle. Som følge av den spanske borgerkrigen flyktet i tillegg flere hundre tusen spanjoler til nabolandene. Sverige var ikke alene om å føre en streng innvandrings- og flyktningpolitikk. Samtlige europeiske land og USA var lite villige til å ta imot flyktninger. Dette har ført til påstander om at disse landene må ta sin del av ansvaret for at flere millioner mennesker mistet livet. Frem til utbruddet av andre verdenskrig tok Sverige kun imot 5000 flyktninger fra Tyskland. Da Sverige på begynnelsen av 1940-tallet omsider lettet på sine innvandringsrestriksjoner var det så og si ikke lenger mulig å komme seg ut av det krigsherjede Europa.

Det fantes på 1930-tallet og under andre verdenskrig enkeltpersoner og organisasjoner i det svenske samfunnet som arbeidet for en mer liberal flyktningpolitikk, og som ønsket å hjelpe både flyktninger i andre land og flyktninger som søkte seg til Sverige. En av disse organisasjonene var “Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet” (IKFF), som er den svenske seksjonen av “Woman’s International League for Peace and Freedom” (WILPF). Siden etableringen i 1915 har den transnasjonale kvinneorganisasjonen hatt som mål å oppnå

¹ Frohnert, Pär (2015): “Så blev flyktingmottagande en svensk paradgren”. Dagens Nyheter (internett), 15. Oktober. Tilgjengelig fra < <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturbatt/sa-blev-flyktingmottagande-en-svensk-paradgren/?forceScript=1&variantType=large> > (Lest: 28/4-2018)

fred gjennom nedrustning og diplomati, samt å promotere økonomisk og sosial rettferdighet for alle. Dette er mål organisasjonen også arbeider for den dag i dag, både nasjonalt og internasjonalt. På 1930- og 1940-tallet var imidlertid et av organisasjonens hovedfokus Europas flyktninger. I denne masteroppgaven skal jeg undersøke IKFFs flyktninghjelp i perioden 1933 til 1948.

1.1 Problemstilling og avgrensning

Hovedproblemstillingen for masteroppgaven er: *“Hvorfor valgte IKFF å hjelpe flyktninger i perioden 1933 til 1948? Hvilke aksjoner ble gjennomført? Hvilke faktorer var avgjørende for det IKFF fikk utrettet i sin flyktninghjelp, hvem var hovedaktørene, og hvilken betydning hadde disse for hjelpearbeidet?”*. Til hovedproblemstillingen følger det også noen tilknyttede delproblemstillinger, som jeg skal gjøre rede for i de følgende avsnittene. Innledningsvis er det viktig å poengtere at besvarelsen av spørsmålene som utgjør hovedproblemstillingen til dels overlapper hverandre.

I undersøkelsen av hvem hovedaktørene i IKFFs flyktninghjelp var, og hvilken betydning disse hadde for hjelpearbeidets resultat, vil jeg stille spørsmål ved om det faktum at IKFF var en kvinneorganisasjon var av betydning for hva organisasjonen oppnådde. Jeg vil også undersøke hvilken sosial posisjon kvinnene hadde, hvilke holdninger de forfektet, og i hvilken grad de sentrale aktørenes bakgrunn var avgjørende for at disse engasjerte seg i flyktninghjelpen. Videre vil jeg stille spørsmål om i hvilken grad IKFF etablerte kontakter med andre organisasjoner, og hvilken betydning dette i så fall hadde for flyktninghjelpen.

I forbindelse med spørsmålet om hvorfor IKFF valgte å hjelpe flyktninger i perioden 1933 til 1948, vil jeg undersøke hvilke motiver som lå til grunn for IKFFs flyktninghjelp, og hva som var styrende for de prioriteringer IKFF gjorde i dette arbeidet. Videre vil jeg undersøke målene for organisasjonens flyktninghjelp, og hvilke metoder IKFF benyttet for å nå målene. Et spørsmål som i denne sammenheng er interessant å stille er om flyktningengasjementet var spesielt for IKFF, eller om dette var noe WILPF oppfordret sine nasjonale seksjoner til å jobbe med. I sammenheng med undersøkelsen av hvilke aksjoner som ble gjennomført, er det interessant å stille spørsmål ved hvilke grupper IKFF prioriterte å hjelpe og hvorfor den svenske seksjonen prioriterte å hjelpe disse fremfor andre grupper flyktninger.

Selv om en masteroppgave er et forholdsvis stort prosjekt, har jeg likevel måttet ta bevisste og vanskelige valg for å avgjøre hvordan oppgaven skal avgrenses. Det har vist seg at IKFF på 1930- og 1940-tallet satte i gang flere hjelpeaksjoner og prosjekter for flyktninger. Det har ikke vært mulig å inkludere alle disse. I det tilgjengelige kildematerialet fremgår det at IKFF arbeidet for å hjelpe flyktninger i Europa, Japan og Kina. Jeg har valgt å avgrense oppgaven til hjelpeaksjoner og prosjekter for flyktninger i Europa. Det har heller ikke vært plass til å inkludere alle hjelpeaksjoner og prosjekter satt i gang for flyktninger i Europa. Det har imidlertid fremkommet at hjelpeaksjonene og prosjektene stort sett har vært organisert og utført på samme måte. Derfor vil ikke avgrensningen redusere verdien av oppgavens resultater. Noen av de hjelpeprosjektene som har blitt utelatt er flyktninghjelpen for finske barn, barn i Leningrad og enkelte hjelpeprosjekter satt i gang for å bistå jødisk ungdom i å emigrere fra Europa til Palestina.

Oppgavens tidsavgrensning er fra 1933 til 1948. Året 1933 er et naturlig startpunkt for oppgaven siden det var dette året nazistene tok over makten i Tyskland. Selv om maktovertakelsen ikke umiddelbart førte til noe større innvandringstrykk på Sverige, var hendelsen avgjørende for de store flyktningstrømmene som kom til å prege Europa i tiårene fremover. Når det gjelder valg av sluttpunkt for oppgaven har det vært flere aktuelle alternativer. Et av disse er 1941 da den svenske innvandrings- og flyktningpolitikken ble liberalisert. Svenske myndigheter tok fra da mer aktiv del i flyktninghjelpen, og det ser også ut til at IKFF fra dette tidspunkt var mindre aktive i sin flyktninghjelp. Et annet alternativ har vært 1945 da andre verdenskrig tok slutt. Selv om krigen tok slutt var Europa de to første årene etter krigen fortsatt preget av store flyktningstrømmer, og i årene 1945 til 1948 fortsatte IKFF å hjelpe flyktninger. Sluttpunktet for oppgaven er derfor satt til 1948.

Jeg har under arbeidet med masteroppgaven hovedsakelig forholdt meg til et kildemateriale som er skrevet av IKFF og medlemmer av IKFF. Derfor er ikke oppgaven en undersøkelse av hvordan IKFFs flyktninghjelp ble sett på utenfra, eller en sammenligning av IKFFs flyktninghjelp med andre organisasjoners flyktninghjelp. Oppgaven er en konkret undersøkelse av hvorfor og hvordan IKFF aksjonerte for å hjelpe flyktninger. Andre organisasjoner, nasjonale som internasjonale, vil kun inngå i undersøkelsen dersom det fremgår at IKFF samarbeidet med disse i sin flyktninghjelp. Oppgaven vil derimot, til en viss grad, inkludere et transnasjonalt perspektiv fordi IKFF er del av den transnasjonale organisasjonen WILPF. For å kunne gi svar på hovedproblemstillingen og

delproblemstillingene er det nødvendig å undersøke hva slags organisasjon WILPF var på 1930- og 1940-tallet, hvorfor WILPF ble etablert, og hva som var sentralt i organisasjonens virksomhet i undersøkelsesperioden. Jeg vil dog ikke gå dypere inn i WILPF eller andre nasjonale seksjoner av WILPF sin flyktninghjelp. De nasjonale seksjonene av WILPF, vil som øvrige organisasjoner, kun inngå i undersøkelsen dersom IKFF samarbeidet eller korresponderte med disse.

1.2 Tidligere forskning og forskningsfokus

Jeg er ikke kjent med at det finnes noen tidligere forskning som tar for seg IKFFs flyktninghjelp på 1930- og 1940-tallet, annet enn Hulda Fjellströms c-uppsats ved universitetet i Stockholm fra 2006 *“De förföljda ute i världen vänta stöd av oss: En studie av Internationella Kvinnoförbundet Fred och Frihets flyktingarbete 1933-1947”*. Fjellströms oppgave har vært nyttig for å komme i gang med denne oppgaven, siden hun delvis behandler den samme tematikken som jeg gjør, og har benyttet noe av det samme kildematerialet som meg. Det finnes dog to svenske forskere som har behandlet IKFF i andre sammenhenger. En av disse er sosiologen Margareta Larson som i sin avhandling fra 1985 *“De arbetade för fred: Kvinnoföreningar i Sverige med fred på sitt program 1898–1940”* undersøker hvordan svenske kvinner organiserte seg for å protestere mot krig. I undersøkelsen inngår to svenske kvinnelige fredsorganisasjoner: “Sveriges Kvinnliga Fredsförening” og IKFF. Videre vier Larson stor plass til IKFFs moderorganisasjon WILPF, og gjør rede for etableringen av både WILPF og IKFF, samt for utviklingen av organisasjonen i mellomkrigstiden.

I sin doktorgradsavhandling fra 2001 *“Kvinnor mot krig: aktioner och nätverk för fred 1914–1940”* undersøker historikeren Irene Andersson hvorfor og på hvilken måte svenske kvinner satte i gang fredsaksjoner under første verdenskrig og i mellomkrigstiden, hvordan kvinner ble mobilisert, og hvordan noen utvalgte fredsaksjoner ble satt i gang. Avhandlingen tar ikke sikte på å undersøke fredsaksjoner satt i gang av ulike kvinneorganisasjoner, men fokuserer på de fredsaksjoner som inngikk i sosiale bevegelser, og som var bygget på individuelle stillinger og midlertidige mobiliseringer.² Et interessant resultat for denne oppgaven er at det fremgår at flere svenske kvinneorganisasjoner inngikk som rekrutteringsnettverk under de granskede fredsaksjonene, og at IKFF var en av disse organisasjonene. Videre er hennes

² Andersson, Irene (2001): *“Kvinnor mot krig: aktioner och nätverk för fred 1914–1940”*. (doktorgradsavhandling). Historiska institution vid Lunds Universitetet. s.303

avhandling interessant fordi det fremgår at flere av de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp var del av kvinnenettverket som var initiativtagere til disse fredsaksjonene.

Som følge av at IKFF er del av den transnasjonale organisasjonen WILPF, som på 1930- og 1940-tallet hadde flere nasjonale seksjoner i andre land, har det vært nødvendig å bruke forskningslitteratur som undersøker den transnasjonale organisasjonen. Det er hovedsakelig britiske og amerikanske forskere som har undersøkt den transnasjonale organisasjonen. Jeg har derfor valgt å begrense meg til britisk og amerikansk forskningslitteratur. Når det er sagt finnes det antakelig forskningslitteratur som tar for seg andre nasjonale seksjoner av WILPF, men som det ikke ville vært mulig for meg å ta i bruk i denne oppgaven som følge av språkbarrieren.

Det fremgår at det heller ikke er forsket mye på WILPF i sammenheng med flyktninghjelp. Gjennomgående er at britiske og amerikanske forskere undersøker den transnasjonale organisasjonen i sammenheng med den internasjonale kvinnebevegelsen og den kvinnelige fredsaktivismen på begynnelsen av 1900-tallet og i mellomkrigstiden. En av disse forskerne er historikeren Marie Sandell, som underviser i nyere historie ved universitetet i London. I sin avhandling *“The Rise of Women’s Transnational Activism: Identity and Sisterhood Between World Wars”* fra 2015 undersøker Sandell hvordan transnasjonale kvinneorganisasjoner spredte seg i mellomkrigstiden, og de fremskrittene disse gjorde for å bringe kvinner sammen på tvers av grenser. Hennes bok har særlig vært interessant for denne oppgaven fordi hun beskriver hvordan WILPF ble etablert som et resultat av kvinnebevegelsen på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Annen forskningslitteratur som har vært nyttig for denne oppgaven er Cathrine Fosters avhandling *“Woman for All Seasons: The Story of Woman’s International League for Peace and Freedom”* fra 1989. I avhandlingen gjør Foster rede for WILPFs historie fra organisasjonens etablering i 1915 og frem til 1980-tallet. Hennes avhandling har vært nyttig fordi hun går kronologisk gjennom ulike aksjoner WILPF satte i gang i mellomkrigstiden og under den andre verdenskrig.

Relevant for min oppgave er hvorfor svenske myndigheter på 1930- og 1940-tallet førte en restriktiv innvandrings- og flyktningpolitikk, og de aktørene i det svenske samfunnet som arbeidet for å hjelpe flyktninger. Historikeren Karin Kvist Geverts skriver i sin avhandling fra 2008 *“Ett främmande element i nationen: Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938-1944”* at flere forskere har påpekt at det i den senere tiden har skjedd mye på

forskningsfronten om Sveriges agering under andre verdenskrig og holocaust, og at dette står i sammenheng med en økt interesse for det internasjonale forskningsprosjektet “Holocaust Studies”. Hun skriver videre at denne endringen særlig merkes dersom man sammenligner to forskningsprosjekter i Sverige som omhandler Sverige og andre verdenskrig. Mens forskere på 1970-tallet var opptatt av å undersøke forhold som arbeidsmarkedet, utenrikspolitikk, handel og nøytralitet, har forskere på 2000-tallet vurdert Sveriges forhold til nazismen og holocaust, og stilt spørsmål til pressens agering, rasebiologiens betydning og nasjonalsosialismen i Sverige.³

Historikerne Mikael Byström og Pär Frohnert skriver i sin artikkelsamling fra 2013 *“Reaching a State of Hope: Refugees, immigrant and the swedish welfare state, 1930-2000”* at svensk historisk forskning som omhandler flyktninger har vist interesse for hvordan den svenske staten og regjeringen var organisert på 1930- og 1940-tallet. Hovedinteressen har blant annet vært å undersøke regjeringens og utenriksdepartementets organisering, og å stille spørsmål ved hvor og av hvem politikken ble utformet. Forskningen har derimot hatt mindre fokus på å kartlegge og å undersøke andre aktører som engasjerte seg i flyktningsspørsmål, som blant annet frivillige organisasjoner og enkeltpersoner som arbeidet for å hjelpe flyktninger og å påvirke regjeringen til å føre en mer liberal flyktningpolitikk.⁴ Byström og Frohnert skriver imidlertid at interessen og forskningen på dette feltet de siste årene hadde økt.⁵ Det kan tenkes at denne økningen også står i sammenheng med en økt interesse for det internasjonale forskningsfeltet “Holocaust Studies”. Dette fordi flere av flyktningene som søkte seg til Sverige på denne tiden var jødiske flyktninger som hadde forlatt Tyskland etter den nazistiske maktovertakelsen i 1933, og fordi det særlig var vanskelig for jødiske flyktninger å få innreisestillatelse og oppholdstillatelse i Sverige.⁶

Det har under arbeidet med denne oppgaven vært nødvendig å både inkludere forskningslitteratur som undersøker hvordan svenske myndigheter formet sin innvandrings- og flyktningpolitikk, og forskningslitteratur som undersøker ulike organisasjoner som drev

³ Kvist Geverts, Karin (2008): *“Et främmande element i nationen: svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944”*. Historiska institutionen & Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord. Uppsala. s.9

⁴ Byström, Mikael. Frohnert, Pär (2013): *“Reaching a State of Hope: Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930–2000”*. Nordic Academic Press. Lund, Sverige. s.69

⁵ Byström. Frohnert (2013): s.70

⁶ Kvist Geverts (2008): s.287

med flyktninghjelp. Dette har vært nødvendig for å få en forståelse av hvilke politiske og samfunnsmessige forhold IKFF arbeidet under, og for å få en forståelse for hvordan hjelpevirksomheten for flyktninger i Sverige generelt artet seg på 1930- og 1940-tallet. To forskere som har undersøkt den svenske innvandring- og flyktningpolitikken er statsviteren Tomas Hammar og historikeren Hans Lindberg. Selv om deres avhandlinger er fra 1964 og 1973, er disse likevel interessante fordi de undersøker hvordan den svenske innvandring- og flyktningpolitikken utviklet seg på begynnelsen av 1900-tallet og i mellomkrigstiden.

Tomas Hammar undersøker i sin avhandling fra 1963 "*Svensk flyktningpolitik under internationellt tryck 1936-1941*" den svenske innvandringspolitikken, utlendingskontrollen og asylretten i perioden 1900 til 1932. Hans avhandling er interessant siden han undersøker hvorfor den svenske innvandringspolitikken gikk fra å være åpen til mer restriktiv mot slutten av 1920-tallet, hvilke grupper i Sverige som hadde interesse av at innvandringen til landet ble mer kontrollert, og hvilke grupper utlendinger restriksjonene var rettet mot. Videre undersøker han i hvilken grad Sverige tok imot flyktninger, samt forutsetningene for asyl.⁷ Hans avhandling gir med andre ord et innblikk i hvordan de politiske og samfunnsmessige forholdene var da IKFF satte i gang sitt hjelpearbeid for flyktninger i 1933.

Hans Lindbergs avhandling fra 1973 "*Svensk flyktningpolitik under internationellt tryck 1936-1941*" var det første, og lenge det eneste, forskningsarbeidet på svensk flyktningpolitikk rettet mot jødiske flyktninger i perioden 1936 til 1941.⁸ Målet med avhandlingen var å undersøke hvordan svenske myndigheter under voksende press, både fra inn- og utland, formet sin flyktningpolitikk. Han ser på hvilke motiver som lå bak lovgivningen, og hvilke løsninger svenske myndigheter anså som nødvendige. Videre undersøker han hva dette innebar for flyktninger som ønsket å ta seg til Sverige, og da spesielt jødiske flyktninger.⁹ Et interessant resultat er at Lindberg i en undersøkelse av forholdet mellom svenske myndigheter og noen utvalgte hjelpeorganisasjoner, kommer frem til at de var enige om at en restriktiv flyktningpolitikk var nødvendig.¹⁰

⁷ Hammar, Tomas (1964): "*Sverige åt svenskarna: Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932*". Caslon Press Boktryckeri AB. Stockholm. s.12

⁸ Byström. Frohnert (2013): s.29

⁹ Kvist Geverts (2008): s.10

¹⁰ Lindberg, Hans (1973): "*Svensk flyktningpolitik under internationellt tryck 1936–1941*". Allmänna Förlaget. Stockholm. s.47

Som nevnt tidligere nevner Kvist Geverts at forskere etter årtusenskiftet begynte å undersøke Sverige og andre verdenskrig i sammenheng med nazismen og holocaust. Hun skriver videre at forskning om svensk flyktningpolitikk og jødiske flyktninger under andre verdenskrig og holocaust kan deles inn i to typer: De som undersøker myndighetene og de som undersøker hjelpeorganisasjoner. Den første har et institusjonelt eller statlig perspektiv og beskriver flyktningpolitikken ovenfra. Den andre fokuserer på hjelpeorganisasjonene, noen av de jødiske kvotegruppene eller enkelte jødiske flyktninger, og behandler dermed flyktningpolitikken med et under- eller innenfraperspektiv.¹¹ I denne oppgaven har det vært fruktbart å ta i bruk begge typene, siden IKFFs både arbeidet med å påvirke svenske myndigheter til å føre en mer liberal flyktningpolitikk og arbeidet med flyktninghjelp på et mer direkte plan. I de følgende avsnittene vil jeg gjøre rede for noen undersøkelser som særlig har vært aktuelle for denne oppgaven.

Karin Kvist Geverts sin avhandling har vært interessant fordi hun undersøker den svenske flyktningpolitikken før og under den andre verdenskrig. Målet med avhandlingen var å øke forståelsen for mekanismene bak sosial kategorisering og diskriminering, og sammenhengen mellom disse. Hun ser på hvordan svenske myndigheter gjennom sin praktiske utforming av flyktninghjelpen skapte ulike kategorier blant flyktningene, og på hvordan de behandlet disse.¹² Dette gjør hun gjennom en kvantitativ og komparativ metode der hun blant annet sammenligner hvor mange av de jødiske flyktningene som fikk oppholdstillatelse i forhold til ikke-jødiske flyktninger.

Mikael Byströms og Pär Frohnerts artikkelsamling er en bok bestående av artikkelbidrag skrevet av ulike forskere, men også dem selv. I denne oppgaven har følgende kapitler vært særlig nyttige: “*Sweden and the Refugees, 1933-1945*” av Klas Åmark, “*A foreign element within the nation*” av Karin Kvist Geverts, “*The politics of Jewish refugee aid and relief work in Sweden*” av Pontus Rudberg, og “*Social-democratic solidarity*” av Pär Frohnert. I tillegg har introduksjonskapitlene skrevet av Byström og Frohnert vært relevante for denne oppgaven fordi disse kapitlene blant annet omhandler flyktningpolitikken rettet mot politiske- og jødiske flyktninger samt ulike organisasjoner som drev med flyktninghjelp på 1930- og begynnelsen av 1940-tallet.

¹¹ Kvist Geverts (2008): s.10

¹² Kvist Geverts (2008): s.6

Historikeren Pontus Rudberg undersøker i sin avhandling fra 2017 “*The Swedish Jews and the Holocaust*” den svenskjødiske responsen på den nazistiske jødeforfølgelsen i perioden 1933 til 1945. Han stiller spørsmål om hvordan svenske jøder handlet for å hjelpe jødene som var utsatt for den nazistiske terroren, og hva som bestemte deres retningslinjer og handlinger. Hans avhandling er interessant fordi han gjør rede for hjelpearbeidet til den “Mosaiska Församlingen i Stockholm”. Dette fordi undersøkelsen av denne organisasjonen eksemplifiserer hvordan hjelpevirksomheten i Sverige generelt tok form, og fordi IKFF samarbeidet med denne organisasjonen i sitt hjelpearbeid.

1.3 Begrepsavklaring

1.3.1 Internasjonal eller transnasjonal?

Marie Sandell skriver i sin avhandling at historikere har hatt en tendens til å bruke begrepene *internasjonal* og *transnasjonal* om hverandre, og at disse begrepene ofte har blitt løst definerte.¹³ Under arbeidet med sin avhandling om kvinnelig aktivisme i mellomkrigstiden så Sandell seg derfor nødt til å gjøre en begrepsavklaring, som jeg i denne oppgaven har valgt å forholde meg til. Grunnen til at det er nødvendig å foreta en avklaring av disse begrepene er at WILPF på 1930- og 1940-tallet besto av, og fremdeles består av, flere nasjonale seksjoner. Det har under arbeidet med denne oppgaven vist seg at IKFF i sin flyktninghjelp stadig kommuniserte og samarbeidet med andre nasjonale seksjoner av WILPF, og måtte forholde seg til de avgjørelser som ble tatt av WILPF sentralt. Det er derfor nødvendig å klargjøre hvor vidt WILPF er en *internasjonal* eller en *transnasjonal* organisasjon.

Selv om begrepene ofte har blitt brukt om hverandre poengterer Sandell at det de siste årene har oppstått en interesse for en *transnasjonal* fortolkning av historien. Dette innebærer undersøkelser av bevegelser og samspill mellom folk og ideer på tvers av landegrenser. Mens ordet *internasjonal* ofte brukes om samspill mellom nasjoner og de som representerer disse, refererer og understreker begrepet *transnasjonal* rollene til ikke-statlige aktører i disse prosessene. På den måten mener Sandell at *transnasjonale* organisasjoner vektlegger sine medlemmers mål og metoder for å oppnå sine mål. Dette i motsetning til *internasjonale* organisasjoner som opererer med nasjonalstaten som en primærpolitisk enhet og understreker

¹³ Sandell, Marie (2015): “*The Rise of Women’s Transnational Activism: Identity and Sisterhood Between the World Wars*”. I.B. Tauris & Co Ltd. London. s.4

samarbeid mellom lignende organisasjoner i ulike land. Sandell velger derfor å bruke begrepet *transnasjonal* når hun i sin avhandling beskriver samspillet mellom kvinnelige aktivister fra ulike land og deres ikke statlige nettverk i mellomkrigstiden.¹⁴

Sandell nevner kort at WILPF er et godt eksempel på en *transnasjonal* organisasjon siden organisasjonen opererte på tvers av landegrenser og hadde pasifisme som sitt forenede mål.¹⁵ Jeg vil av den grunn referere til WILPF som en *transnasjonal* organisasjon. Som følge av at WILPFs seksjoner i ulike land i det tilgjengelige kildematerialet bli omtalt som *nasjonale* seksjoner, vil jeg benytte ordet *nasjonal* som en fellesbetegnelse for disse. I omtalen av enkelte *nasjonale* seksjoner vil jeg forholde meg til hvilket land seksjonen tilhørte. Eksempelvis den *tyske seksjonen* eller den *tsjekkosllovakiske seksjonen*.

1.3.2 Innvandringspolitikk, flyktningpolitikk og utlendingslovgivning

For å unngå misforståelser er det nødvendig å gi en kort avklaring av hvilken betydning *innvandringspolitikk*, *flyktningpolitikk* og *utlendingslovgivning* hadde på 1930- og 1940-tallet. Pontus Rudberg skriver i sitt artikkelbidrag i artikkelsamlingen “*Från sidensjalar till flyktingmottagning: Judarna i Sverige- en minoritets historia*” fra 2013 at den svenske flyktningpolitikken frem til andre verdenskrig var en viktig del av innvandringspolitikken, men at denne ikke utgjorde et eget politisk område. Han skriver videre at det ikke fantes noen lover som spesifikt omhandlet flyktninger. I stedet ble det på 1920- og 1930-tallet vedtatt flere utlendingslover som gjaldt for den generelle innvandringen til Sverige. Disse lovene ble kalt utlendingslover.¹⁶

1.3.3 Politisk flyktning

I FNs flyktningkonvensjon fra 1967, artikkel 1A, blir en *politisk flyktning* definert som: “*Et menneske som har forlatt sitt hjemland i begrunnet frykt for forfølgelse på grunn av rase, religion, nasjonalitet eller politisk mening, eller for å unndra seg straff for en politisk forståelse*”. Definisjonen gjelder den dag i dag, og samtlige nasjoner er rettslig pålagt å

¹⁴ Sandell (2015): s.4

¹⁵ Sandell (2015): s.4

¹⁶ Rudberg, Pontus (2013): “Flyktningpolitik, främlingslagstiftning och tillämpning: Förutsättningar för judiskt flyktingmottagande i Sverige 1933–1945”. I: Andersson, Lars M. Carlsson, Carl Henrik: *Från sidensjalar till flyktingmottagning: Judarna i Sverige- en minoritets historia*. Swedish Science Press. Uppsala. s.102

forholde seg til forpliktelsen å følge denne.¹⁷ På 1930- og 1940-tallet fantes det derimot ikke noen internasjonal enighet eller allment akseptert definisjon av begrepet *politisk flyktning*, noe som la grunnlag for store debatter.¹⁸ Siden begrepet ofte vil dukke opp i denne oppgaven, er det nødvendig å gjøre rede for dets betydning og hva som lå bak debattene på 1930- og 1940-tallet.

Hans Lindberg skriver i sin avhandling at det på 1930-tallet var vanskelig å komme frem til noen internasjonal enighet om definisjonen av begrepet *politisk flyktning*, og peker på tre årsaker til dette. Den første årsaken var at en *politisk flyktning*, ifølge tidligere oppfatning innen folkeretten, var en person som flyktet til utlandet som følge av at vedkommende risikerte å bli forfulgt i sitt hjemland for sine politiske holdninger. Av den årsak hadde flere land innført bestemmelser om at utlevering av personer som var forfulgt i sitt hjemland for sine politiske holdninger ikke fikk skje. Den andre årsaken var at ulike land hadde en rekke særbestemmelser for sin innvandringspolitikk, og at ulike lands holdninger til *politiske flyktninger* varierte stort.¹⁹ En tredje årsak var at det under diverse internasjonale konvensjoner hadde blitt utarbeidet en rekke definisjoner på kategorier flyktninger, og at disse definisjonene ofte var basert på oppfatningen av at en flyktning var en person som av ulike grunner ikke fikk støtte eller beskyttelse i sitt hjemland. To eksempler på kategorier var “Russiske flyktninger” og “Armenske flyktninger”.²⁰

Siden det ikke fantes noen internasjonal enighet eller allment akseptert definisjon av begrepet *politisk flyktning*, oppsto det store debatter etter nazistenes innføring av Nürnberglovene i Tyskland i 1935. Nürnberglovene inneholdt en rekke antisemittiske bestemmelser, som blant annet fratok den tyskjødiske befolkningen et fullverdig statsborgerskap.²¹ Debattene gikk derfor ut på om jødiske flyktninger, som ikke lenger kunne betraktes som fullverdige tyske statsborgere, kunne gå inn under kategorien *politisk flyktning* eller ikke.

¹⁷ Leraand, Dag. Bø Bahus, Vegard. Hovde, Kjell-Olav (2017, 27.juni) “*Flyktninger*”. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra:< <https://snl.no/flyktninger>> (Lest 19/11-2017)

¹⁸ Lindberg, Hans (1973): “*Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936–1941*”. Allmänna Förlaget. Stockholm. s.31

¹⁹ Lindberg (1973): s.31

²⁰ Lindberg (1973): s.31

²¹ HL-Senteret (2013)

1.4 Kilder og metode

1.4.1 Kilder

For å besvare problemstillingen har jeg valgt ut et kildemateriale til undersøkelse. Den viktigste kilden for oppgaven har vært IKFFs medlemsblad “Fred och Frihet”, som oppbevares i to mapper datert 1926-1938 og 1938-1955 ved Det Kungliga Bibliotek i Stockholm. Det ble i undersøkelsesperioden hvert år utgitt 6 til 7 numre av Fred och Frihet, der hvert nummer har fra 6 til 10 sider. Til sammen har jeg undersøkt 105 nummer av medlemsbladet. Fred och Frihet fungerte som IKFFs stemme utad, og var hovedsakelig rettet mot den svenske seksjonens medlemmer. I medlemsbladet ble det formidlet informasjon om nasjonale og internasjonale politiske, økonomiske og sosiale forhold. Det ble også gjennom medlemsbladet gitt informasjon om hva den svenske seksjonen og den transnasjonale organisasjonen WILPF hadde utrettet, arbeidet med og hadde planer om å fokusere på i fremtiden. Medlemsbladet har derfor vært nyttige i besvarelsen av hvilke hjelpeaksjoner- og prosjekter IKFF satte i gang for flyktninger, hvilke motiver som lå til grunn for IKFFs flyktninghjelp, og hva som var styrende for de prioriteringer IKFF gjorde i dette arbeidet.

Videre har IKFFs årsberetninger vært sentrale kilder i denne oppgaven. Årsberetningene fra 1934, 1936, 1939, 1940, 1943, 1945, 1946 og 1947 oppbevares også i de overnevnte mappene ved Det Kungliga Bibliotek i Stockholm, mens årsberetningene fra 1938, 1941, 1944 og 1948 oppbevares i IKFFs arkiv ved Göteborgs Universitets Biblioteks Kvinnohistoriska samling. Hvor de resterende årsberetningene, dvs. 1933, 1935, 1937 og 1942, oppbevares har jeg ikke lyktes i å finne frem til. Årsberetningene ble utgitt årlig og inneholder informasjon om IKFFs virke det foregående året samt hvilke kvinner som hadde blitt valgt inn i IKFFs styre og ulike komitéer. De har derfor vært nyttige i besvarelsen av hvordan IKFF var organisert, og i undersøkelsen av de sentrale enkeltaktørene i IKFFs flyktninghjelp.

I IKFFs arkiv som oppbevares ved Göteborgs Universitetsbiblioteks Kvinnohistoriska samling finnes det et rikt kildemateriale om den svenske seksjonen fra slutten av 1800-tallet helt frem til 1980-tallet. I denne oppgaven har jeg tatt i bruk kildemateriale hentet fra kartongene datert 1935-36, 1937, 1938, 1939 og 1947-49. Disse mappene inneholder følgende kildemateriale som har vært nyttig i besvarelsen av problemstillingen: Opprop som ble utgitt for å verve medlemmer og samle inn penger til ulike hjelpeaksjoner og prosjekter, opprop sendt til svenske myndigheter, skriv medlemmer av IKFF og andre nasjonale seksjoner skrev

om flyktninger og flyktninghjelpen, referater fra ulike møter og kongresser arrangert av IKFF og WILPF, referater fra ulike internasjonale møter medlemmer av IKFF deltok i, brev sendt fra IKFFs styre til sine distrikter og kretser i Sverige, og brev sendt mellom kvinner som satt i IKFFs styre. Dette kildematerialet har vært nyttig for å få en dypere forståelse for hvordan IKFF arbeidet i sin flyktninghjelp, hvilke organisasjoner IKFF samarbeidet med, og hvordan ulike hjelpeaksjoner og prosjekter for flyktninger ble satt i gang.

To nyttige kilder har også vært memoarene til Ingrid Segerstedt Wiberg "*Den sega livsviljan: Flyktningöden under förintelsens och förvirringens tid*", og memoarene til Signe Höjer "*Mitt i Livet*". I memoarer vektlegges forfatterens personlige opplevelser, hva forfatteren har vært vitne til eller vært med på som aktør. Både Wiberg og Höjer omtaler i sine memoarer forskjellige hjelpeaksjoner IKFF satte i gang og tok del i for flyktninger. Som førstehåndskilder har de derfor vært interessante å inkludere i denne oppgaven.

1.4.2 Metode og metodiske utfordringer

Masteroppgaven er en kvalitativ empirisk undersøkelse der jeg har arbeidet med å tolke meningsinnholdet i det nevnte kildematerialet. Valget av metode har falt naturlig siden informasjonen om IKFFs flyktninghjelp i all hovedsak er formidlet gjennom tekst, og siden jeg i mitt arbeid har ønsket å forstå meninger og handlinger ut fra disse. Oppgaven har blitt styrt av det valgte kildematerialet og problemstillingen. Denne metodedelen er derfor en avklaring av hvordan oppgavens problemstilling har blitt besvart, og hvordan jeg har arbeidet med å tolke kildene.

Som nevnt tidligere har jeg valgt å forholde meg til et kildemateriale som er skrevet av IKFF og medlemmer av IKFF. Kildematerialet fremstår som levninger og fortellende kilder som gir informasjon om IKFF på et generelt nivå, samt hvordan IKFF argumenterte offentlig for sin sak. Det har derfor under arbeidet med kildematerialet vært viktig å være kritisk, siden det ikke er utenkelig at IKFF og IKFFs medlemmer ønsket å fremstå på en måte som nødvendigvis ikke samsvarer med hva de i praksis bidro til og egnet å gjennomføre. Jeg har dog kommet frem til at kildene i det store og hele er pålitelige. Dette blant annet fordi den informasjonen kildene formidler samsvarer med den politiske og samfunnsmessige virkeligheten organisasjonen "navigerte" i sin samtid. Ulike kilder underbygger dessuten hverandre, og bekrefter derfor kildens troverdighet.

IKFFs medlemsblad har som nevnt vært den viktigste kilden for denne oppgaven. Under arbeidet med dette kildematerialet har jeg systematisk gått gjennom hvert medlemsblad utgitt i undersøkelsesperioden, og notert ned de artiklene som har vært relevante i for problemstillingen. I første omgang har jeg sortert ut de artiklene som omhandler flyktninger. Jeg har videre sortert ut artiklene som omhandler nazisme, fascisme og antisemittisme, de artiklene som gir informasjon om ulike møter og kongresser arrangert av WILPF og IKFF, og til slutt de artiklene som implisitt sier noe om hvorfor WILPF og IKFF prioriterte å hjelpe flyktninger på 1930- og 1940-tallet. Den samme arbeidsmetoden har jeg brukt i gjennomgangen av IKFFs årsberetninger.

Etter å ha gjennomgått medlemsbladene og årsberetningene har jeg undersøkt kildematerialet hentet fra IKFFs arkiv ved Göteborgs Universitets Biblioteks Kvinnohistoriska samling. Dette arkivet inneholder som nevnt flere opprop, skriv, referater og brev. Disse kildene ligger om hverandre. Det har derfor vært en utfordring å kontekstualisere disse. I første omgang har det derfor vært nødvendig å sortere kildematerialet, og kontekstualisere kildene i forhold til hvilke hjelpeaksjoner og prosjekter disse var knyttet til. Disse kildene har gitt utdypende informasjon om hvordan de ulike hjelpeaksjonene og prosjektene artet seg, dvs. hvordan IKFF aksjonerte i sin flyktninghjelp.

Ingrid Segerstedt Wibergs og Signe Höjers memoarer har vært nyttige da begge skriver om sitt bidrag og sine opplevelser rundt forskjellige hjelpeaksjoner og prosjekter IKFF satte i gang for flyktninger. Som førstehåndskilder har de bidratt til å gi et mer personlig innblikk i noen forholdsvis store hjelpeaksjoner. Memoarene har også vært nyttige i undersøkelsen av hovedaktørene i IKFFs flyktninghjelp.

Undersøkelsen av de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp og hvilken betydning disse hadde for hjelpearbeidet, er hovedsakelig basert på tidligere forskning som behandler kvinnearbeid og emansipasjon i det svenske samfunnet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Jeg vil gjøre rede for hva de sentrale aktørene hadde til felles, hva som skilte dem, og diskutere forutsetninger og omstendighetene som førte til at disse engasjerte seg i flyktninghjelpen. Undersøkelsen vil også inkludere en nettverksanalyse der jeg vil se nærmere på sosiale nettverk de sentrale aktørene var del av, og hvilken betydning dette hadde for flyktninghjelpen. Nettverksanalysen vil i stor grad være basert på Irene Andersons forskningsresultater. Grunnen til dette er at hennes undersøkelse av hvordan

svenske kvinner ble mobilisert og hvordan ulike fredsaksjoner ble satt i gang, inkluderer en nettverksanalyse der flere av de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp inngår.

1.5 Disposisjon av oppgaven

Oppgaven vil i kapittel to gi en større kontekst for innholdet som kommer i de neste kapitlene. I dette bakgrunnskapittelet vil jeg gi en oversikt over de politiske og samfunnsmessige forholdene IKFF arbeidet under, samt se nærmere på opprettelsen av WILPF og den svenske seksjonen IKFF. I det tredje kapittelet vil jeg gjøre rede for hvordan IKFF var bygd opp og fungerte organisasjonsmessig. Jeg vil også undersøke de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp i lys av utviklingen i kvinnearbeid og emansipasjon i det svenske samfunnet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, for så å se på om kvinnens bakgrunn var avgjørende for at disse engasjerte seg i flyktninghjelpen. Videre vil jeg undersøke i hvilken grad IKFF etablerte kontakter med andre organisasjoner, og om det faktisk at IKFF var en kvinneorganisasjon var av betydning for hva organisasjonen oppnådde. Det fjerde kapittelet tar for seg hvilke motiver som lå til grunn for IKFFs flyktninghjelp, og hva som var styrende for de prioriteringer IKFF gjorde i dette arbeidet. Videre vil jeg undersøke målene for organisasjonens flyktninghjelp, og hvilke metoder IKFF benyttet for å nå disse målene. I kapittel 5 vil jeg analysere konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter IKFF gjennomførte for flyktninger i perioden 1933 til 1948. Kapittel 6 er oppgavens konklusjon.

2. Historisk bakgrunn og kontekst

For å gi leseren en bedre forståelse for oppgavens tema og problemstilling, er det nødvendig å gi en oversikt over de politiske og samfunnsmessige forholdene IKFF arbeidet under, samt se nærmere på opprettelsen av organisasjonen WILPF og den svenske seksjonen IKFF.

Kapittelet vil først gjøre rede for utviklingen av svensk innvandring- og flyktningpolitikk og flyktningssituasjonen i Europa i perioden 1900 til 1945. Det vil videre bli sett nærmere på de krefter i det svenske samfunnet som arbeidet for å hjelpe flyktninger på 1930- og 1940-tallet. Til slutt vil kapittelet gjøre rede for opprettelsen av organisasjonen WILPF og den svenske seksjonen IKFF, som står nært knyttet til 1800- og 1900-tallets kvinnebevegelse.

2.1 Utviklingen av svensk innvandrings- og flyktningpolitikk 1900-1945

Fra midten av 1800-tallet til begynnelsen av 1900-tallet fantes det få restriksjoner for å ta seg inn og ut av Sverige, Vest-Europa og USA. Mennesker kunne mer eller mindre vandre fritt over landegrenser, og oppholde seg og arbeide i de landene de ønsket.²² Denne liberale holdningen til migrasjon kan tenkes å stå i sammenheng med at flere vesteuropeiske land på denne tiden først og fremst var emigrasjonsland, og at det av den grunn ikke var nødvendig å kontrollere immigrasjonen.

Mot slutten av 1800-tallet begynte imidlertid en tendens til innvandringsrestriksjoner å vokse frem flere steder i verden. I Canada og Australia ble innvandring fra visse land oppmuntret, mens innvandring fra andre land var forbudt. I USA, der den store emigrasjonsbølgen hadde foregått uhemmet, ble det i 1882 innført et forbud mot kinesisk innvandring. Samme året ble det innført restriksjoner mot europeisk innvandring som skulle forhindre at kriminelle, psykisk syke og fattige skulle komme inn i landet. Europeiske land begynte også mot slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet å innføre restriksjoner. Det ble for eksempel i England vedtatt en innvandringslov i 1905 som skulle forhindre de som ikke hadde penger til sitt opphold å komme inn i landet, mens det i Sverige først ble lagt frem et forslag om en utvisningslov i 1913.²³ Således var Sverige del av en generell utvikling på tvers av landegrenser. Det er viktig å være klar over at Sveriges holdning til immigrasjon, og utviklingen av svensk innvandringspolitikk på 1900-tallet må settes i sammenheng med

²² Byström, Frohnert (2013): s.16

²³ Hammar, Tomas (1964): s.8

utviklingen i andre land. Selv om det til tider nesten er uunngåelig, vil jeg i denne redegjørelsen ikke utdype dette ytterligere.

Selv om utlendingslovgivningen fortsatt var begrenset i 1914, begynte politikken å bli grunnlagt på midlertidige proklamasjoner, som blant annet var begrunnet i å holde løsgjengere unna landet. Immigrasjonen var på dette tidspunktet marginal, likevel ble disse proklamasjonene til for å begrense denne, og for å øke kontrollen over utlendinger.²⁴ Disse midlertidige proklamasjonene resulterte i at det ble vedtatt en utlendingslov samme året, som forbød spesifikke utlendinger å komme inn i landet og la kriterier for avvisning og utvisning. Loven har i ettertid blitt omtalt som liberal siden passfriheten og friheten fra allmenn overvåkning fortsatt var gjeldende. Det var ikke før mot slutten av første verdenskrig at de skandinaviske landene innførte strengere innvandringskontroll der det ble stilt krav om pass, innreisetillatelse og visum.²⁵

I løpet av 1920-tallet ble Sveriges regulering av utlendinger mer permanent og restriktiv, og i 1927 fikk landet sin første sammenhengende utlendingslov. Bak utlendingslovgivningen lå to hovedmotiver. Det ene motivet var at det svenske arbeidsmarkedet trengte å bli beskyttet fra utenlandsk konkurranse. Å beskytte arbeidsmarkedet var på 1920-tallet et av de viktigste motivene for utlendingskontroll, og ble fremmet av både forretningsmenn som ønsket å holde utenlandske konkurrenter borte og ulike fagforeninger som mer eller mindre ville utestenge utenlandsk arbeidskraft.²⁶ Det andre motivet var å beskytte den “Svenske rasens renhet”. På 1920-tallet var rasebiologi en legitim akademisk disiplin. Forestillinger om at den “svenske rasen” var overlegen andre “raser” var allment akseptert på denne tiden. Det var derfor viktig å kontrollere innvandringen av andre folkeslag slik at de ikke skulle blande seg med den svenske befolkningen.²⁷ Selve årsaken til utlendingsdebatten og lovvedtaket var at svenske myndigheter på 1920-tallet mente at Sverige sto overfor et innvandringstrykk. Forskning har derimot vist at det på 1920-tallet ikke var et reelt innvandringstrykk på Sverige, noe som kan indikere at svenske myndigheter på denne tiden ikke ønsket noe særlig innvandring i det hele tatt. Gyldigheten til utlendingsloven av 1927 ble i 1932 forlenget. Motivet bak forlengelsen var fortsatt at arbeidsmarkedet trengte å beskyttes, men ideen om at den “svenske rasen”

²⁴ Byström, Frohnert (2013): s.16

²⁵ Hammar (1964): s.9

²⁶ Hammar (1964): s.382

²⁷ Hammar (1964): s.365

trengte å beskyttes ble denne gangen ikke vektlagt like sterkt som følge av at raseforskningen på denne tiden begynte å bli debattert av blant andre svenske samfunnsvitere.²⁸

I motsetning til immigrasjonen som på 1920-tallet hadde vært av ubetydelig størrelse, førte den nazistiske maktovertakelsen i 1933 til en politisk betinget utvandring fra Tyskland. Med den politiske omveltningen fulgte en rekke forskrifter og lover som truet flere grupper i det tyske samfunnet med fengsel og umulige økonomiske og sosiale forhold. Tiltakene var hovedsakelig rettet mot mennesker som var aktive innen sosialistiske og kommunistiske partier, og de som av den nazistiske rasepolitikken ble definert som jøder. Dette inkluderte alle personer av jødisk opphav, selv om de ikke var medlem av det jødiske samfunnet. Allerede i mars 1933 ble “Ermächtigungs-lovene” vedtatt som ga nazistene fullmakt til å sperre politiske motstandere inn i konsentrasjonsleirer.²⁹ Den 1. april samme året iverksatt nazistene en boikottaksjon mot jødiske forretninger, butikker, advokater og legekontorer. Kort tid etter fulgte “arierparagrafen” som forbød jøder å jobbe i staten, på universiteter og skoler.³⁰ Det anslås at omlag 60 000 mennesker hadde forlatt Tyskland i starten av 1934, og at 40 000 tusen av disse var jøder. Nazistenes maktovertakelse førte imidlertid ikke til noen økt innvandring til Sverige, som følge av at de tyske flyktningene hovedsakelig søkte seg til nabolandene.³¹ I 1935 førte “Nürnberglovene” til at antallet jødiske flyktninger økte betraktelig. Nürnberglovene bestod av en rekke antisemittiske lover, som blant annet innebar å frata landets jøder et fullverdig statsborgerskap. Samtidig definerte lovene hvem som var jøder eller det nazistene kalte “halvjøder”. De som var jøder var de som hadde minst tre jødiske besteforeldre, mens de som hadde færre enn tre jødiske besteforeldre ble ansett som “halvjøder”.³² Den økende flyktningstrømmen fra Tyskland førte også til at antall flyktninger som søkte seg til Sverige økte, noe som la grunnlag for en ny utlendingsdebatt.

En av de sentrale problemstillingene i forkant av den svenske utlendingsloven i 1937 var om de jødiske flyktningene skulle innlemmes i kategorien politisk flyktning eller ikke. Dette

²⁸ Hammar (1964): s.370

²⁹ Lindberg (1973): s.19

³⁰ HL-Senteret (2013, 6.september): “*Forfølgelse av jøder i Tyskland 1933-1939*”. Tilgjengelig fra:<
<http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/tyskland-1933-1939/jodeforfolgelsene-i-tyskland-1933-1939.html> > (Lest 13/10-2017)

³¹ Svanberg, Ingvar. Tydén, Mattis (1992): “*Tusen år av invandring: En svensk kulturhistoria*”. Stockholm. Gidlunds Bokförlag. Uppsala University Library. Edita Västra Aros. s.275

³² HL-Senteret (2013)

skyldtes at de etter Nürnberglovene ble fratatt et fullverdig statsborgerskap og av den grunn ikke kunne bli sendt tilbake til sitt hjemland på et senere tidspunkt. Fra den ene siden ble det argumentert for et mer generøst og utvidet flyktningbegrep som ikke bare skulle omfatte de politiske flyktningene, men også de som ble forfulgt på grunn av “rase” eller tro.³³ Svenske myndigheter var på sin side redde for at en uforsiktig formulering av begrepet politisk flyktning kunne føre til at Sverige ble tvunget til å ta inn et uønsket antall flyktninger. De valgte av den grunn å unnlate å gi en konkret definisjon av begrepet siden Sverige på den måten ville stå mer fritt i sine avgjørelser om hvem som fikk komme inn i landet eller ikke.³⁴ Ulike forskere har argumentert for at denne avgjørelsen ikke bare skyldtes at Svenske myndigheter var redde for å måtte ta inn for mange flyktninger, men at det også skyldtes at de spesifikt ikke ønsket en jødisk innvandring til landet. Selv om rasebiologien på 1930-tallet var under debatt og mer omstridt, satte antisemittiske holdninger også sitt preg på 1930-tallets utlendingsdebatt.

Karin Kvist Geverts skriver i sin avhandling at jødene i den tyske Nürnberglovgivningen ble kategorisert som en “rase”, og at denne kategoriseringen hang sammen med datidens syn på denne gruppen mennesker. Hun påpeker at dette synet på “rase” ikke var særegent for Nazityskland, men at det forekom i hele Vest-Europa på denne tiden, også i Sverige.³⁵ Kvist Geverts poengterer videre at det var vanskeligere for jøder å komme inn i Sverige enn for andre flyktninger. Dette mener hun blant annet skyldtes at det både i allmennheten og de svenske myndighetene på denne tiden forekom en forestilling om at det fantes et “jødespørsmål” som innebar at antisemittiske holdninger kunne vokse frem i landet dersom for mange jøder kom inn i Sverige.³⁶

Hans Linberg gir i sin avhandling uttrykk for at antisemittiske holdninger forekom mer eksplisitt. I sin undersøkelse av utlendingsdebatten i forkant av utlendingsloven av 1937 viser han til en debatt dominert av uforenelige og motsatte meninger. Mot en mer liberal innvandringspolitikk ble det argumentert for at arbeidsmarkedet trengte å beskyttes, som på denne tiden ble fremmet av forretningsmenn og fagforeninger. Det ble også her stilt krav om rasebiologisk innvandringskontroll.³⁷ På den andre siden ble det argumentert for at Sverige

³³ Lindberg (1973): s.33

³⁴ Lindberg (1973): s.71

³⁵ Kvist Geverts (2008): s.8

³⁶ Kvist Geverts (2008): s. 274

³⁷ Lindberg (1973): s.72

hadde et humanitært ansvar overfor de som led og var utsatt for forfølgelse.³⁸ Resultatet av debatten var utlendingsloven i 1937, som var ment å gjelde i fem år, men som kom til å gjelde helt til 1945 som følge av andre verdenskrig. Den nye utlendingsloven skilte seg ikke stort fra den i 1927. Den var restriktiv, og ble til for å øke kontrollen over innvandringen og beskytte det svenske arbeidsmarkedet. Rasemotivet var tilsynelatende borte, men som tidligere nevnt argumenterer ulike forskere for at også dette implisitt lå til grunn for lovgivningen.³⁹ Da krigen brøt ut hadde Sverige kun tatt imot cirka 5000 flyktninger, hvorav 3000 av disse var jøder. Videre hadde et stort antall av disse flyktningene kun fått midlertidig oppholdstillatelse. Dette må settes i sammenheng med at omlag 400 000 mennesker flyktet fra Tyskland og de landene Tyskland hadde annektert og okkupert frem til slutten av 1939.⁴⁰

På begynnelsen av 1940-tallet skjedde det et skifte i den svenske innvandringspolitikken. Som følge av at det under krigen ble åpenbart hva den nazistiske rasepolitikken innebar, og som følge av at Danmark og Norge ble okkupert, lettet svenske myndigheter på innvandringsrestriksjonene i 1941. Samtidig hadde antallet jødiske flyktninger stagnert som følge av at nazistene på dette tidspunktet allerede hadde iverksatt “den endelige løsningen”, også kalt holocaust, der målet var å systematisk tilintetgjøre Europas jødiske befolkning. Det hadde også på dette tidspunktet blitt forbudt å reise ut av Tyskland og de annekterte og okkuperte områdene. Endringen i innvandringspolitikken fikk av den grunn ikke stor betydning før de skandinaviske flyktningene begynte å komme i 1942 og 1943.⁴¹ Forskning har pekt på flere grunner til endringen i den svenske innvandringspolitikken. En forklaring som ofte dukker opp er at Sverige lettet på innvandringsrestriksjonene da krigen så ut til å snu i årsskiftet 1942-43, som blant annet skyldtes tyskernes nederlag i Stalingrad. En annen forklaring til endringen er at Sveriges reaksjon på holocaust først kom i 1942 da også jødene i det tyskokkuperte Norge ble rammet av “den endelige løsningen”. Da halvparten av den norskjødiske befolkningen kom over svenskegrensen høsten og vinteren 1942, ble disse tatt i mot uten forbehold. Ved krigens slutt fantes det omlag 200 000 flyktninger i Sverige.⁴²

³⁸ Lindberg (1973): s.71

³⁹ Byström, Mikael (2012): *“Utmaningen: Den svenska välfärdsstatens möte med flyktingar i andra världskrigets tid”*. Nordic Academic Press. Lund, Sweden. s.16

⁴⁰ Svanberg, Tydén (1992): s.277

⁴¹ Byström (2012): s.11

⁴² Levine, Paul A (2013): *“Raoul Wallenberg and Swedish humanitarian policy in Budapest: Political continuity or personal exceptionalism?”*. I: Byström, Mikael. & Frohnert, Pär: *“Reaching a state of Hope: Refugees, immigrants and Swedish Welfare State, 1930–2000”*. Nordic Academic Press. Lund, Sweden. s.133

En annen endring i den svenske innvandringspolitikken var at svenske myndigheter i 1939 opprettet “Nämnden för statens flyktinghjälp” da det så ut til at de ikke-statlige hjelpeorganisasjonene ikke lenger hadde kapasitet til å håndtere antallet flyktninger som søkte seg til Sverige. Nämnden för statens flyktinghjälp skulle formidle statlig bidrag for blant annet flyktningenes opphold og utdanning. I 1941 ble denne nemden erstattet av “Statens flyktingnämnd”, som i betydelig større grad skulle hjelpe enkelte flyktninger. Flyktningmottakene var imidlertid i stor grad avhengig av de ikke-statlige organisasjonenes hjelpearbeid som til dels ble drevet av innsamlede midler, og til dels gjennom beløp gitt av Stantes flyktningnemd.

2.2 Svensk flyktninghjelp 1930- og 1940-tallet

Den svenske innvandrings- og flyktningpolitikken på 1930- og begynnelsen av 1940-tallet fremstår som særs restriktiv, ikke bare sett i fra dagens øyne, men også sett i forhold til andre lands flyktningpolitikk som for eksempel Frankrikes og Englands.⁴³ Det fantes likevel krefter i det svenske samfunnet som arbeidet for en mer liberal flyktningpolitikk, og for å hjelpe flyktninger både i og utenfor Sverige. Siden svenske myndigheter før 1942 ikke ønsket noe økonomisk ansvar for flyktningene som kom til landet, var en betingelse for at en flyktning skulle få innreise- og oppholdstillatelse i Sverige at privatpersoner eller hjelpeorganisasjoner ga økonomisk støtte for oppholdet til den enkelte flyktning. Det var derfor hovedsakelig ikke-statlige organisasjoner og komitéer som arbeidet for å gi flyktningene bistand, og som hver for seg tok seg av “sine” flyktninger. Det anslås at det i Sverige fantes omlag 30 slike organisasjoner og komitéer på 1930- og begynnelsen av 1940-tallet.⁴⁴ To eksempler er den “Mosaiska församlingen i Stockholm ” (MFS) som hjalp jødiske flyktninger, og “Arbetsrörelsens flyktinghjälp” (AF) som hjalp sosialdemokratiske flyktninger. Jeg vil i det følgende kort se nærmere på disse organisasjonenes flyktninghjelp, for å eksemplifisere hvordan flyktninghjelpen i Sverige tok form på 1930- og begynnelsen av 1940-tallet.

Som nevnt i kapittel 1 undersøker Pontus Rudberg i sin avhandling MFS sin flyktninghjelp på 1930- og 1940-tallet. Videre omhandler hans artikkelbidrag i Byström og Frohnerts artikkelsamling det samme. Følgende avsnitt om MFS vil derfor være basert på hans

⁴³ Svanberg, Tydén (1992): s. 273

⁴⁴ Byström. Frohnert (2013): s.70–72

forskning. Videre vil avsnittene om AF være basert på Pär Frohnerts artikkelbidrag i sin og Byströms artikkelsamling som omhandler AFs hjelpearbeid for flyktninger i perioden 1933 til 1945.

Det er beregnet at det var omlag 7000 jøder med svensk statsborgerskap i 1933, og at 4000 av disse var medlemmer av MFS. Som følge av at MFS var det største jødiske samfunnet i Sverige, og at den svenske regjeringen ønsket å sentralisere administrasjonen av flyktninger, ble MFS sin komité for flyktninghjelp representant også for de andre jødiske samfunnene i landet.⁴⁵ Dette var nok også naturlig siden MFS tradisjonelt hadde fungert som et rådgivende organ for svenske myndigheter i spørsmål angående jøder i Sverige.⁴⁶ Svenske myndigheters politikk rettet mot jødisk immigrasjon var, som nevnt tidligere, at denne skulle være så liten som mulig. Myndighetene tillot kun et par kvoter som hovedsakelig var rettet mot de jødiske flyktningene som søkte midlertidig opphold i landet. Dette var for eksempel unge mennesker som hadde som mål å reise til Palestina, barn som skulle emigrere til et tredje land, eller flyktninger som bare skulle reise igjennom Sverige.⁴⁷

Svenske jøder var etter den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland i 1933 vel informert om de anti-jødiske tiltakene, men mange av de jødiske lederne var overbevist om at nazistene ikke skulle sitte ved makten lenge. I 1935 erklærte MFS imidlertid at situasjonen ikke lenger kunne bli sett på som midlertidig, men heller som en trussel mot den tyske jødiske befolkningen. Svenske jøder ble på dette tidspunktet dypt involvert i flyktninghjelpen, og i arbeidet med å påvirke svenske myndigheter til å lette på sine innvandringsrestriksjoner. Sammen med flere andre svenske og internasjonale jødiske organisasjoner protesterte MFS mot den nazistiske politikken, den svenske flyktningpolitikken, og mot andre land som hadde stengt sine grenser for jødiske flyktninger.⁴⁸

MFS sin flyktninghjelp var sterkt influert av tyskjødiske hjelpeorganisasjoner, og to transnasjonale jødiske nettverk som inkluderte flere internasjonale jødiske organisasjoner. Et

⁴⁵ Rudberg, Pontus (2013): *“The politics of Jewish refugee aid and relief work in Sweden”*. I: Byström, Mikael. & Frohnert, Pär: *Reaching a state of Hope: Refugees, immigrants and Swedish Welfare State, 1930–2000*. Nordic Academic Press. Lund, Sweden. s.82

⁴⁶ Rudberg (2017): s.9

⁴⁷ Rudberg (2013): s.82

⁴⁸ Rudberg (2017): s.100

av disse nettverkene var liberalt og ikke-politisk, og det andre var hovedsakelig sionistisk.⁴⁹ En av de tyske hjelpeorganisasjonene MFS ble samarbeidet med var “Zentralausschuss für Hilfe und Aufbau der deutschen Juden” (ZA), som arbeidet med å koordinere økonomisk bistand og sosial assistanse til tyske jøder i perioden 1933 til 1938. Gjennom perioden fikk MFS, sammen med flere andre jødiske organisasjoner, retningslinjer fra ZA om hvordan de skulle utføre sitt hjelpearbeid for de tyske jødene.⁵⁰ De generelle retningslinjene til samtlige jødiske organisasjoner var at det var essensielt at disse samarbeidet med hverandre, og at det skulle opprettes fond. Pengene skulle ikke sendes til Tyskland, men bli spart slik at ZA ved behov kunne benytte disse ved spesifikke anledninger.⁵¹ Retningslinjene som spesifikt var rettet mot MFS var at MFS skulle støtte yrkesopplæring for jødisk ungdom i Palestina og andre land, og støtte etableringen av en jødisk kostskole i Sverige. Videre skulle MFS støtte landbruksopplæring av jødiske ungdom som skulle emigrere til Palestina for å bistå i etableringen av et moderne jordbrukssamfunn.⁵²

MFS samarbeidet også med flere store internasjonal jødiske hjelpeorganisasjoner som koordinerte hjelpearbeidet for tyske jøder, og samtidig forholdt de seg til retningslinjene gitt av de tyskjødiske hjelpeorganisasjonene. Antakelig var det disse retningslinjene som var avgjørende for at de jødiske hjelpeorganisasjonene samarbeidet. En av disse hjelpeorganisasjonene var “American Jewish Joint Distribution Committee” (JDC), som ble opprettet i 1914 med formål å hjelpe jødene som led under første verdenskrig.⁵³ Selv om JDC i utgangspunktet var en ikke-politisk organisasjon, dvs. var nøytral i forhold til sionismen, var organisasjonens hovedmål etter 1933 å støtte jødisk emigrasjon fra Tyskland og sionismens initiativ til å gi opplæring til jødisk ungdom slik at de var forberedt på å emigrere til Palestina. JDC var på 1930- og 1940-tallet en av de viktigste utenlandske finansieringskildene for svensk jødisk hjelpearbeid. MFS ble på 1930-tallet en av flere jødiske organisasjoner som JDC støttet økonomisk i forbindelse med flyktninghjelpen. Av den grunn hadde den internasjonale organisasjonen stor innflytelse på hvordan MFS sin flyktninghjelp utviklet seg.⁵⁴

⁴⁹ Rudberg (2013): s.53

⁵⁰ Rudberg (2013): s.56

⁵¹ Rudberg (2017): s.55

⁵² Rudberg (2017): s.56

⁵³ Rudberg (2013): s.85

⁵⁴ Rudberg (2013): s.86

Det har av flere forskere blitt hevdet at et stort antall svenske jøder var motstandere av jødisk immigrasjon, og at denne holdningen begrenset MFS sitt hjelpearbeid. Argumentasjonen for dette har vært at MFS tilsynelatende prioriterte å hjelpe de flyktningene som søkte midlertidig oppholdstillatelse i Sverige, og arbeidet for å opprettholde den jødiske kvoteringen. Videre har det blitt hevdet at det var en konflikt mellom MFS og de jødiske flyktningene som dreide seg om makt. MFS var ikke villig til å gi opp kontrollen over sin institusjon, og heller ikke sitt monopol på kommunikasjon med myndighetene. Mange jødiske flyktninger følte at de ble fremmedgjort av MFS, siden de ikke kunne bli medlemmer hvis de ikke var svenske statsborgere. I løpet av krigen gjorde MFS heller ikke noen særlig innsats for å informere immigranter om organisasjonens retningslinjer, politiske kanaler og om forholdene de arbeidet under.⁵⁵ Pontus Rudberg hevder imidlertid at denne oppfatningen ikke er korrekt. Hans begrunnelse for dette er at det så og si var umulig for en jødisk flyktning å oppfylle myndighetenes strenge krav om visum og oppholdstillatelse. En søknad fra MFS ville derfor i de aller fleste tilfeller bli avvist. Det var derfor mer aktuelt for MFS å prioritere de flyktningene som søkte om midlertidig oppholdstillatelse.⁵⁶ Videre gjorde MFS det de kunne for å gi bistand til de jødiske flyktningene som kom til Sverige, en bistand de kunne gi gjennom økonomiske bidrag fra de større internasjonale jødiske organisasjonene, som for eksempel JDC.⁵⁷ MFS gjorde altså tilsynelatende det de kunne, for de få de kunne hjelpe, ut i fra de mulighetene de hadde og de økonomiske bidragene de fikk.

AF ble opprettet i 1933 av svenske LO og det sosialdemokratiske partiet for å gi bistand til politiske flyktninger som hadde blitt innvilget oppholdstillatelse av de svenske myndighetene. Som følge av sin nære relasjon til den sosialdemokratiske regjeringen fungerte AF som en slags utvidelse av denne når det kom til å forholde seg til politiske flyktninger.⁵⁸ Når politiske flyktninger søkte om innreise- og oppholdstillatelse gikk disse søknadene hovedsakelig først til AF, som avgjorde om de skulle sendte en anbefaling videre til utenriksdepartementet og utlendingsavdelingen. En anbefaling fra AF var derfor ofte avgjørende for om en politisk flyktning skulle få innreise- og oppholdstillatelse i Sverige.⁵⁹ Med økonomisk støtte fra LO

⁵⁵ Rudberg (2013): s.95

⁵⁶ Rudberg (2013): s.83

⁵⁷ Rudberg (2013): s.84

⁵⁸ Frohnert, Pär (2013): *"Social-democratic solidarity- The labour movement refugee relief, refugees, and the swedish state, 1933–45"*. I: Byström, M. & Frohnert, Pär.: *Reaching a state of Hope: Refugees, immigrants and Swedish Welfare State, 1930–2000*. Nordic Academic Press. Lund, Sweden. s.104

⁵⁹ Frohnert (2013): s.105

hadde AF større økonomiske forutsetninger for å hjelpe flyktninger enn samtlige andre svenske hjelpeorganisasjoner siden de ikke var avhengig av private donasjoner eller pengeinnsamlinger.⁶⁰

Som MFS samarbeidet også AF med utenlandske hjelpeorganisasjoner i sin flyktninghjelp. I 1934 etablerte tyske og østerrikske sosialdemokratiske flyktninger eksilorganisasjoner i Tsjekkoslovakia for å kunne fortsette sitt politiske arbeid. To av disse var “The Exil organization of the Social Democratic Party in Germany” og “The Foreign Bureau of the Austrian Social Democrats”.⁶¹ Videre ble det også opprettet flere internasjonale sosialistiske og kommunistiske hjelpeorganisasjoner. En av disse var “Matteotti Committee”, som opererte gjennom sine nasjonale seksjoner, der AF var den svenske seksjonen. Selv om flyktninger ofte søkte om innreise- og oppholdstillatelse via AF, gikk søknadene ofte først via de nevnte organisasjonene. Kriteriene for å bli godkjent av AF var strenge. De tyske politiske flyktningene måtte blant annet ha vært medlem av det tyske sosialdemokratiske partiet, samt bevise at de hadde blitt truet for sitt politiske virke.⁶² Videre prioriterte AF flyktninger som var såkalte transemigranter, som altså kun søkte om midlertidig oppholdstillatelse.⁶³

Når det gjaldt de kommunistiske flyktningene ble disse som oftest ikke akseptert av AF, noe som skyldtes at svenske myndigheter heller ikke ønsket noen kommunistisk innvandring i landet.⁶⁴ Dette førte til at det oppsto konflikt mellom AF og “Röda Hjälpén”, som var en hjelpeorganisasjon som hovedsakelig arbeidet for å bistå kommunistiske flyktninger, men også andre politiske flyktninger.⁶⁵ Röda Hjälpén anså at AF hadde et ansvar for å hjelpe alle sosialistiske og antifascistiske flyktninger, uavhengig av partitilhørighet. AF, den svenske regjeringen og LO tok dog sterk avstand fra de anbefalinger som ble sendt av Röda Hjälpén.⁶⁶

MFS og AF er som nevnt kun to av ca. 30 svenske organisasjoner og komitéer som på 1930- og 1940-tallet drev med flyktninghjelp. Mitt valg av de to organisasjonene er begrunnet i at de tilsynelatende sto på hver sin side i forhold til hvilke flyktninger de hjalp, og de var også ulike

⁶⁰ Frohnert (2013): s.104

⁶¹ Frohnert (2013): s.106

⁶² Frohnert (2013): s.107

⁶³ Frohnert (2013): s.109

⁶⁴ Frohnert (2013): s.107

⁶⁵ Lindberg (1973): s.42

⁶⁶ Lindberg (1973): s.43

i forhold til hvilke forutsetninger de hadde for å hjelpe flyktninger. Det de to organisasjonene derimot hadde til felles, og som de hadde til felles med andre hjelpeorganisasjoner i Sverige, var at de hjalp flyktninger i et land som ikke ønsket immigrasjon. En konsekvens av dette var at hjelpeorganisasjonene, særlig MFS, prioriterte å hjelpe flyktninger med å komme seg ut av Tyskland, Østerrike og Tsjekkoslovakia for så å reise videre til andre land, eller eventuelt med å få midlertidig oppholdstillatelse i Sverige som transemigranter. Fokuset på å hjelpe en spesifikk gruppe flyktninger var også noe de hadde til felles med majoriteten av de svenske hjelpeorganisasjonene, som for eksempel Röda Hjälpens som prioriterte å hjelpe kommunistiske flyktninger. På dette punktet skiller IKFF seg ut, siden de arbeidet for å hjelpe flyktninger uavhengig nasjonalitet, kjønn, “rase”, eller politisk ståsted. I det følgende skal jeg gjøre rede for etableringen av WILPF og den svenske seksjonen IKFF, og for hva slags organisasjon dette er.

2.3 WILPF og IKFF: Kvinner for freden

Opprettelsen av WILPF og IKFF må settes i sammenheng med den moderne kvinnebevegelsen på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, som har sine røtter tilbake til opplysningstidens vekt på individets rettigheter og vokste blant annet frem som følge av utviklingen av et mer liberalt, demokratisk og moderne industrisamfunn. I første halvdel av 1800-tallet begynte kvinne i vesten å engasjere seg i avholdsbevegelsen og organisasjoner som arbeidet mot prostitusjon og krig. Denne tidlige aktivismen førte til at engelske og amerikanske kvinner på midten av 1800-tallet begynte å opprette egne kvinneorganisasjoner, som etter hvert utviklet seg til å bli en sosial bevegelse som arbeidet for kvinners rettigheter. Til å begynne med gikk dette arbeidet ut på å kjempe for jenters rett til utdanning, kvinners rettigheter innenfor ekteskapet, bedre lønn og tilgang til flere typer arbeid. Samtidig som at kvinnebevegelsen mot slutten av 1800-tallet spredte seg til flere vestlige land, ble det også stilt krav om politiske rettigheter, og stemmerettskampen ble den viktigste saken.⁶⁷

Interessant for denne oppgaven er hvordan kvinner i løpet av 1800-tallet begynte å organisere seg i egne separate organisasjoner for å ha en stemme i samfunnet og for å kjempe for kvinners stemmerett. Dette er interessant i den forstand at det la grunnlag for et internasjonalt kvinnenettverk, som igjen åpnet muligheten for dannelsen av de store internasjonale

⁶⁷ Lønnå, Elisabeth (2017. 6.juni). “Kvinnebevegelsens historie”. Store norske leksikon. Hentet fra: <https://snl.no/kvinnebevegelsens_historie> (Lest: 27/3-2018)

kvinneorganisasjonene som for eksempel WILPF. I sin bok *“The Rise of Women’s Transnational Activism: Identity and Sisterhood Between the World Wars”* gir Marie Sandell en oversiktlig redegjørelse for opprettelsen av og utviklingen av de store internasjonale kvinneorganisasjonene på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Følgende avsnitt vil derfor hovedsakelig være basert på hennes studie.

Som nevnt tidligere begynte vestlige kvinner i første halvdel av 1800-tallet å engasjere seg i avholdsbevegelsen og organisasjoner som arbeidet mot prostitusjon og krig.

Avholdsbevegelsen hadde på denne tiden et nært bånd til kristne verdier, og arbeidet for avhold gjennom kirken. Kirken ble derfor et samlepunkt for kvinner, og de første separate kvinneorganisasjonene bar av den grunn sterkt preg av kristne verdier. Det var ikke før mot slutten av 1800-tallet at disse organisasjonene gikk internasjonalt. Et eksempel på dette er “Woman’s Christian Temperance Union” (WCTU), som ble etablert i 1874 i USA. WCTU fremmet kristne og familiære verdier, arbeidet mot krig og alkohol, og begynte allerede på slutten av 1870-tallet å holde internasjonale konferanser.⁶⁸ Hovedmålet med disse konferansene var å skape et internasjonalt fokus på avholdsbevegelsen og kvinnespørsmålet, samt inspirere medlemmer til å spre organisasjonens budskap.

Rundt århundreskiftet og frem til første verdenskrig begynte nye kvinneorganisasjoner å vokse frem i vesten. Kampen for kvinners stemmerett var ofte hovedfokuset for disse, men også andre temaer ble brakt frem. En av de første store internasjonale kvinneorganisasjonene som arbeidet for kvinners stemmerett var “International Council of Woman” (ICW), som i 1888 ble etablert under et møte innen den amerikanske organisasjonen “US National Woman Suffrage Association”.⁶⁹ I 1904 ble “International Woman Suffrage Alliance” (IWSA) opprettet, som følge av en splittelse innen ICW som skyldtes en uenighet om hvor vidt man skulle ta et fast standpunkt i spørsmålet om kvinners stemmerett eller ikke.⁷⁰

Fra sin opprettelse holdt IWSA årlig en internasjonal kongress der kvinner fra ulike land møttes for å diskutere spørsmål om kvinners stemmerett. I 1915 var den årlige kongressen ment å holdes i Berlin. Som følge av første verdenskrigs utbrudd sommeren 1914 annullerte den tyske seksjonen sin invitasjon, og IWSA sin ordfører besluttet av den grunn at det ikke

⁶⁸ Sandell (2015): s.29–32

⁶⁹ Sandell (2015): s.33

⁷⁰ Sandell (2015): s.34

skulle holdes noen kongress i det hele tatt.⁷¹ Flere medlemmer av organisasjonen reagerte sterkt på denne beslutningen, da de mente det var feil å isolere seg i en slik situasjon. IWSA hadde siden sin opprettelse publisert et tidsskrift med navn “Jus Suffragii”. Det var i dette tidsskriftet redaktøren Mary Sheepshanks la frem et forslag om et internasjonalt kvinnemøte, der kvinner fra ulike deler av verden skulle protestere mot den pågående krigen i Europa. Forslaget møtte stor kritikk og skapte uenigheter innad i IWSA, som følge av at møtet ikke var ment å omhandle kvinners stemmerett.⁷² Til tross for uenighetene ble en kongress arrangert av den nederlandske seksjonen av IWSA 8. april til 1.mai i Haag i 1915. Under kongressen deltok det 1136 kvinner, som inkluderte flere fremtredende personligheter fra kvinnebevegelsen.⁷³ En følge av de uenigheter og utfordringer kvinnebevegelsen sto ovenfor, og som et direkte resultat av kongressen i Haag, var opprettelsen av WILPF.

Under kongressen i Haag ble det fastslått at kvinners plikt tidligere hadde vært å håndtere konsekvensene av krig, men at det fremover også skulle være kvinners plikt å forebygge krig.⁷⁴ På denne bakgrunn ble komitéen “International Committee of Woman for Permanent Peace” (ICWPP) opprettet. Meningen med komitéen var å skape en plattform der kvinnene kunne arbeide videre med utgangspunkt i kongressens resolusjoner, som blant annet inneholdt fem fredsvilkår:

1. Ingen erkjennelse av rett til å erobre land, og ingen overgiving av land uten befolkningens (både kvinner og menns) samtykke.
2. Ingen menneskegrupper bør nektes selvstyre og et demokratisk parlament.
3. Regjeringene bør være enige om å avgjøre alle internasjonale stridigheter gjennom megling og bruke sosialt, moralsk og økonomisk trykk mot hvert land som griper til våpen.
4. Demokratisk kontroll over utenrikspolitikken
5. Kvinners politiske likestilling

⁷¹ Larson (1985): “*De arbetade för fred: Kvinnoföreningar i Sverige med fred på sitt program 1898–1940*”. Författares Bokmaskin. Stockholm. s.69

⁷² Sandell (2015): s.43

⁷³ Sandell (2015): s.44

⁷⁴ Swedberg, Eva (2005): “*90 år för fred och frihet: En historisk odysse över Internationella Kvinnoförbundet för fred och Frihets svenska och internationella arbete mellan 1915 och 2005*”. Ark-Tryckaren. Jönköping. s.22

Videre krevdes internasjonal nedrustning, kontroll over våpenhandel, fri handel og åpne veier på havene for alle, avskaffelsen av hemmelig diplomati, og at barn og ungdom skulle vokse opp i fredelige samfunn. Før kongressen var over ble det opprettet en komité bestående av en sentralstyrelse med Jane Addams som ordfører. Denne komitéen skulle ha hovedsete i Amsterdam og arbeide for at kongressens resolusjoner ble spred videre samt forberede en ny kongress som skulle holdes etter krigen. Videre utnevnte hver deltagende nasjon en komité bestående av fem medlemmer som skulle holde kontakt over landegrensene under krigen. Da krigen var over ble det i 1919 innkalt til en kongress i Zürich. Under denne kongressen ble komitéene konstituert, og ICWPP tok navnet WILPF.⁷⁵

Svenske kvinner begynte også mot slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet å organisere seg i egne separate kvinneorganisasjoner som arbeidet for fred og kvinners stemmerett. Noen eksempler er “Socialdemokratiska Kvinnoförbundet”, “Kvinnornas politiska Röstrettsförening”, “Föreningen för Frisinnade kvinnor”, og “Sveriges Kvinnliga Fredsförening”. Allerede før kongressen i Haag i 1915, ble det i Skandinavia planlagt en protestaksjon mot første verdenskrig. I august 1914 samlet flere kvinner fra ulike politiske kvinneorganisasjoner seg i en komité for å samle inn klær og medisinsk utstyr som skulle sendes ned til de rammede områdene. Komitéen fikk navnet “Kvinnornas oppbåd”.⁷⁶ På denne tiden anså man at krigen ville være over innen noen måneder. Da det viste seg at dette ikke var tilfellet, satte kvinnene fra komitéen i gang planleggelsen av en fredsaksjon, med navn “Fredssöndagen”, som skulle holdes i februar i 1915. Ideen var at skandinaviske kvinner skulle samles og komme frem til en felles resolusjon mot den pågående krigen samt oppfordre til nøytral megling for å sette en stopper for krigen. Aksjonen ble imidlertid stanset etter at dronning Victoria av Sverige fikk høre om aksjonen og satte en stopper for denne.⁷⁷ Selv om den overnevnte aksjonen ble innstilt, fortsatte svenske kvinner på ulikt hold å drive frem fredsbevegelsen. Det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet arbeidet eksempelvis med å planlegg den internasjonale kvinnedagen den 7 mars, der intensjonen var at dagen skulle bli en stor protest mot den pågående krigen over hele landet.⁷⁸

⁷⁵ Fred och Frihet (1955): s.13

⁷⁶ Andersson, Irene (2014): “*At stoppa första världskriget: skandinaviska kvinnors protestaktion 1915*”. *Fred og Frihet*, 2:2014. s.12. Hentet fra: <<http://www.ikff.no/wp-content/uploads/2012/05/Fred-og-frihet-nr.-2-2014.pdf>> (Lest: 28/3-2018)

⁷⁷ Andersson, Irene (2017.16. oktober): “*Kampen för fred*”. Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra: <<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/historik/>> (Lest: 27/3-2018)

⁷⁸ Andersson, Irene (2001): s.90

I forkant av kongressen i Haag ble det sendt ut invitasjoner til ulike kvinneorganisasjoner rundt om i verden, der hver organisasjon ble bedt om å sende to kvinnelige delegater. Som følge av at forberedelsene for Fredssöndagen nylig var avbrutt, tok det tid før de svenske kvinnene kom i gang med mobiliseringen. Det var ikke før etter at IWSAs Rosika Schwitter holdt et foredrag i Stockholm 21 april 1915, der hun forsøkte å rekruttere svenske kvinner til å delta under kongressen i Haag, at mobiliseringen av de svenske kvinnene startet.⁷⁹ Fra Sverige ble det sendt 16 delegater, som representerte fem ulike kvinneorganisasjoner: “Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt”, “Fredrika Bremerförbund”, “Vita Bandet”, “Kristliga Förening av Unga Kvinnor”, og “Socialdemokratiska Kvinnoförbundet”. Blant de utvalgte var Matilda Widegren, Anna Lindhagen, Naima Sahlbom, Elisabeth Waern-Bugge og Elin Wägner, som kom til å være sentrale skikkelser i IKFF også på 1930- og 1940-tallet.⁸⁰ I likhet med de øvrige nasjonene utnevnte også Sverige under kongressen en komité bestående av fem personer som skulle holde kontakten med de øvrige landene under krigen.

Da de 16 svenske kvinnene returnerte fra Haag til Sverige gjorde de det de kunne for å opparbeide en støtte for kongressens resolusjoner, og for å oppnå en vid oppslutning rundt viljen til fred. Kvinnene besluttet derfor å arrangere en ny Fredssöndag. En midlertidig komité ble opprettet, og en oppfordring gikk ut til svenske kvinner om å samle seg om en felles fredsaksjon den 27. juli 1915. Til sammen ble det under Fredssöndagen holdt over 343 møter, der 91 256 kvinner skrev under en resolusjon som stilte krav til den svenske regjeringen om å delta i arbeidet for å stoppe krigen og arbeide for fred.⁸¹ Kort tid etter Fredssöndagen ble IKFF opprettet med en seksjonsstyrelse bestående av de samme kvinnene fra den midlertidige komitéen. Da WILPF ble konstituert i 1919, ble også den svenske seksjonen IKFF konstituert. Som WILPF var den svenske seksjonen fra begynnelsen av en protest mot den pågående krigen, men også en protest mot den politiske diskrimineringen av svenske kvinner.⁸²

WILPFs første ordfører var som nevnt Jane Addams, som for sitt fredsarbeid ble tildelt Nobels Fredspris i 1931. Organisasjonen fikk etter sin konstituering i 1919 hovedsete i

⁷⁹ Andersson, Irene (2001): s.93

⁸⁰ Larson, Margareta (1985): s.119

⁸¹ Larson, Margareta (1985): s.122

⁸² Fred och Frihet (1955): s.14

Genève, der organisasjonens tidsskrift “Pax Libertas” ble gitt ut. Fra sin etablering arbeidet WILPF målrettet med å følge opp de resolusjoner som ble besluttet under kongressen i Haag. Dette innebar blant annet å sette i gang en rekke fredsprosjekter alt etter hvilke konflikter som vokste frem i verden. Det vil i dette bakgrunnskapittelet bli for omfattende å gjøre rede for alle disse prosjektene, men for å gi et innblikk i dette arbeidet vil jeg trekke frem to eksempler med stor bidragsytelse fra den svenske seksjonen IKFF. Det første er kampen mot bruk av gass i krig. På 1920-tallet arbeidet Folkeforbundet for et internasjonalt forbud mot bruk av gass i krig. Av den grunn opprettet WILPF en Antigasskomité, under ledelsen av IKFFs Naima Sahlbom. Komitéen lyktes i å fremtvinge en internasjonal konferanse i Frankfurt ledet av eksperter mot gass i krig, som i 1925 resulterte i Genèveprotokollen.⁸³ Det andre eksemplet er palestinaspørsmålet, som WILPF begynte å fokusere på allerede på 1920-tallet.

Organisasjonen arbeidet med å skape forsoning mellom jøder og muslimer som bodde i regionen. Med initiativ fra IKFFs Elisabeth Waern-Bugge, begynte WILPF på 1930-tallet å arbeide for å tilrettelegge for dialog mellom palestinske og jødiske kvinner. Hensikten var å skape en felles fremtid for menneskene i regionen.⁸⁴

⁸³ Genèveprotokollen ble vedtatt av Folkeforbundet i 1924. Protokollen inneholdt bestemmelser om bla. nedrustning og forbud mot angrepskrig. Skodvin, Knut Einar (2009, 14.februar): “Genèveprotokollen”. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra <https://snl.no/Gen%C3%A8veprotokollen> > (Lest 15/10 2017)

⁸⁴ Swedberg (2005): s.28

3. IKFFs organisasjon, aktører og nettverk

Vesentlig for at en organisasjon skal klare å oppnå sine mål er de mennesker som leder organisasjonen og hvordan de organiserer virksomheten. I dette kapittelet skal jeg gjennom en biografisk tilnærming undersøke sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp, og vise hvilke samfunnsmessige, sosiale og økonomiske forutsetninger som tilrettela for deres engasjement samt hvilken grad dette var felles for aktørene. Jeg vil også undersøke hvilken betydning de sentrale aktørene hadde for flyktninghjelpen. Før jeg gjør dette er det nødvendig å gjøre rede for hvordan IKFF var bygd opp og fungerte organisasjonsmessig. Kapittelet vil derfor bli delt inn i to deler der jeg i den første delen gjør rede for hvordan IKFF var organisert, og i den andre delen undersøke sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp.

3.1 Organisasjon og ledelse

3.1.1 IKFF

Margareta Larson skriver i sin avhandling at det under kongressen i Zürich i 1919, der WILPF og IKFF ble konstituert, ble vedtatt vedtekter som skulle gi IKFF et strukturelt og funksjonelt rammeverk.⁸⁵ I vedtektene fastslås det hvordan IKFF skulle fungere organisasjonsmessig. I dette delkapittelet vil jeg derfor inkludere Larsons undersøkelse, som er basert på informasjon hentet fra IKFFs protokoll fra 1919.⁸⁶ Siden protokollen er fra en tidsperiode som ligger før tidsrammen for denne oppgaven, vil jeg blant annet også inkludere informasjon hentet fra IKFFs medlemsblad og årsberetninger.

IKFFs organisasjon var delt inn i distrikter og kretser som var underlagt et felles sentralstyre bestående av syv medlemmer bosatt i Stockholm, og fire medlemmer fra distriktene.⁸⁷ Av årsberetningene fremgår det at antall medlemmer i sentralstyret på 1930-tallet hadde økt, og at antallet medlemmer i sentralstyret i perioden 1933 til 1948 varierte fra år til år. I 1934 besto sentralstyret eksempelvis av 11 medlemmer bosatt i Stockholm, og tolv medlemmer fra distriktene, mens den i 1936 besto av 9 medlemmer bosatt i Stockholm, og 15 medlemmer fra distriktene.⁸⁸ Økningen i antallet medlemmer av sentralstyret og endringen i fordelingen mellom Stockholm og distriktene hadde mest sannsynlig sammenheng med at antallet

⁸⁵ Larson (1985): s.129

⁸⁶ IKFFs protokoll fra 1/12-1919 ligger i IKFFs arkiv i Göteborgs Universitets Biblioteks

⁸⁷ Larson (1985): s.129 Protokoll 1/12 1919. IKFFs arkiv

⁸⁸ IKFFs Årsberättelse 1934 s.3 og IKFFs Årsberättelse 1936 s.2

medlemmer, distrikter, og kretser økte, og at dette krevde større organisatoriske resurser i sentralstyret.

Av vedtektene fulgte det at IKFF i stor grad skulle være sentralstyrt, og at beslutningsmyndigheten var lagt til sentralstyret. Sentralstyret var organisert i en administrativ komité bestående av en ordfører, viseordfører, sekretær, visesekretær og en kasseforvalter.⁸⁹ Sentralstyret og den administrative komitéen ble hvert år innkalt til et årsmøte, der også kretsene hadde rett til å sende representanter for hvert femtiende medlem. Formålet med årsmøtene var blant annet å gjøre rede for IKFFs virksomhet det foregående året, diskutere den svenske seksjonens økonomi, og å stemme frem hvem som skulle sitte i sentralstyret og inneha de ulike stillingene i den administrative komitéen.⁹⁰ Siden sentralstyret ble valgt hvert år, var det stor variasjon i hvilke kvinner som satt i denne i undersøkelsesperioden. Dette gjelder særlig representantene fra distriktene. Det fremgår imidlertid at noen kvinner hadde ulike stillinger i den administrative komitéen over lang tid. Flere av disse kvinnene har vist seg å være sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp.

Medlemmene av IKFF var som nevnt tidligere organisert i distrikter der det igjen inngikk flere kretser. Larson skriver i sin avhandling at IKFF etter sin etablering håpet på å få mange medlemmer.⁹¹ Ut i fra IKFFs medlemsblad og årsberetninger fremgår det at antallet medlemmer, distrikter og kretser i undersøkelsesperioden stadig økte. Fra å ha 2600 medlemmer i 1934, hadde IKFF 5985 medlemmer i 1946.⁹² En forklaring på hvorfor antallet medlemmer nesten doblet seg i løpet av 12 år, kan være at nøden og hjelpebehovet i Europa disse årene eskalerte. Europa var på denne tiden preget av politiske spenninger, omveltninger og krig. At IKFF var en fredsorganisasjon, appellerte nok derfor til mange. Siden antallet medlemmer økte, kan det se ut til at IKFFs håp om flere medlemmer og større aktivitet i organisasjonen ble realisert. Annet kildemateriale tyder dog på at IKFF stadig anså det som nødvendig at den svenske seksjonen økte i størrelse, og at organisasjonen av den grunn brukte store resurser på å verve nye medlemmer. Denne informasjonen fremgår blant annet i et brev IKFFs sentralstyre sendte til sine kretser i 1937. I brevet skrev sentralstyret at det var nødvendig at IKFF økte både i størrelse og aktivitet dersom den svenske seksjonen skulle nå

⁸⁹ Larson (1985): s.129 Protokoll 1/12 1919. IKFFs arkiv ved Göteborgs Universitetsbibliotek

⁹⁰ Larson (1985): s.130 Protokoll 1/12 1919. IKFFs arkiv ved Göteborgs Universitetsbibliotek

⁹¹ Larson (1985): s.131

⁹² IKFFs Årsberättelse 1934 s.4 og IKFFs Årsberättelse 1946 s.1

sine mål i sitt fredsarbeid. Sentralstyret oppfordret derfor sine medlemmer til å dele ut propagandakort med innmeldingskuponger.⁹³

For å verve nye medlemmer og for å nå ut med sitt budskap til den svenske offentlighet, var det viktig for IKFF å spre det de anså som saklige og korrekte opplysninger om politiske, økonomiske og sosiale forhold. Med dette som formål ble det i løpet av 1920- og 1930-tallet opprettet flere komitéer: “Nationella kommittén”, “Redaktionskommittén”, og “Nationell kommitté för propaganda inom landet”. Den Nationella komitéen hadde ansvaret for tilrettelegging av turnéer der medlemmer av IKFF holdt foredrag om internasjonale forhold. Et eksempel på en slik turné er da Naima Sahlbom, etter å ha deltatt under et administrativt møte arrangert av WILPF i Genève i 1933, besøkte flere kretser for å fortelle om møtet og resolusjonene som ble vedtatt.⁹⁴ Dette administrative møtet og Sahlboms turné er noe jeg skal se nærmere på i kapittel 4 og 5. Redaksjonskomitéen hadde ansvaret for IKFFs medlemsblad Fred och Frihet, som formidlet informasjon både om nasjonale og internasjonale forhold til IKFFs medlemmer. Gjennom medlemsbladet informerte IKFF også sine medlemmer om hva den svenske seksjonen og den transnasjonale organisasjonen WILPF arbeidet med. Medlemsbladet har under arbeidet med denne oppgaven vist seg å ha vært et viktig verktøy i IKFFs flyktningshjelp. Den Nationella Kommittén för propaganda inom landet hadde som hovedoppgave å publisere og spre flyveblader. Et eksempel er “*Köp ej krigsleksaker!*” skrevet av Signe Höjer i 1934, som var en oppfordring til svenske foreldre om å ikke oppdra sine barn med krig som fortegn.⁹⁵

Et annet verktøy IKFF brukte for å spre ideer og verve nye medlemmer var ungdomsorganisasjonen “Unga Fronten”, som i 1935 ble opprettet av et par jenter i Stockholm. Det fremgår at etableringen av ungdomsorganisasjonen var en reaksjon på den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland i 1933. Begrunnelsen for etableringen lød som følger:

“... att protestera mot den reaktion, som får alla håll kommit krypande över oss, den reaktion som sökte tvinga kvinnorna tillbaka i forna tiders ofrihet och beröva dem den delvisa likställighet i politiskt och juridiskt hänseende och på arbetsmarknaden, som de så mödosamt

⁹³ Brev “*Till Våra kretsar och grupper, Till Alla våra medlemmar*” Datert 30. Oktober 1937 Stockholm. Sendt fra Sentralstyrelsen til samtlige grupper og kretser av IKFF.

⁹⁴ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.4

⁹⁵ IKFFs Årsberättelse 1934 s.5

tillkämpat sig, den reaktion, som tog sig uttryck i judeförföljelser, krigskapprustningar, smygande och växande misstro mellan nationerna ... ”⁹⁶

Videre var Unga Frontens målsetting å kjempe for fred og å arbeide for internasjonal nedrustning samt sosial, politisk og økonomisk likestilling. Ungdomsorganisasjonen skulle også kjempe for frihet uansett kjønn, rase, klasse eller trosbekjennelse, og for kvinners likestilling.⁹⁷ IKFF skrev i sitt medlemsblad i 1936 at flere medlemmer av Unga Fronten også hadde blitt medlemmer av IKFF. Etableringen av ungdomsorganisasjonen viste seg derfor ikke bare å være en måte å spre ideer, men også en praktisk vei til dannelsen av nye kretser der det var behov for resurser.⁹⁸

3.1.2 IKFF og WILPF

Selv om IKFF i stor grad fikk operere selvstendig måtte den svenske seksjonen forholde seg til og følge opp de beslutninger som ble tatt av den transnasjonale organisasjonen WILPF. Med andre ord fikk IKFF selv bestemme hvem som skulle sitte i IKFFs ledelse, sette i gang egne hjelpeprosjekter og disponere sin egen økonomi, så lenge den svenske seksjonen forhold seg til de beslutninger og retningslinjer som var vedtatt av WILPF.

Frem til andre verdenskrig var WILPFs ledelse lokalisert i Genève, og besto av en ordfører, fire viseordførere, en kasserer, en representant fra hver av de nasjonale seksjonene, samt en ordfører fra hver av WILPFs permanente komitéer. WILPFs ledelse hadde ansvaret for opprettelsen av det de anså som nødvendige komitéer, og for formuleringen av WILPFs handlingsprogram. Etter at ledelsen hadde utarbeidet et forslag til et handlingsprogram sendte de dette ut til de nasjonale seksjonene, som igjen formidlet handlingsprogrammet videre til sine distrikter og kretser. Tilbake sendte de nasjonale seksjonene forslag og ideer til handlingsprogrammet, som siden ble diskutert og besluttet under WILPFs kongresser som skulle holdes hvert tredje år. Under kongressene hadde alle medlemmer av den transnasjonale organisasjonen rett til å være til stede og yte sin mening, men det var kun WILPFs ledelse som hadde stemmerett.⁹⁹

⁹⁶ IKFFs medlemsblad 1936:5 s.1

⁹⁷ IKFFs medlemsblad 1936:5 s.1

⁹⁸ IKFFs medlemsblad 1936:2 s.3

⁹⁹ Swedberg (2005): s.15

I perioden 1933 til 1948 ble det avholdt kongresser i Zürich i 1934, Luhacovice i 1937 og i Luxemburg i 1946.¹⁰⁰ Grunnen til at det var ni år mellom kongressene i Luhacovice og Luxemburg var at flere av de nasjonale seksjonene hadde blitt tvunget til å legge ned arbeidet eller gå under jorden som følge av nazismen, fascismen og kommunismens herjing i Europa.¹⁰¹ Videre ble WILPFs ledelse under krigen flyttet fra Genève til New York, for å kunne fortsette sitt arbeid der.¹⁰² Det var derfor ikke mulig å arrangere internasjonale møter. Dette tydeliggjøres i IKFFs medlemsblad i perioden 1939 til 1945 der informasjonen om samarbeid med andre nasjonale seksjoner minsker, og det nesten utelukkende blir skrevet om den svenske seksjonens virke. Det fremkommer dog noe korrespondanse med enkelte medlemmer fra andre nasjonale seksjoner.

På 1930-tallet ble det hvert år arrangert et eller flere administrative møter, der WILPFs ledelse og medlemmene av de nasjonale seksjonenes administrative komitéer var til stede. Som følge av at det var tre år mellom hver kongress var det nødvendig at WILPFs ledelse møttes for å diskutere de politiske, økonomiske og sosiale spørsmålene som hadde vokst frem den siste tiden, og hvordan organisasjonen skulle forholde seg til disse. Noen eksempler på administrative møter der WILPF diskuterte flyktningssituasjonen i Europa og potensielle løsninger på denne, var under de administrerende møtene i Genève i 1933, i London 1935, i Genève i 1936 og i Basel i 1938 som jeg skal se nærmere på i kapittel 4. Resolusjonene kvinnene kom frem til under disse møtene ble publisert i IKFFs medlemsblad, slik at IKFFs medlemmer ble informert om disse.¹⁰³

3.2 De sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp: en biografisk tilnærming

I de fleste organisasjoner vil det være enkeltpersoner som er mer sentrale enn andre, og som har stor påvirkningskraft på de prioriteringer og veivalg som blir gjort. Dette fordi de “brenner” for en idé, har evnen og viljen til å lede og påvirke andre, og forøvrig har resurser i vid forstand til å kunne utgjøre en forskjell. Det er derfor interessant å undersøke de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp. Dette delkapittelet vil bli delt inn i to deler der jeg i den første delen vil presentere de kvinnene som basert på det tilgjengelige kildematerialet fremstår

¹⁰⁰ Fred och Frihet (1955) s.14

¹⁰¹ Fred och Frihet (1955) s.14

¹⁰² Swedberg (2005): s.42

¹⁰³ Referater og resolusjoner fra de administrative møtene er publisert i flere av IKFFs medlemsblader. Eksempelvis i IKFFs medlemsblad 1933:4 s.1, 1935:3 s.1 og 1938:1 s.1

som særlig aktive og sentrale i IKFFs flyktninghjelp. I den andre delen vil jeg foreta en gruppebiografi der jeg vil undersøke hva de sentrale aktørene hadde til felles, hva som skilte dem, og til slutt diskutere hvorfor disse kvinnene engasjerte seg i flyktninghjelpen. Som følge av at IKFF hadde flere tusen medlemmer i perioden 1933 til 1948, er det viktig å understreke at det den svenske seksjonen fikk utrettet i sin flyktninghjelp ikke var et resultat av innsatsen til noen få kvinner, men et resultat av arbeidet til hele organisasjonen.

3.2.1 Presentasjon av sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp

Det har under arbeidet med oppgaven vist seg at det var åtte sentrale aktører i IKFFs flyktninghjelp: Matilda Widegren, Elisabeth Waern-Bugge, Anna Lindhagen, Naima Sahlbom, Signe Fredholm, Signe Höjer, Marie-Louise de Vylder-Lehmann og Ingrid Segerstedt Wiberg. Videre har det vist seg at det var to kvinner som ikke var sentrale i IKFF generelt, men som likevel var viktige aktører i IKFFs flyktninghjelp da de var sentrale i andre nasjonale og internasjonale organisasjoner, og derfor bidro med eksterne kontakter som var viktige for IKFF og WILPF. Disse to kvinnene var Kerstin Hesselgren og Elin Wägner. I det følgende vil jeg gi en kort presentasjon av de åtte sentrale aktørene i IKFF flyktninghjelp rangert etter alder. Jeg vil deretter presentere Kerstin Hesselgren og Elin Wägner.

Matilda Widegren (f.1863 d.1938)

Matilda Widegren var en av IKFFs grunnleggere, og hun var den svenske seksjonens ordfører i perioden 1919 til 1934. Som datter av en rektor fulgte hun i sine fars fotspor og utdannet seg som lærerinne. Hun satt senere i styret til “Nordiska lärares fredsförbund”, var ordfører for “Svenska skolornas Fredsförbund”, og var medlem av “Sveriges Kvinnliga Fredsförening” som ble etablert i 1898 og var den første svenske kvinnelige fredsorganisasjonen.¹⁰⁴ Således var hun tidlig aktiv i den svenske kvinnelige fredsbevegelsen som jeg har nevnt i kapittel 2.

Det nevnes ikke mye om Widegren i det tilgjengelige kildematerialet. Antakelig skyldes dette at hun i 1934 gikk av som IKFFs ordfører. Hun hadde dog mye å si for IKFFs flyktninghjelp som følge av at hun som ordfører var med på å føre den svenske seksjonen i retning flyktninghjelp. Etter den nazistiske maktovertakelsen i 1933 reiste hun blant annet rundt i

¹⁰⁴ Larson (1985): s.328-329

IKFFs distrikter og kretser for å engasjere medlemmer og ikke-medlemmer til å ville delta i flyktninghjelpen.¹⁰⁵

Elisabeth Waern-Bugge (f.1868 d.1951)

Elisabeth Waern-Bugge var datter av brukseieren Wilhelm Waern, som antakelig var eier av et sagbruk, jernbruk eller messingbruk. Hun studerte på Göteborgs musei målarskola og senere mønsterkomposisjon ved Den Kvindelige Industriskole i Kristiania, og var utdannet håndverkekspert og skriftställerinna. Hennes interesse for faget tydeliggjøres i hennes forfatterskap, der hun hovedsakelig skrev om interiør, møbler og sløyd. Hun var gift med skipsrederen Dagfinn Bugge i årene 1896 til 1905, noe som tyder på at paret enten ble skilt eller at Waern-Bugge ble enke i 1905.¹⁰⁶

Waern-Bugge var en aktiv kvinne for sin tid, og engasjerte seg tidlig i stemmerettskampen. Hennes engasjement i saken vises ved at hun i 1909 satt i styret for “Kvinnornas politiska röstrettsförening” i Göteborg og senere i Stockholm i 1913. Antakelig var det hennes engasjement i denne organisasjonen som førte til at hun var en av de 16 svenske delegatene som reiste til Haag i 1915. Da IKFF ble konstituert i 1919 ble hun medlem av organisasjonen, noe hun var frem til sin død i 1951.¹⁰⁷

Det har vist seg at Waern-Bugge var en sentral person i IKFF under undersøkelsesperioden. Hun satt blant annet flere år i sentralstyret og var medlem av den administrative komitéen. Hun deltok derfor i flere administrative møter og kongresser. Det er hovedsakelig gjennom deltakelsen i disse møtene og kongressene at Waern-Bugge sitt engasjement i flyktninghjelpen kommer til syne. Dette fordi hun tok del i de avgjørelser WILPF fattet vedrørende flyktningspørsmål og på den måten var med på å bestemme at den transnasjonale organisasjonen så vel som den svenske seksjonen skulle bistå flyktninger. Som følge av at hun var medlem av Redaksjonskomitéen, skrev hun referater fra disse møtene i IKFFs medlemsblader og var av den grunn med på å formidle resolusjonene videre.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Segerstedt Wiberg (1979): s. 11

¹⁰⁶ Larson (1985): s.328

¹⁰⁷ Larson (1985): s.328

¹⁰⁸ Eksempler på administrerende møter og kongresser Waern-Bugge tok del i kongressen i Zürich i 1934 og det administrerende møtet i Genève i 1936. Referater skrevet av Waern-Bugge fra disse møtene er publisert i IKFFs medlemsblad 1934:3 s.1 og 1936:8 s.2

I tillegg til engasjementet for flyktninger kan det se ut til at Waern-Bugge hovedsakelig fokuserte på nedrustning og bruk av gass i krig. Dette fordi hennes artikler i medlemsbladet hovedsakelig omhandlet disse temaene.¹⁰⁹ Et annet område Waern-Bugge engasjerte seg i var palestinasprømalet, der IKFF arbeidet med å skape forsoning mellom jøder og muslimer som bodde i regionen. Hun reiste blant annet til Palestina for å etablere vennskap mellom jødiske og palestinske kvinner.¹¹⁰

Anna Lindhagen (f.1870 d.1941)

Anna Lindhagen var utdannet sykepleier, og ble i 1902 barnvårdsinspektør ved Stockholms stads fattigvårdsnämnd der hun arbeidet frem til 1925. Lindhagen kom fra en politisk engasjert familie, og var søster til sosialdemokraten Carl Lindhagen som var Stockholms borgermester i perioden 1903 til 1930. Som sin bror ble Lindhagen tidlig sosialist, og engasjerte seg i det “Socialdemokratiska Kvinnoförbundet” som ble opprettet i 1892. Hun var også aktiv i stemmerettskampen, og var sekretær og viseordfører i Föreningen för Kvinnans politiska rösträtt i Stockholm som ble etablert i 1902.¹¹¹ Det var hennes engasjement i disse organisasjonene som førte til at hun i 1915 var en av de svenske delegatene under kongressen i Haag i 1915. Da IKFF ble etablert i 1919, satt hun i organisasjonens styre.

I undersøkelsesperioden satt Lindhagen i IKFFs sentralstyre og var medlem av den administrative komitéen. Hun deltok derfor under flere av WILPFs administrative møter og kongresser, og var således med på å bestemme at WILPF og dens nasjonale seksjoner skulle engasjere seg for flyktninger. Lindhagen er en av de kvinnene som nevnes mest i det tilgjengelige kildematerialet. Dette har nok også sammenheng med at hun i perioden 1935 til 1941 var redaktør for IKFFs medlemsblad, og sto bak flere artikler som omhandlet nazisme, fascisme og antisemittiske holdninger.¹¹² Hennes store engasjement for flyktninger tydeliggjøres ved at hun som redaktør hadde det siste ordet når det gjaldt hva som ble publisert eller ikke, og at det i medlemsbladet i undersøkelsesperioden ble viet stor plass til artikler som omhandlet flyktninghjelp. Videre reiste hun i 1937 på egen bekostning til Sudetenland for å orientere seg om hvordan flyktningene hadde det. Denne

¹⁰⁹ IKFFs medlemsblad 1936:7 s.3

¹¹⁰ Swedberg (2005): s.28

¹¹¹ Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam (2012. 1.september): “Anna Lindhagen”. Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/biografier/lindhagen.xml> > (Lest 3/3-2018)

¹¹² Et eksempel på en slik artikkel finnes i IKFFs medlemsblad 1935:9 s.3

informasjonen tok hun med seg hjem til Sverige, slik at IKFF kunne sette i gang ulike hjelpeprosjekter for disse flyktningene.

Naima Sahlbom (f.1872 d.1957)

Naima Sahlbom var datter av ingeniøren Gustav Valfrid Sahlbom og Charlotta Hallin Sahlbom. Hun var en velutdannet kvinne som hadde studert både kjemi og geologi ved Stockholms Högskola og Universitetet i Uppsala der hun ble fil. kand i 1896. Hun studerte videre ved den tekniske høyskolen Aachen i Tyskland og ved Universitetet i Basel i Sveits. I 1910 ble hun fil.doc i geologi Neuchatel i Sveits.¹¹³ Før hun returnerte til Sverige tjenestegjorde hun ved det geologiske institutt ved Universitetene i Helsinki, Heidelberg og Basel. Da hun returnerte til Sverige åpnet hun et spesiallaboratorium for undersøkelsen av mineral- og kildevann og bergarter i Stockholm i 1914.¹¹⁴

Etter å ha vært vitne til de dårlige arbeidsforholdene for kvinnelige industriarbeidere under sine reiser til Sveits og Tyskland på begynnelsen av 1900-tallet, begynte Sahlbom å engasjere seg i den kvinnelige fredsbevegelsen. Under første verdenskrig var hun en av de som medvirket til at Sverige kunne sende delegater til kongressen i Haag i 1915. Etter at IKFF ble etablert i 1919 ble hun en aktiv person i den svenske seksjonen, og satt i sentralstyret i perioden 1919 til 1944. Hun var også viseordfører i 1933, ordfører for den svenske seksjonen i 1935, og satt samme året i WILPFs sentralstyre.¹¹⁵

Antakelig var det Sahlboms kunnskap og interesse for kjemi og biologi som førte til at hun på 1920-tallet, både i den svenske seksjonen og WILPF, ledet “Antigaskommittéen”, som hadde som formål å bekjempe bruken av gass i krig.¹¹⁶ Som nevnt i kapittel 2, lyktes komitéen å fremtvinge en internasjonal kongress i Frankfurt ledet av eksperter på gass i krig, som resulterte i Genèveprotokollen som ble vedtatt av Folkeforbundet i 1924. På 1920-tallet engasjerte Sahlbom seg også i IKFFs hjelpearbeid for krigsfanger i Sibir.¹¹⁷

¹¹³ Larson (1985): s.328

¹¹⁴ Lundgren, Anders: “*Naima Sahlbom*”. Svenskt biografisk lexikon. Hentet fra: < <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6309> > (Lest: 8/3-2018)

¹¹⁵ IKFFs Årsberättelser fra 1933 og 1935

¹¹⁶ Swedberg (2005): s.26

¹¹⁷ Larson (1985): s.151

Det fremgår at Sahlbom var en sentral aktør i IKFFs flyktninghjelp. Hun deltok i flere av WILPFs administrative møter og kongresser, og var av den grunn med å bestemme at WILPF skulle engasjere seg for flyktninger. Hun viste videre engasjement ved at hun besøkte flere av IKFFs kretser for å fortelle om WILPFs resolusjoner vedrørende flyktningspørsmål, og forsøkte å få medlemmene av den svenske seksjonen til å engasjere seg i hjelpearbeidet for flyktningene. Hun reiste også til Tsjekkoslovakia for å orientere seg om flyktningenes situasjon der i 1938. Etter at hun returnerte til Sverige anbefalte hun IKFF å arbeide for å få innreisetilstand til Sverige for ulike grupper flyktninger.¹¹⁸ Sahlbom skrev også flere artikler i IKFFs medlemsblad vedrørende flyktningspørsmål.

Signe Fredholm (f.1885 d.1969)

Det er lite informasjon å finne om Signe Fredholm som person annet enn at hun i IKFFs medlemsblad og årsberetninger blir titulert som fil. kand. Hun hadde altså akademisk utdanning. At hun var en av de mest sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp kommer dog tydelig frem i IKFFs medlemsblad.

Fredholm satt periodevis i IKFFs sentralstyre i undersøkelsesperioden, og var av den grunn med på å bestemme hvilke hjelpeaksjoner IKFF skulle sette i gang for flyktninger.¹¹⁹ Særlig engasjerte hun seg i hjelpearbeidet som pågikk for de spanske flyktningbarna som var rammet av den spanske borgerkrigen (1936-1938). Dette fremgår ved at hun både reiste til Spania og senere til Frankrike for å bidra i hjelpearbeidet som pågikk der for de spanske flyktningene. I medlemsbladet ble det publisert flere brev fra Fredholm der hun fortalte om sine reiser, hvordan situasjonen var for de spanske flyktningbarna og hvordan IKFF kunne hjelpe disse.¹²⁰ Hun skrev videre flere artikler om spanske flyktninger og den spanske borgerkrigen.¹²¹

Signe Höjer (f.1896 d.1988)

Signe Höjer engasjerte seg i stemmerettskampen allerede som 15 åring, og utdannet seg som sykepleier og senere som sosionom i London. Hun var gift med legen og forskeren Axel Höjer. Sammen etablerte de Sverige første "barnavårdscentraler", som var ment å kontrollere

¹¹⁸ Segerstedt Wiberg (1979): s.53

¹¹⁹ Signe Fredholm satt i sentralstyrelsen i 1934, 1936, 1939, 1940, 1943 og 1945-1937.

¹²⁰ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.1 og IKFFs medlemsblad 1939:3 s.5

¹²¹ Et eksempel på en artikkel Signe Fredholm skrev om spanske flyktninger finnes i IKFFs medlemsblad 1939:1 s.12 og IKFFs medlemsblad 1946:4 s.6

nyfødte og yngre barns helse. Höjer var også politisk aktiv og var i perioden 1938 til 1946 valgt som statsfullmektig av sosialdemokratene.¹²²

Höjer var IKFFs ordfører i perioden 1936 til 1946, og senere også i perioden 1954 til 1960. I undersøkelsesperioden satt hun også i WILPFs sentralstyre. Således kan det sies at hun ikke bare var med på å avgjøre hvilke hjelpeprosjekter IKFF skulle sette i gang for flyktninger, men også var sentral i beslutningen om at WILPF og WILPFs nasjonale seksjoner skulle bistå flyktninger.

Basert på det tilgjengelige kildematerialet fremgår det at Höjer var en av de mest sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp. I IKFFs medlemsblad skrev hun flere artikler om flyktningssituasjonen i Europa, samt om hvordan IKFF og andre nasjonale seksjoner bisto flyktningene. Hun skrev også under flere av oppropene IKFF sammen med andre organisasjoner og komitéer sendte ut for å samle inn penger til ulike hjelpeprosjekter. Hun skrev også under på flere brev sendt fra ulike organisasjoner og komitéer til den svenske regjeringen for å påvirke denne til å lette på sine innvandringsrestriksjoner. Videre fremgår hennes engasjement i flyktninghjelpen ved at hun ved flere anledninger forsøkte å få svenske myndigheter til å opprette kvoter for ulike grupper flyktning, slik at de kunne få innreisetillatelse til Sverige. Hun hadde også møter med ulike statsråder for å forsøke å få dette til.

Marie-Louise de Vylder-Lehmann (f.1899 d.1986)

Det er lite informasjon å finne om Marie-Louise de Vylder-Lehmann, annet enn at hun var gift. Jeg har derimot lyktes i å finne informasjon om hennes foreldre, Ludvig og Elisabeth de Vylder, som arbeidet som lærere ved en folkehøyskole i Östergötland.¹²³ Ludvig de Vylder emigrerte fra Tyskland til Sverige på 1800-tallet. Han var en samfunnsengasjert mann og arbeidet som lærer, rektor, forfatter, og journalist. Interessant for denne oppgaven er at han på 1930-tallet tok sterk avstand fra nazismen, og engasjerte seg i flyktninghjelpen. Han arbeidet blant annet med å få svenske myndigheter til å ta imot flere flyktninger fra Tyskland og andre land, og for å hjelpe enkelte flyktninger som hadde fått innreisetillatelse i Sverige.¹²⁴ Videre

¹²² Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam (2012. 9.januar): “*Signe Höjer*”. Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/biografier/hojer.xml> > (Lest 8/3-2018)

¹²³ Marcusdotter, Marianne. Sallnäs, Göran. (2006): “*Elisabeth & Ludvig De Vylder: Två folkhögskolepionjärer*”. Författares Bokmaskin. Stockholm. s.26

¹²⁴ Marcusdotter. Sallnäs (2006): s.97

er det interessant at han skrev flere artikler om flyktninger i tidsskriftet “Tidevarvet”, som både Kerstin Hesselgren og Elin Wägner medvirket i.¹²⁵ Elisabeth de Vylder var en aktiv kvinne for sin tid. I tillegg til å arbeide som lærerinne, var hun aktiv i svenske “Röda Korset”.¹²⁶ Antakelig var Vylder-Lehmann sterkt influert av sine foreldre, siden hun også engasjerte seg i flyktninghjelpen.

Vylder-Lehmann var som Ingrid Segerstedt Wiberg medlem av både “Göteborgs Hjälpkommitté” og IKFF. Gjennom disse to organisasjonen arbeidet hun med å etablere et barnehjem for jødiske, sudettyske og tyske jenter, og var aktiv i arbeidet med å finne fosterfamilier for flyktningbarn. Hennes engasjement i dette arbeidet tydeliggjøres i IKFFs medlemsblad der hun skrev flere artikler om barnehjemmet og flyktningbarn som oppholdt seg i forskjellige fosterhjem.

Ingrid Segerstedt Wiberg (f.1911 d.2010)

Ingrid Segerstedt Wiberg var journalist, forfatter, debattør og politiker i det svenske Folkpartiet. Hun engasjerte seg i debatter om atomvåpen og opprustning, kvinners likestilling, og i flyktningpolitikken. Hun er videre kjent for å ha vært en av Sverige viktigste opinionsdannere, som kjempet for humanitet og solidaritet for mennesker i nød.¹²⁷ I løpet av sitt 99 år lange liv hadde hun blant annet stillinger som Göteborgs stads flyktningkurator (1945-1948), redaktør for “Göteborgs-Posten” (1968-1973), hun satt i riksdagens første kammer som representant for Folkpartiet (1959-1970), hun var ordfører for “Svenska FN-Förbundet” (1968-1973) og ordfører for IKFF (1975-1981).¹²⁸

Wiberg vokste opp i et hjem som hun selv beskrev som et “*liberalt tidningshem der de dagliga händelserna och inte minst de utrikespolitiska ständig dikuterades ...*”.¹²⁹ Hennes far, Torgny Segerstedt, var redaktør for den liberale “Göteborg Handels- och Sjöfartstidning” og religionshistoriker. Han utmerket seg tidlig som motstander av det tyske naziregimet, og skrev flere artikler om faren ved den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland. Han kritiserte svenske

¹²⁵ Marcusdotter. Sallnäs (2006): s.89

¹²⁶ Marcusdotter. Sallnäs (2006): s.42

¹²⁷ Dahl, Izabela (2018): “*Ingrid Segerstedt Wibergs hjälpverksamhet för flyktningmottagande i Göteborg under andre världskriget*” (Upublisert artikkel). I: Sjöberg, Maria: “Alvarligt Talat” (Upublisert bok). Makadam Förlag. Göteborg. s. 418

¹²⁸ Dahl, Izabela (2018): s. 430

¹²⁹ Segerstedt Wiberg (1979): s.10

myndigheter for å la tyske soldater bli transportert gjennom Sverige til Norge under andre verdenskrig, og ble i Norge beundret for sitt sterke engasjement for Norges sak under krigen.¹³⁰ At Wiberg var sterkt influert av sin fars arbeid og synspunkter fremgår blant annet ved at hun selv ble journalist, gjennom hennes politiske virke og ved hennes arbeid for flyktninger på 1930-tallet og under andre verdenskrig. I 1934 giftet hun seg med sivilingeniøren Anders Wiberg, som hun fikk en sønn med.

Da Wiberg var 22 år i 1933 deltok hun sammen med andre studenter under et møte arrangert av Anna Lindhagen og Matilda Widegren i Stockholm. Møtets formål var å engasjere flere kvinner i hjelpearbeidet for tyske flyktninger som hadde flyktet fra Tyskland etter den nazistiske maktovertakelsen samme året.¹³¹ Wibergs engasjement under møtet førte til at Lindhagen umiddelbart satte henne i arbeid med å starte en hjelpekomité i Göteborg for tyske landflyktige. I sine memoarer skrev Wiberg at hun ikke turte å vende tilbake til Stockholm og møte Lindhagen igjen før hun hadde opprettet denne komitéen.¹³² Møtet med Lindhagen og Widegren markerte tilsynelatende starten på Wibergs engasjement og arbeid for flyktninger, og førte også til at hun ble medlem av IKFF. Etter møtet i 1933 opprettet hun, sammen med flere andre kvinner, Göteborgs Hjälpkommitté. På 1930-tallet organiserte denne komitéen hjelpevirksomheten i Göteborg, og samordnet sin flyktninghjelp med andre organisasjoner.¹³³ En av disse var IKFF, noe som ikke er overraskende med tanke på at flere medlemmer av komitéen også var medlemmer av IKFF.¹³⁴

På slutten av 1930-tallet og begynnelsen av 1940-tallet samarbeidet IKFF og Göteborgs Hjälpkommitté om å få innreisettillatelse til Sverige for flere grupper flyktninger som ikke lenger kunne oppholde seg i Tsjekkoslovakia som følge av Tysklands overtagelse av Sudetenland i 1938. De to organisasjonene samarbeidet også om opprettelsen av barnehjemmet for de jødiske, sudettyske og tyske jentene, og med å finne fosterfamilier for flyktningbarna. I denne virksomheten var Wiberg en sentral person.

¹³⁰ Store norske leksikon. Artikkel hentet fra papirleksikonet Store norske leksikon (2012. 4.juni): “*Torgny Karl Segerstedt*”. Hentet fra: < https://snl.no/Torgny_Karl_Segerstedt > (Lest: 9/3-2018)

¹³¹ Segerstedt Wiberg (1979): s.10-11

¹³² Segerstedt Wiberg (1979): s.13

¹³³ Dahl, Izabela (2018): s. 423

¹³⁴ Dahl, Izabela (2018): s. 422

Kerstin Hesselgren (f.1872 d.1962)

Kerstin Hesselgren var datter av legen Gustav Alfred Hesselgren, og var utdannet sykepleier og skolköksinspektris. Før første verdenskrig arbeidet hun som bostadsinspektris og var Sveriges første yrkesinspektris. Som yrkesinspektris hadde hun som oppgave å bedre forholdene for kvinnelige arbeidere når det gjaldt bosted, kosthold og helse.¹³⁵

Hesselgren var en usedvanlig aktiv kvinne for sin tid. Hennes politiske karriere startet under første verdenskrig da hun ble politisk aktiv gjennom “Centralförbundet för socialt arbete”. En organisasjon som arbeidet for å innhente informasjon om behov for sosialpolitiske reformer. Der kom hun i kontakt med Emilia Broomé, som var aktiv i den kvinnelige fredsrørelsen, og ble sterkt påvirket av hennes overbevisning om at kvinner bare gjennom politisk innflytelse kunne gjøre seg gjeldende i det sosiale reformprogrammet.¹³⁶ Da Fredssøndagen skulle arrangeres i 1915 ble hun valgt inn i den midlertidige komitéen som fikk i oppgave å arrangere denne, og var samme året med å grunnlegge IKFF.¹³⁷ I 1917 ble hun aktiv i “Föreningen för Frisinnade Kvinnor” som ble opprettet i 1914 for å arbeide for kvinners stemmerett som de fikk i Sverige i 1919, og som senere fikk navnet “Svenska Kvinnors Vänsterförbund”. Da Föreningen för Frisinnade Kvinnor ble omdannet til et riksförbund i 1921, ble hun organisasjonens ordfører. Det var hennes engasjement i denne organisasjonen samt hennes stilling som yrkeskvinne som førte til at hun under riksdagsvalget i 1921, som den første og eneste kvinnen, ble valgt inn i “Första Kammaren”.¹³⁸

På 1930- og 1940-tallet fortsatte hun å være politisk aktiv, og var blant annet ordfører for Svenska Kvinnors Vänsterförbund i perioden 1931 til 1946.¹³⁹ Som ordfører i denne organisasjonen var hun antakelig sentral i forhold til at organisasjonen samarbeidet med IKFF i flere hjelpeaksjoner for flyktninger. Et eksempel på dette er et opprop som ble gitt ut i sammenheng med en hjelpeaksjon satt i gang for spanske flyktningbarn. Dette skal jeg se nærmere på i kapittel 5.

¹³⁵ Hamrin-Thorell, Ruth: “*Kerstin Hesselgren*”. Det svenske Riksarkivets hjemmeside. Hentet fra: < <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=12947> > (Lest 2/3-2018)

¹³⁶ Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam. (2018. 24. januar): “*Kerstin Hesselgren*” Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/biografier/hesselgren.xml> > (Lest 2/3–2018)

¹³⁷ Swedberg (2005): s.24

¹³⁸ Hamrin-Thorell (2018)

¹³⁹ Göteborgs Universitetsbibliotek (2018)

Hesselgren var også en aktiv skribent i tidsskiftet Tidevarvet, som hun også var med å etablere. Tidevarvet var et partipolitisk tidsskift som ble utgitt i perioden 1923 til 1936. Tidsskriftets formål var å skape en felles arena der menn og kvinner kunne arbeide for liberale reformer i samfunnet og i lovgivningen. I programerklæringen i det første nummeret av avisen i 1923 stor det: *“Tidevarvet anser att allt angår kvinnorna och vad de tycka angår alla, vilket skall kunna bevisas, sedan de nu fått medborgarrätt”*.¹⁴⁰ Interessant er det at Eva Swedberg i sin bok skriver at Tidevarvets redaksjon hadde direkte kontakt med WILPFs sentralstyre via Kerstin Hesselgren, som hadde oppdrag i begge. Dette innebar at tidsskriftet også ble utenrikspolitisk orientert.¹⁴¹ Denne informasjonen indikerer at WILPF og IKFF i større eller mindre grad hadde innvirkning på hva som ble skrevet i tidsskriftet.

Hesselgren utmerket seg også på det internasjonale plan. Etter Folkeforbundet ble opprettet i 1919 ble hun i Sverige den første kvinnelige sakkyndige ved dets møter, og senere også delegat.¹⁴² Det fremgår at Hesselgren var en viktig brikke for WILPF når det gjaldt å få gjennomslag for de resolusjoner den transnasjonale organisasjonen vedtok under sine administrative møter og kongresser. Dette fordi hun ved flere tilfeller fremmet WILPF ideer og resolusjoner gjennom sine taler under Folkeforbundets ulike møter. Det er gjennom disse talene hennes engasjement for flyktninghjelpen kommer til syne. Et eksempel på dette er talen hun holdt under Folkeforbundets møte i Genève i 1936, som jeg skal nærmere på i kapittel 4.

Elin Wägner (f.1882 d.1949)

Elin Wägner var forfatter og journalist, og hun engasjerte seg i stemmerettskampen og fredsbevegelsen. Hun var datter av rektoren Sven Wägner og prestedatteren Anna Wägner.¹⁴³ I 1910 giftet hun seg med litteraturviteren John Landquist. Paret fikk aldri barn, og de skilte seg i 1922.¹⁴⁴

Wägner var som Kerstin Hesselgren en av initiativtakerne til etableringen av tidsskiftet Tidevarvet, og var også redaktør for tidsskiftet i perioden 1922 til 1927. Hun engasjerte seg i

¹⁴⁰ Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam (2012, 20.august): *“Tidevarvet”*. Hentet fra: <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/tidevarvet/> > (Lest 2/3-2018)

¹⁴¹ Swedberg (2005): s.39

¹⁴² Göteborgs Universitetsbibliotek (2018. 24. januar)

¹⁴³ Isaksson, Ulla. Linder, Erik Hjalmar (1977): *“Elin Wägner 1882–1922: Amason med två bröst”*. Bonniers Grafiska Industrier AB. Stockholm, Sverige. s. 14

¹⁴⁴ Isaksson. Linder (1977): s.257

stemmerettskampen og var med å opprette Föreningen för Frisinnade Kvinnor i 1914. Hennes store engasjement tydeliggjøres ved at hun var en aktiv skribent i organisasjonens tidsskrift “Rösträtt för kvinnor”.¹⁴⁵ Det var antakelig hennes engasjement i Föreningen för Frisinnade Kvinnor som førte til at hun i 1915 var til stede under kongressen i Haag, og ble valgt inn i den svenske komitéen som skulle holde kontakt med de andre nasjonale komitéene gjennom krigen. Hun ble som Hesselgren i 1915 valgt inn i den midlertidige komitéen som fikk i oppgave å arrangere Fredssöndagen, og var med å etablere IKFF samme året.¹⁴⁶

Wägner nevnes ikke ofte i det tilgjengelige kildematerialet, og det fremgår at hun ikke var et sentralt medlem av IKFF under undersøkelsesperioden. Interessant er det dog at hun i 1919 var med å etablere svenske “Rädda Barnen”. Dette fordi IKFF kom til å ha et nært samarbeid med denne organisasjonen i sin flyktninghjelp.¹⁴⁷ Wägner er videre interessant å nevne i denne oppgaven siden hun under et opphold i England kom i nær kontakt med kvekerne, som også IKFF kom til å ha et nært samarbeid med i sitt hjelpearbeid for de spanske flyktningbarna.¹⁴⁸ Selv om Wägner ikke var et aktivt medlem i IKFF, hadde hun antakelig nære bånd til den svenske seksjonen som følge at hun var med å opprette IKFF og fordi hun sammen med Hesselgren arbeidet i tidsskriftet Tidevarvet. Antakelig kan hun ha spilt en rolle i IKFFs avgjørelse om å samarbeide med både Rädda Barnen og kvekerne.¹⁴⁹

3.2.2 Gruppebiografi: fellestrekk og motivasjon for flyktninghjelpen

I denne delen av kapittelet skal jeg foreta en gruppebiografi der jeg vil undersøke de sentrale aktørenes aktiviteter i lys av utviklingen i kvinnearbeid og emansipasjon i det svenske samfunnet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Jeg vil undersøke hva kvinnene hadde til felles, hva som skilte dem, og diskutere hvorfor de engasjerte seg i flyktninghjelpen. Videre vil jeg stille spørsmål til om kvinnes posisjon, hvem de var, og hvilke holdninger de forfektet hadde betydning for resultatene i IKFFs flyktninghjelp. Gruppebiografien vil bli delt inn i fire deler: sosial bakgrunn, utdanning og arbeid, sivilstatus, og nettverk og motivasjon.

¹⁴⁵ Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam (2017. 10. desember): “*Elin Wägner*”. Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/biografier/wagner.xml> > (Lest: 2/3-2018)

¹⁴⁶ Swedberg (2005): s.24

¹⁴⁷ Swedberg (2005): s.27

¹⁴⁸ Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam (2017)

¹⁴⁹ Kvinnokommittén för Spaniens barn (1937). Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam: Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet arkiv B 36. Kartong 1937: 9.Flyktningfrågor, dv. Stenciler

Izabela Dahl skriver i en nylig publisert artikkel om Ingrid Segerstedt Wibergs hjelpevirksomhet i Göteborg at kvinners engasjement i flyktninghjelpen på 1930- og 1940-tallet ofte er et konstatert aspekt i forskningen som finnes om organiseringen av flyktninghjelpen i Sverige på denne tiden, men at dette aspektet fortsatt ikke er forsket noe særlig på.¹⁵⁰ Det er derfor viktig å understreke at de ti kvinnene som er valgt til denne gruppebiografien nødvendigvis ikke er representative for alle kvinner som engasjerte seg i flyktninghjelpen på denne tiden.

Sentralt i gruppebiografien ligger generasjonsbegrepet. Det er derfor i forkant nødvendig å klargjøre hva jeg mener med dette. Ser man nærmere på årstallet de sentrale aktørene ble født, er det naturlig å dele kvinnene inn i to generasjoner: de som ble født på 1860-, 1870- og 1880-tallet, og de som ble født rundt århundreskiftet. I den eldre generasjonen inngår Matilda Widegren (1863), Elisabeth Waern-Bugge (1868), Anna Lindhagen (1870), Naima Sahlbom (1872), Kerstin Hesselgren (1872), Elin Wägner (1882) og Signe Fredholm (1885). I den yngre generasjonen inngår Signe Höjer (1896), Marie-Louise de Vylder-Lehmann (1899) og Ingrid Segerstedt Wiberg (1911). Denne inndelingen av generasjoner er naturlig som følge av at kvinnene fra de to generasjonene hadde ulik erfaringsbakgrunn som følge av aldersforskjellen og av den grunn må kunne antas å ha hatt forskjellige grunnlag for hvorfor de ble medlemmer av IKFF og engasjerte seg i flyktninghjelpen.

Sosial bakgrunn

Selv om de sentrale aktørene representerer to generasjoner, fremgår det at kvinnene hadde mye til felles når det gjelder sosial bakgrunn. Samtlige av de sentrale aktørene kom fra middelklassefamilier, dvs. samfunnslaget mellom overklassen og arbeiderklassen. På 1800-tallet ble middelklassen gjerne delt i tre sosiale nivåer. Den øvre middelklassen, som i noen sammenhenger ble sett på som en del av overklassen, besto av kapitalsterke bedriftseiere og eiendomsbesittere. Den mellomste middelklassen besto av akademikere og andre med høy utdanning, og kan derfor refereres til som den dannede middelklassen. Den nedre middelklassen besto av små næringsdrivende og tjenestemenn.¹⁵¹ Undersøker man yrkene til de sentrale aktørenes fedre fremgår det at disse hadde yrker som lege, rektor, politiker,

¹⁵⁰ Dahl, Izabela (2018): s. 421

¹⁵¹ Nationalencyklopedin (1994): "*medelklass*". Bokförlaget Bra Böcker AB. Höganäs. s.192

ingeniør, brukseier og journalist. De sentrale aktørene kom altså tilsynelatende fra den dannede middelklassen.

Det finnes ingen informasjon om hvilke yrker fedrene til Signe Höjer og Signe Fredholm hadde. Likevel kom antakelig også disse kvinnene fra middelklassefamilier siden de hadde høyere utdanning. Selv om svenske kvinner fikk ta studenteksamen i 1870, og fikk tilgang til universitetene i 1873, var høyere utdanning stort sett forbeholdt kvinner fra høyere samfunnsklasser. Dette skyldtes blant annet at arbeiderklassefamilier ikke hadde råd til å betale for sine døtres utdanning.¹⁵² Det fremgår at flere av de sentrale aktørene, både fra den eldre og yngre generasjonen, hadde utdannelse som senere ga dem mulighet til å tre inn i arbeidslivet og forsørge seg selv. Samtidig er det på dette punktet et tydelig skille mellom de to generasjonene, som jeg skal se nærmere på i det følgende.

Utdannelse og arbeid

Ulla Wikander, professor i historie ved universitetet i Stockholm, argumenter i sin artikkel “Kvinnor och arbete” for at 1880-tallets industrialisering innebar to endringer for svenske kvinner avhengig av hvilken samfunnsklasse de kom fra. Den første endringen var at mange kvinner fikk tilgang til underordnet og dårlig betalt arbeid, slik at de fikk muligheten til i en viss grad å forsørge seg selv. Den andre endringen var at et fåtall kvinner fikk tilgang til utdanning, og dermed muligheten til bedre betalt arbeid som gjorde at de ble selvforsørgende og økonomisk uavhengige.¹⁵³ Det fremgår at den første endringen hovedsakelig gjaldt kvinner fra arbeiderklassen, og at den andre gjaldt kvinner fra den dannede middelklassen. Den eldre generasjonen av de sentrale aktørene tilhørte altså den første generasjonen av svenske kvinner som fikk mulighet til utdanning, ble selvforsørgende og økonomisk uavhengige.

I henhold til historikeren Bente Rosenbeck artikkelbidrag i boken “Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag” bygget kvinner i den vestlige verden mot slutten av 1800-tallet opp en ny rolle for sitt kjønn. Denne rollen var offentlig, inneholdt lønnsarbeid og var feminin siden den dreide seg om å hjelpe og gi omsorg til andre mennesker.¹⁵⁴ Kvinnene klarte å

¹⁵² Florin, Christina (2017. 8.mai): “*Kampen om kunskapen*”. Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra: <<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/historik/>> (Lest: 23/3-2018)

¹⁵³ Wikander, Ulla (2017. 18.oktober): “*Kvinnor i arbete*”. Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/historik/>> (Lest: 23/3-2018)

¹⁵⁴ Rosenbeck, Bente (2005): “*Endringer i arbeidet*”. I: Blom, Ida. Sogner, Sølvi. Rosenbeck, Bente: “*Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*”. Cappelens Forlag. Oslo, Norge. s.276

bruke det viktorianske kvinnebildet til sin fordel ved å understreke at ugifte kvinner hadde rett og plikt til å søke lønnet arbeid for å hjelpe andre. De brøt derfor ikke med doktrinen om adskilte sfærer, men overførte hjemmets verden til det offentlige.¹⁵⁵ Typiske yrker for middelklassekvinner, som hadde tilgang til utdanning, var derfor sykepleie og lærerinne.¹⁵⁶ Som følge av at den første generasjonen av de sentrale aktørene utdannet seg mot slutten av 1800-tallet, og inngikk i den første generasjonen kvinner som utdannet seg i Sverige, er det ikke overraskende at flere av disse utdannet seg til slike “kvinneyrker” som Rosenbeck beskriver. Anna Lindhagen og Kerstin Hesselgren var utdannet sykepleiere, Matilda Widegren som lærerinne, og Elisabeth Waern-Bugge som håndverkseksperter og skriftstallerinna. Når det gjelder Elin Wägner ble hun etter sin konfirmasjon i 1900 ansatt som skriftassistent for sin far som var rektor, noe som på denne tiden også var et typisk kvinneyrke.¹⁵⁷

Naima Sahlbom og Signe Fredholm skiller seg på dette punktet fra resten av kvinnene i den eldre generasjonen. Sahlbom studerte kjemi og biologi, og tok sin utdanning i utlandet. Da hun var ferdig med utdannelsen og hadde blitt fil.doc, arbeidet hun ved de geologiske instituttene ved universitetene i Helsinki, Heidelberg og Basel. I følge historikeren Ann-Sofie Ohlander og vitenskapsjournalisten Ulla Britt Strömberg var det i Sverige ikke akseptert at kvinner skulle få bli professorer og lede egne forskningsgrupper, selv om de fikk tilgang til universitetene i 1873. Det var ikke før i 1923 at loven ble endret slik at også kvinner kunne tjenestegjøre ved universitetene.¹⁵⁸ Denne informasjonen kan forklare hvorfor Sahlbom tok sin utdanning utenlands, og i de første årene av sin karriere arbeidet i andre land enn Sverige. Hun kan derfor sies å ha vært forut sin tid. Det samme gjelder Signe Fredholm som i IKFFs medlemsblad ble titulert som fil.kand.

Av den yngre generasjonen fremgår det at Signe Höjer utdannet seg som sykepleier og senere som sosionom i London, og at Ingrid Segerstedt Wiberg studerte ved universitetet i Stockholm. Hva Wiberg studerte er dog usikkert. Når det gjelder Marie-Louise de Vylder-Lehmann er det usikkert om hun i det hele tatt studerte eller var yrkesaktiv før hun engasjerte seg i IKFFs flyktninghjelp. Ser man bort i fra at Höjer i perioden 1920 til 1925 arbeidet som

¹⁵⁵ Rosenbeck (2005): s.277

¹⁵⁶ Rosenbeck (2005): s.278

¹⁵⁷ Rosenbeck, Bente (2005): s.276

¹⁵⁸ Ohlander, Ann-Sofie. Strömberg, Ulla (1997): “*Tusen svenska kvinnoår*”. Rebén Prisma. Stockholm. s.156

“barnvårds mann”, ser det ut til at kvinnene fra den yngre generasjonen startet sine karrierer i IKFF, og at det var deres engasjement i den svenske seksjonen som la grunnlaget for deres videre karrierer. I motsetning til den yngre generasjonen rakk den eldre generasjonen å praktisere sine yrker, ta del i stemmerettskampen og være politisk aktive før de var med å etablere IKFF og engasjerte seg i organisasjonen.

Kort oppsummert hadde kvinnene av den eldre generasjonen utdannelse og/eller yrker som gjorde at de ble selvforsørgende og økonomisk uavhengige. Antakelig var dette en viktig forutsetning for at de kunne engasjere seg såpass mye i flyktninghjelpen som de gjorde. Som nevnt tidligere reiste både Anna Lindhagen og Signe Fredholm på egen bekostning til Tsjekkoslovakia og Spania for å orientere seg om flyktningssituasjonen og for å bidra i hjelpearbeidet som pågikk der.

Sivilstatus

Ser man nærmere på de sentrale aktørenes sivilstatus fremgår det at Matilda Widegren, Anna Lindhagen, Naima Sahlbom og Kerstin Hesselgren aldri giftet seg eller fikk barn, og at Elin Wägner og antakelig også Elisabeth Waern-Bugge var gift men skilte seg etter kort tid. De sistnevnte fikk heller aldri barn. Det var bare Signe Höjer, Marie-Louise de Vylder-Lehmann og Ingrid Segerstedt Wiberg som var gift og fikk barn. Det fremgår at de kvinnene som aldri giftet seg eller ble skilt etter kort tid var de kvinnene som utgjør den eldre generasjonen, og at de kvinnene som giftet seg og fikk barn var de kvinnene som utgjør den yngre generasjonen. Det er i denne sammenhengen interessant å stille spørsmål ved hvorfor kvinnene i den eldre generasjonen aldri giftet seg eller skilte seg etter kort tid?

På 1800-tallet skjedde det en kraftig økning av kvinner som forble ugifte hele livet. Ohlander og Strömberg hevder at en forklaring på dette er at det fra gammelt av fantes et kvinneoverskudd i Sverige som økte gjennom befolkningsveksten på begynnelsen av 1800-tallet.¹⁵⁹ Interessant er det at de videre skriver at det var vanligere at kvinner fra høyere samfunnsklasser forble ugifte, og hevder at dette til en viss grad skyldtes at det var foretrukket at middelklassesønner giftet seg oppover.¹⁶⁰ Siden de sentrale aktørene kom fra den dannede

¹⁵⁹ Ohlander. Strömberg (1997): s.105

¹⁶⁰ Ohlander. Strömberg (1997): s.109

middelklassen kan en forklaring på hvorfor flere av kvinnene fra den eldre generasjonen ikke giftet seg være at det rett og slett ikke fantes noen passende kandidater å gifte seg med.

Ohlander og Strömberg skriver dog senere, i en undersøkelse av kvinnearbeid, at det mot slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet så smått hadde blitt akseptert at middelklassekvinner fikk muligheten til å arbeide utenfor hjemmet og forsørge seg selv. Samtidig var det ikke akseptabelt at gifte middelklassekvinner arbeidet, siden deres oppgave var å ta vare på ektemannen, barn og hjemmet.¹⁶¹ En mer trolig forklaring på hvorfor kvinnene i den eldre generasjonen ikke giftet seg, eller skilte seg etter kort tid, er derfor at de var yrkesaktive og ikke ønsket å forlate sitt yrkesliv. Som tidligere vist hadde flere av kvinnene fra den eldre generasjonen utdannelse, og delvis godt betalt arbeid. Samtlige engasjerte seg i stemmerettskampen og fredsbevegelsen, og flere var også politisk aktive. Tilsynelatende hadde disse kvinnene ambisjoner, og ønsket å påvirke samfunnet. Å få mann og barn, og trekke seg tilbake til familielivet, ville fratatt dem muligheten til nettopp dette.

Et spørsmål som videre dukker opp i denne sammenheng er hvorfor kvinnene som utgjør den yngre generasjonen kunne være gift samtidig som at de var yrkesaktive? En forklaring på dette kan være at det var mer akseptabelt for gifte middelklassekvinner å være yrkesaktive på 1920- og 1930-tallet. Izabela Dahl hevder dog i sitt artikkelbidrag at det på 1930-tallet fortsatt ikke var akseptert for gifte middelklassekvinner å arbeide, og poengterer at giftemål var en gyldig grunn til oppsigelse frem til 1939.¹⁶² I sitt memoar skriver Ingrid Segerstedt Wiberg at hennes mors venninner reagerte sterkt da de i 1933 fikk høre at hun arbeidet med opprettelsen av hjelpekomitéen i Göteborg samtidig som at hun var forlovet: "*Framför allt ansåg de att en nyförlovad ung flicka borde ägna sig åt annat än politik.*"¹⁶³ En mer trolig forklaring er derfor at kvinnene av den yngre generasjonen startet sine karrierer i IKFF som var en kvinneorganisasjon bestående av flere ugifte kvinner som kjempet for likestilling. Det er lite sannsynlig at IKFF anså giftemål som en gyldig grunn for oppsigelse.

Nettverk og motivasjon

I det foregående har jeg vist at de sentrale aktørene hadde mye til felles. De var alle fra den dannede middelklassen, og flere hadde utdannelse og/eller yrker som ga dem mulighet til å

¹⁶¹ Ohlander. Strömberg (1997): s.159

¹⁶² Dahl, Izabela (2018): s. 422

¹⁶³ Segerstedt Wiberg (1979): s.14

forsørge seg selv. Det har videre vist seg at det var et skille mellom den eldre og den yngre generasjonen av de sentrale aktørene som bunner i at den eldre generasjonen ikke var gift, var yrkesaktive, engasjerte seg i stemmerettskampen og den kvinnelige fredsbevegelsen, og var politisk aktive før de var med å etablere IKFF eller ble medlem av organisasjonen. Et spørsmål som dukker opp her er om dette skillet var avgjørende for hvorfor de enkelte kvinnene engasjerte seg i flyktninghjelpen?

Som nevnt i kapittel 1 undersøker Irene Andersson i sin avhandling hvorfor og på hvilken måte kvinner skapte fredsaksjoner under første verdenskrig og i mellomkrigstiden, hvordan kvinner ble mobilisert og hvordan noen utvalgte fredsaksjoner ble satt i gang; henholdsvis Kvinnornas Fredssöndag i 1915 og “Kvinnornas vapenlösa upprop mot kriget” i 1935. Dette var en aksjon der kvinner fra fredsbevegelsen møttes i Stockholm og utarbeidet en resolusjon som ble sendt til Folkeforbundet med krav om nedrustning.¹⁶⁴ Selv om Andersson ikke direkte undersøker hvordan og hvorfor svenske kvinner mobiliserte og engasjerte seg i flyktninghjelpen på 1930- og 1940-tallet, er hennes forskningsresultater interessante for denne oppgaven fordi de også implisitt gir en forklaring på nettopp dette.

I artikkelen “*Kampen för fred*”, som er basert på hennes avhandling, hevder Andersson at det på 1800-tallet fantes en oppfatning om at kvinner hadde et spesielt fredelig vesen, en medlidenhet og en streben etter harmoni, og at kvinners oppgave var å oppfostre sine sønner til fredelige menn. Da kampen for kvinners stemmerett ble mer intensiv på begynnelsen av 1900-tallet, brukte kvinnene denne oppfatningen som et argument for at deres stemmerett og politiske deltakelse var nødvendig for å skape et fredelig samfunn.¹⁶⁵ I sin avhandling utdyper hun dette ytterligere og argumenterer for at kvinner med ulik politisk tilhørighet av den grunn hadde mulighet til å møtes i ulike aksjoner. Ikke bare ikke-politiske og liberale kvinner, men også sosialdemokratiske kvinner.¹⁶⁶ På den måten organiserte og mobiliserte kvinner seg ut i fra kjønn, noe som vil si at kvinner anså det som mulig og nødvendig å skape en felles plattform for fredsarbeid.¹⁶⁷ Med andre ord var den kvinnelige fredsbevegelsen en mulighet for kvinner å bli hørt, sett og å komme inn i politikken.

¹⁶⁴ Andersson (2001): s. 15

¹⁶⁵ Anderson (2017. 16. Oktober)

¹⁶⁶ Andersson (2001): s.305

¹⁶⁷ Anderson (2017. 16. Oktober)

Med unntak av Signe Fredholm, som det finnes lite informasjon om, var samtlige av kvinnene fra den eldre generasjonen under første verdenskrig engasjert i stemmerettskampen eller den kvinnelige fredsbevegelsen. Elisabeth Waern-Bugge og Anna Lindhagen var medlemmer av Kvinnornas politiska Röstrettsförening, der førstnevnte satt i styret for hele organisasjonen og sistnevnte i styret for den lokale seksjonen i Stockholm. Anna Lindhagen var også medlem av det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, som på denne tiden kjempet for kvinners stemmerett. Elin Wägner var som, Elisabeth Waern-Bugge og Anna Lindhagen, også medlem av Kvinnornas politiska röstrettsförening, og var aktiv skribent i organisasjonens tidsskift *Rösträtt för kvinnor*. Videre var Elin Wägner og Kerstin Hesselgren medlemmer av organisasjonen *Frisinnade kvinnor*, som frem til 1919 arbeidet for kvinners stemmerett. Til slutt var Matilda Widegren og Naima Sahlbom engasjert i den kvinnelige fredsbevegelsen. Som vist i presentasjonen av de sentrale aktørene var det engasjementet i de overnevnte organisasjonene og den kvinnelige fredsbevegelsen som førte til at kvinnene fra den eldre generasjonen var med å planlegge avreisen til de svenske delegatene eller deltok som delegater under kongressen i Haag i 1915. Som nevnt i kapittel 2, gjenopptok de svenske delegatene etter hjemkomsten planleggingen av Fredssöndagen som ble arrangert i 1915. Kort tid etter ble IKFF etablert med den samme midlertidige komitéen som fikk ansvaret for å organisere denne fredsaksjonen.

I sin undersøkelse av Fredssöndagen i 1915 foretar Andersson en nettverksanalyse der hun skiller mellom to nettverk: rekrutteringsnettverket og det arbeidende nettverket. Om rekrutteringsnettverket skriver hun at dette gjerne fikk være så omfattende som mulig, og at det ikke forutsatte noen kontinuerlig kontakt. Det arbeidende nettverket besto derimot av en liten enhetlig gruppe av liberale og sosialdemokratiske kvinner.¹⁶⁸ Mens rekrutteringsnettverket under Fredssöndagen besto av 88 000 kvinner, som var rekruttert gjennom ulike kvinneorganisasjoner og personlige kontakter, besto det arbeidende nettverket av ca. 20 kvinner.¹⁶⁹ For at det arbeidende nettverket skulle kunne arbeide over en viss tid og igjen sette i gang lignende aksjoner på et senere tidspunkt var det viktig å etablere og bygge opp en kollektiv identitet.¹⁷⁰ Denne identiteten ble før, under og etter Fredssöndagen bygget opp rundt at kvinner sto utenfor politikken, enten formelt eller uformelt, og utenfor

¹⁶⁸ Andersson (2001): s.105

¹⁶⁹ Andersson (2001): s.114

¹⁷⁰ Andersson (2001): s.105

militærvesenet. Videre ble identiteten bygget opp rundt at kvinner hadde ansvaret for barn og kommende generasjoner. Derfor var det viktig å verne seg selv og andre mot krig.¹⁷¹

Andersson skriver videre at det arbeidende nettverket ble opprettholdt både under fredsaksjonen i 1915 og i 1935, og at det ut i fra dette nettverket ble mobilisert større kretser og aktive kvinner.¹⁷² Med andre ord satte kvinnene i det arbeidende nettverket i gang flere fredsaksjoner der de mobiliserte nye rekrutteringsnettverk ut i fra den kollektive identiteten, gjennom personlige nettverk og gjennom ulike kvinneorganisasjoner. Blant de kvinneorganisasjonene det ble rekruttert fra var IKFF, svenske Röda Korset, og Föreningen för Frisinnade kvinnor.¹⁷³ Det fremgår at de sentrale aktørene fra den eldre generasjonen var del av det arbeidende nettverket i perioden 1915 til 1935, og at Signe Höjer var del av dette nettverket under fredsaksjonen i 1935.¹⁷⁴

Det er mye informasjon å hente ut av det foregående. I spørsmålet om hvorfor de sentrale aktørene engasjerte seg i flyktningshjelpen, vil et svar være at de gjorde dette fordi WILPF besluttet at den transnasjonale organisasjonen skulle bistå flyktninger. Dette er dog noe jeg skal se nærmere på i kapittel 4. En annen forklaring er at kvinnene av den eldre generasjonen, som både satt i IKFF og WILPFs sentralstyre, var del av et kvinnenettverk som siden første verdenskrig hadde arbeidet for fred og satt i gang ulike fredsaksjoner. Disse kvinnene hadde før 1930-tallet opplevd suksess, og kan etter alt å dømme kalles en pionerelite. De hadde brutt med den typiske kvinnerollen, fått innført kvinnelig stemmerett, og mange hadde også blitt politisk aktive både nasjonalt og internasjonalt. Da WILPF etter 1933 besluttet at den transnasjonale organisasjonen skulle bistå flyktninger, var disse kvinnene i 40-, 50-, og 60-årene. Andersson argumenterer for at kvinner brukte nettverk for å skape omfattende og slagkraftige politiske opinioner for fred. Verken fredsbevegelsen eller det politiske systemet hadde rom for kvinners engasjement for fred. Når de mobiliserte seg handlet det derfor i stor grad om å få tilgang til politikken.¹⁷⁵ Flyktningshjelpen kan derfor for kvinnene av den eldre generasjonen vært nok et felt der de ikke hadde noen politisk innflytelse, og engasjementet var derfor en del av et arbeid som hadde pågått over tid.

¹⁷¹ Andersson (2001): s.306

¹⁷² Andersson (2001): s.305

¹⁷³ Andersson (2001): s.282

¹⁷⁴ Andersson (2001): s.306

¹⁷⁵ Andersson (2001): s.309

Antakelig brukte kvinnene av den eldre generasjonen det arbeidende nettverket for å sette i gang ulike aksjoner for å bistå flyktninger og å påvirke den svenske regjeringen til å føre en mer liberal flyktningpolitikk, og for å bygge opp nye rekrutteringsnettverk tilknyttet disse aksjonene. Som følge av at det var WILPF som besluttet at den transnasjonale organisasjonen skulle bistå flyktninger, var det nok derfor gunstig for IKFFs sentralstyre å benytte seg av det arbeidende nettverket for å få stor oppslutning rundt sitt hjelpearbeid og aksjoner for flyktninger. Som nevnt tidligere rekrutterte det arbeidende nettverket hovedsakelig fra ulike kvinneorganisasjoner. Blant disse inngikk svenske Röda Korset, og Föreningen för Frisinnade kvinnor som senere fikk navnet Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Som følge av at Elin Wägner og Kerstin Hesselgren hadde sentrale posisjoner i disse, er det ikke overraskende at disse kvinnene har fremstått som sentrale i IKFFs flyktninghjelp.

Det fremgår at kvinnene i den yngre generasjonen startet sine karrierer i IKFF. Ingrid Segerstedt Wiberg ble medlem av IKFF etter å ha deltatt under et møte der Matilda Widegren og Anna Lindhagen forsøkte å få kvinner til å engasjere seg og bidra i flyktninghjelpen. Dette møtet ser ut til å ha vært starten på en lang karriere som i stor grad bar preg av å hjelpe flyktninger. Når det gjelder Marie-Louise de Vylder-Lehmann finnes det lite informasjon om hva hun gjorde både før og etter sitt engasjement i IKFFs flyktninghjelp. I det tilgjengelige kildematerialet nevnes hun kun i sammenheng med hjelpevirksomheten i Göteborg. Det kan derfor se ut til at både Wiberg og Vylder-Lehmann var del av et rekrutteringsnettverk som var bygget opp i sammenheng med flyktninghjelpen. I motsetning til kvinnene i den eldre generasjonen engasjerte disse kvinnene seg i flyktninghjelpen fordi de tilsynelatende hadde et brennende engasjement nettopp for flyktninger. Noe som underbygger denne påstanden er at fedrene til Wiberg og Vylder-Lehmann talte offentlig mot nazismen og engasjert seg for flyktninger. Begge kvinnene kan derfor ha vært påvirket av sine fedre. Når det gjelder Signe Höjer har hun i denne sammenheng vært vanskeligere å plassere. Allerede som 15 åring engasjerte hun seg i stemmerettskampen. Det har videre fremgått at hun inngikk i det arbeidende nettverket på 1930-tallet, og at hun var ordfører i IKFF i perioden 1936 til 1946. Hun engasjerte seg derfor også i andre fredsspørsmål. I sine memoarer skriver Höjer at hun første ble medlem av IKFF etter at hun i 1935 ble spurt om hun ville være den svenske

seksjonens ordfører.¹⁷⁶ Det er derfor vanskelig å vite når hun ble del av det arbeidende nettverket, og hva som var grunnen for at hun engasjerte seg for flyktninger.

3.3 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg gjort rede for hvordan IKFF fungerte organisasjonsmessig, og undersøkt de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp. Gjennom en biografisk tilnærming har jeg undersøkt hva de sentrale aktørene hadde til felles, hva som skilte dem, og diskutert forutsetningen for og omstendighetene som førte til at de engasjerte seg i flyktninghjelpen.

De sentrale aktørene hadde mye til felles når det gjaldt sosial bakgrunn. De var alle fra den dannede middelklassen, og hadde av den grunn mulighet til å utdanne seg og/eller få arbeid som gjorde at de ble selvforsørgende og de hadde forholdsvis god økonomi. Antakelig var dette en viktig forutsetning for at de i så stor grad kunne engasjere seg i flyktninghjelpen. Hadde kvinnene kommet fra lavere samfunnsklasser hadde nok muligheten for å engasjere seg i flyktninghjelpen vært mindre. Dette fordi kvinner fra lavere samfunnsklasser hadde dårlig betalt arbeid der ressursene gikk til å dekke de basale behovene for dem selv og familien. At kvinnene av den eldre generasjonen hadde mulighet til å utdanne seg og hadde tilgang til bedre betalt arbeid var nok også en forutsetning for at de i så stor grad kunne engasjere seg i stemmerettskampen, den kvinnelige fredsbevegelsen, og være politisk aktive. Det var kvinnes engasjement på disse områdene og deres unike samfunnsengasjement som førte til at de var med å opprette IKFF, og ble aktive i organisasjonen. Når det gjelder kvinnene fra den yngre generasjonen startet disse sine karrierer i IKFF, og hadde i motsetning til de eldre kvinnene antakelig ikke rukket å opparbeide en egen karriere da de engasjerte seg i flyktninghjelpen. Antakelig var det nok derfor en viktig forutsetning for deres mulighet til å engasjere seg at disse kvinnene var gift med middelklassemenn som hadde godt betalte yrker.

Det har fremkommet at det var en vesentlig forskjell mellom den eldre og den yngre generasjonen kvinner når det gjelder begrunnelsen og motivasjonen som lå bak engasjementet for flyktninghjelpen. De eldre kvinnene var som nevnt aktive i stemmerettskampen, den kvinnelige fredsbevegelsen, og var politisk aktive før de engasjerte seg i flyktninghjelpen. For at de i så stor grad skulle kunne være aktive på disse områdene giftet de seg aldri eller skilte

¹⁷⁶ Höjer, Signe (1982): "*Mitt i Livet*". Gummessons Tryckeri AB. Falköping. s.18

seg etter kort tid. Flere av kvinnene av den eldre generasjonen var også del av et kvinnenettverk som under første verdenskrig og i mellomkrigstiden satte i gang flere fredsaksjoner. Når de mobiliserte seg handlet det om å få tilgang til politikken. Flyktningshjelpen var derfor nok et felt der kvinner ikke hadde noen politisk innflytelse, og engasjementet var derfor en del av et arbeid som hadde pågått over tid. Med unntak for Signe Höjer, var den yngre generasjonen del av et rekrutteringsnettverk som ble bygget opp rundt flyktningshjelpen. Ingrid Segerstedt Wiberg og Marie-Louise de Vylder-Lehmann hadde tilsynelatende et brennende engasjement nettopp for flyktninger, og ble medlemmer av IKFF nettopp for å hjelpe flyktninger.

At kvinnene av den eldre generasjonen var del av et kvinnenettverk som under første verdenskrig og i mellomkrigstiden igangsatte flere fredsaksjoner, var nok en vesentlig forutsetning for det IKFF fikk utrettet i sin flyktningshjelp. For det første hadde kvinnene av den eldre generasjonen gjennom sitt virke mest sannsynlig opparbeidet seg en autoritet i det svenske samfunnet som gjorde at de ble lyttet til og respektert. At det nettopp var disse kvinnene som ledet flyktningshjelpen, var nok derfor av stor betydning for den oppslutningen IKFF fikk rundt sitt hjelpearbeid. For det andre hadde IKFF gjennom det arbeidende nettverket, og gjennom flere medlemmer som også var engasjert i andre organisasjoner, et stort kontaktnettverk som inkluderte flere kvinneorganisasjoner. Dette la grunnlag for at IKFF i sitt hjelpearbeid for flyktninger kunne samarbeide med flere andre organisasjoner, og har vist seg å være en vesentlig faktor for omfanget flyktningshjelpen fikk. At IKFF var en kvinneorganisasjon kan derfor sies å ha vært av stor betydning for det den svenske seksjonen fikk utrettet.

4. IKFFs flyktninghjelp 1933 til 1948: motiver, mål og midler

Før jeg i kapittel 5 skal undersøke konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter IKFF satt i gang for flyktninger, er det nødvendig å gjøre rede for hvilke motiver som lå til grunn for IKFFs flyktninghjelp, og hva som var styrende for de prioriteringer IKFF gjorde i dette arbeidet. Videre er det nødvendig å undersøke hva som var målene for organisasjonens flyktninghjelp, og hvilke midler IKFF benyttet for å gjennomføre disse målene. Kapittelet vil bli delt inn i tre deler der jeg i den første delen undersøker ideologiske begrunnelser for flyktninghjelpen, i den andre delen ulike resolusjoner WILPF transnasjonalt kom til enighet om vedrørende flyktningspørsmål og i den tredje delen hvilke metoder IKFF benyttet for å nå målene med flyktninghjelpen.

4.1 Ideologiske begrunnelser for flyktninghjelpen

WILPF var ikke en organisasjon som hovedsakelig arbeidet med å hjelpe flyktninger, og det er den heller ikke i dag. Som redegjort for i kapittel 2 ble organisasjonen opprettet i 1915 med formålet å forebygge krig. Dette innebar blant annet å arbeide for internasjonal nedrustning, og å arbeide for å få kontroll over våpenhandelen. Det er derfor interessant å undersøke hvorfor flyktninghjelp ble en prioritert oppgave for WILPF i perioden 1933 til 1948.

Det har under arbeidet med oppgaven vist seg at frihetsbegrepet, dvs. tanken om at alle mennesker har en grunnleggende rett til frihet, var selve drivkraften bak WILPFs og dens nasjonale seksjoners flyktninghjelp på 1930- og 1940-tallet. Selv om WILPF ikke ble etablert med det formål å hjelpe flyktninger, gjorde frihetsbegrepet seg gjeldende allerede ved organisasjonens etablering under kongressen i Haag i 1915. Dette fremgår blant annet i de fem fredsvilkårene kvinnene kom frem til under kongressen. I to av disse ble det slått fast at ingen mennesker bør nektes selvstyre eller et demokratisk parlament, og at kvinner hadde krav på politisk likestilling med menn.¹⁷⁷ At frihetsbegrepet var sterkt forankret hos WILPF allerede fra organisasjonens etablering fremgår også ved at kvinnene valgte å innlemme ordet “Freedom” i organisasjonens navn.

¹⁷⁷ Fred och Frihet (1955): s.13

På 1930- og 1940-tallet tydeliggjøres det at frihetsbegrepet var en grunnverdi hos WILPF og dens nasjonale seksjoner. Dette fremgår av ulike programerklæringer som IKFF publiserte i sitt medlemsblad i denne perioden. I en programerklæring for IKFFs ungdomsorganisasjon Unga Fronten, står det blant annet at denne hadde som mål å kjempe for frihet uten hensyn til kjønn, rase, klasse eller trosbekjennelse.¹⁷⁸ Et annet eksempel er en programerklæring publisert i IKFFs medlemsblad i 1945. For å gjenoppta WILPFs transnasjonale samarbeid etter krigen, formulerte den amerikanske seksjonen det prinsipielle grunnlaget for WILPFs sitt arbeid i programerklæringen. Der sto det som følger:

“Förbundet anser, att människoandens frihet är ett grundvärde och att övertygelsen härom varit den centrala impulsen till människans långa kamp för frihet. Civilisationens historia har varit frihetens historia: tankefrihet, religionsfrihet, personlig frihet, yrkesfrihet, arbetsfrihet, forskningsfrihet, alltsammans steg på det and'iga framåtskridandets väg. I vårt samtida värld hejdas skapande processer genom alla slag av diktatur, genom undertryckande av mänskliga rättigheter eller diskriminering på grund av kön, ras, klass, trosbekännelse eller åsikter, och framför allt genom militärsystem ...”¹⁷⁹

Tar man utgangspunkt i WILPFs grunnverdi om at alle mennesker har rett til frihet, er det ikke overraskende at organisasjonen på 1930- og 1940-tallet engasjerte seg for flyktninger. Dette fordi nazismen, fascismen og antisemittismen, som herjet i Europa på denne tiden, ble oppfattet som et overgrep mot flere menneskegruppers frihet. Som vist i kapittel 2 førte eksempelvis den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland i 1933 til en politisk betinget utvandring fra landet. Med den politiske omveltningen ble det vedtatt en rekke lover og forskrifter som truet flere grupper i det tyske samfunnet med fengsel og umulig sosiale og økonomiske forhold. Disse tiltakene var hovedsakelig rettet mot mennesker som var aktive innen sosialistiske og kommunistiske partier samt jøder.¹⁸⁰ Med andre ord mistet den tyske befolkningen sin tankefrihet, personlige frihet, religionsfrihet, yringsfrihet, arbeidsfrihet, og ikke minst retten til et demokratisk parlament. Samtidig ble flere grupper diskriminert og forfulgt. For WILPF var det derfor antagelig en selvfølge å hjelpe disse menneskene.

¹⁷⁸ IKFFs medlemsblad 1936:2 s.3

¹⁷⁹ IKFFs medlemsblad 1945:1 s.2

¹⁸⁰ Lindberg (1973): s.19

Basert på WILPFs programerklæringer og andre uttalelser om frihetsbegrepet fremgår det at organisasjonen mente at frihet er en rettighet som skal gjelde alle mennesker. Uavhengig av kjønn, rase, klasse, religion eller politisk ståsted. Dette er interessant i den forstand at det har vist seg at WILPF og dens nasjonale seksjoner under undersøkelsesperioden hjalp flyktninger uavhengig av kategoriene nevnt ovenfor. Grunnverdien om at alle mennesker har rett til frihet kan derfor også sies å ha vært avgjørende for hvilke flyktninger organisasjonen hjalp. Om man sammenligner IKFF med andre svenske organisasjoner som drev med flyktninghjelp, er dette bemerkelsesverdig siden flere av disse organisasjonene fokuserte på å hjelpe spesifikke grupper flyktninger.¹⁸¹

4.2 WILPFs resolusjoner vedrørende flyktningspørsmål

Som vist i kapittel 3 holdt WILPF på 1930-tallet flere administrative møter og kongresser der den transnasjonale organisasjonen diskuterte politiske, økonomiske og sosiale spørsmål. IKFF måtte forholde seg til de resolusjoner som ble vedtatt under disse møtene og kongressene, også når det gjaldt flyktninghjelpen. Det er derfor nødvendig å undersøke de resolusjoner WILPF vedtok vedrørende flyktningspørsmål. I det følgende vil jeg analysere enkelte av disse møtene, som har vist seg å være styrende for IKFFs flyktninghjelp.

I 1933 innkalte WILPF til et administrativt møte i Genève. Fra Sverige var Naima Sahlbom til stede, som på dette tidspunktet satt i IKFFs administrerende komité. Møtet bar preg av en dyster tone, noe som sto i sammenheng med at hovedtemaet for møtet var den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland. Toneleiet kommer tydelig frem i Sahlboms referat fra møtet:

“... Aldrig har väl vid något föreliggande executivmöten den känslan varit så dominerande, att nu gäller det att hålla samman, nu måste alla differenser om detaljer skjutas åsido, om vårt förbund skall kunna stå emot stormfloden, och om vi skola kunna behålla vår tro på det gemensamma målet, även om det nu skymmes av mörka moln ...”¹⁸²

Under møtet holdt kvinnene fra de ulike nasjonale seksjonene innlegg om hvordan nasjonalsosialismen og kommunismen truet deres land. Fra den østerrikske seksjonen fortalte kvinnene om en truende situasjon på grunn av Østerrikes geografiske plassering mellom

¹⁸¹ Se delkapittel 2.3 om svensk flyktninghjelp på 1930- og 1940-tallet

¹⁸² IKFFs medlemsblad 1933:4 s.1

Jugoslavia, Ungarn, Tyskland, Tsjekkoslovakia og Italia. Spenninger herjet i nabolandene, og sjansen for krig var stor.¹⁸³ Fra den sveitsiske seksjonen ble det gjort klart at deres land heller ikke kom til å forbli uberørt, da Sveits kom til å måtte ta imot den første strømmen av landflyktige fra Tyskland. Størst inntrykk ga den tyske seksjonens medlemmer, som fortalte om hvordan den nazistiske maktovertakelsen hadde endret deres tilværelse:

“... Den ena efter den andre av våra tyska vänner uppenbara sig i vårt Maison, sorgsna, förbittrade eller nervösa, oroliga för de sinas öde och för meningsfränderna, av vilka många äro fängslade eller gå i ständig fruktan för husundersökning och förföljelse genom oansvariga våldsmän ...”¹⁸⁴

Under møtet kom kvinnene frem til tre resolusjoner med overskriftene: “*Mot antisemittisme*”, “*Mot terror*”, og “*Mot fascisme*”. I den første resolusjonen protesterte WILPF mot de tiltak som ble satt i gang av Tyskland for å frarøve den jødiske befolkningen muligheten til å forsørge seg selv. Organisasjonen skulle også yte motstand mot behandlingen av jøder som gisler for å forhindre utenlandsk kritikk av Tysklands behandling av jøder. Av den andre resolusjonen fremgår at WILPF skulle samarbeide med menn og kvinner fra alle klasser og kretser i en stor protest mot terroren som ble utført mot den jødiske befolkningen og de politisk opposisjonelle. Videre uttrykket WILPF sympati for de undertrykte, og at organisasjonen skulle skaffe materiell og moralsk hjelp til de uskyldige ofrene. I den tredje resolusjonen fremgår at WILPF blant annet skulle oppfordre ansvarlige ledere i alle store organisasjoner og politiske ledere til å kjempe mot fascisme.¹⁸⁵

Med andre ord besluttet WILPF hvordan organisasjonen skulle forholde seg til den nazistiske maktovertakelsen og i hovedtrekk hvordan organisasjonen skulle arbeide mot denne. Interessant for denne oppgaven er at det i resolusjonene står at WILPF skulle bruke alle sine krefter på å skaffe materiell og moralsk hjelp til de uskyldige ofrene som i dette tilfellet var jøder og politiske opposisjonelle. Dette fordi WILPF, i motsetning til mange andre organisasjoner og samtlige lands regjeringer, besluttet at de skulle hjelpe mennesker uavhengig “rase”, religion eller politisk ståsted. Det er også interessant at det i resolusjonene står at WILPF skulle arbeide med å oppfordre ledere i store organisasjoner og politiske ledere

¹⁸³ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.1

¹⁸⁴ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.2

¹⁸⁵ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.3

til å kjempe mot fascisme. Grunnen til dette er at WILPF de kommende årene ved flere anledninger kom til å oppfordre Folkeforbundet til å arbeide mer aktivt mot fascismen og ta del i flyktningsspørsmål. Videre er dette interessant siden IKFF etter det administrative møtet i 1933 satte i gang et arbeid med å oppfordre den svenske regjeringen til å ta stilling mot fascismen og nazismen, og føre en mer liberal flyktningpolitikk. Dette vil jeg komme tilbake til i delkapittel 4.3 nedenfor.

Første gangen WILPF tilsynelatende oppfordret Folkeforbundet til å mer aktivt ta del i flyktningsspørsmål, var i en av resolusjonene fra det administrative møtet i London i mai 1935. I resolusjonen står det at WILPF oppfordrer Folkeforbundet til å finne en løsning på flyktningsspørsmålet. Organisasjonen mente at Folkeforbundet, ved å legge en ekstra kostnad på medlemslandene, kunne opprette et felles fond. Fra dette fondet kunne regjeringer få økonomisk tilskudd, alt etter hvor mange flyktninger det respektive landet hadde tatt imot.¹⁸⁶ Ser man bort fra Nansenhjelpen, gjorde Folkeforbundet lite for å hjelpe flyktninger i Europa på 1930-tallet og under andre verdenskrig.¹⁸⁷ Det er derfor ikke overraskende at Folkeforbundet ikke svarte på WILPFs oppfordring. WILPF fortsatte imidlertid sitt arbeid med å forsøke å påvirke Folkeforbundet til å engasjere seg i flyktningsspørsmål. Dette fremgår blant annet i et referat fra WILPFs administrerende møte i Basel, som ble holdt 5 til 9. januar 1938. På dette tidspunktet hadde antallet jødiske flyktninger fra Tyskland økt betraktelig som følge av Nürnberglovene som ble vedtatt i 1935.¹⁸⁸ I referatet skrev Naima Sahlbom som følger:

“Flyktingfrågan blir allt mer brännande, dess lösning genom N.F alltmera påträngande. Nya skaror av statslösa, av utdrivna, söka förgäves skydd och tillflykt utanför hemlandet. Rumänska och polska judar förföljs, ryssar fly från Kina. För hjälpkommittéerna blir situationen förtvivlad. Planen att sammanföra alla flyktingskategorier under en ledning föll i N.F på Sovjets veto ...”¹⁸⁹

¹⁸⁶ IKFFs medlemsblad 1935:3 s.1

¹⁸⁷ Nansenpasset var et identitetskort fra Folkeforbundet til statsløse flyktninger etter første verdenskrig, som fikk navn etter initiativtakeren Fritjof Nansen. Een de Amoriza, Silje. (2012. 19.mars): “*Nansen-pass*”. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: < <https://snl.no/Nansen-pass> > (Lest 5/3-2018)

¹⁸⁸ HL-Senteret (2013)

¹⁸⁹ IKFFs medlemsblad 1938:1 s.1

Samtidig som WILPF forsøkte å få Folkeforbundet til å ta del i flyktningsspørsmål, oppfordret de også organisasjonen til å arbeide mot fascismen. Da den spanske borgerkrigen brøt ut i 1936, innkalte WILPF til et administrativt møte i Genève 29.mars til 3. april. Under møtet rettet WILPF kritikk mot Nonintervensjonsavtalen, en internasjonal avtale mellom flere europeiske land om å ikke blande seg inn i den spanske borgerkrigen.¹⁹⁰ WILPF mente at avtalen i praksis innebar en blokade av Spanias lovlige regjering, noe som var problematisk da de høyreorienterte nasjonalistene fikk støtte fra de fascistiske landene. I verste fall kunne dette føre til en forlengelse av borgerkrigen og til republikkens fall. WILPF oppfordret derfor i sine resolusjoner til en inngripen fra Folkeforbundet og alle demokratiske land om å støtte den lovlige regjeringen for å muliggjøre opprettholdelsen av det spanske demokratiet.¹⁹¹

Den administrative komitéen tok videre opp spørsmålet om en reformering innen Folkeforbundet, som lenge hadde vært et tema. Diskusjonen om en reformering oppstod etter at Folkeforbundet over tid hadde vist seg handlingslammet i konflikter der stormakter var engasjerte. Et eksempel på dette var den Italiensk-abessinske krig (1935-1936), som avslørte hvor liten makt Folkeforbundet hadde, både til å stoppe Italia fra å invadere Etiopia og beskytte Etiopia.¹⁹² Under møtet bekreftet komitéen sin tro på nødvendigheten av et Folkeforbund som instrument mot krig, og beklaget svakhet og feilgrep hos det daværende Folkeforbundet. Spørsmålet om en reform mente komitéen også hadde betydning for flyktningsspørsmålet.¹⁹³ Begrunnelsen for dette var antakelig at komitéen mente en inngripen av Folkeforbundet var nødvendig for å hindre et fremtidig flyktningproblem. Således arbeidet WILPF også for å forebygge en situasjon der mennesker ble tvunget på flukt. Etter det administrative møtet i 1936 tok WILPF del i et omfattende hjelpearbeid som pågikk for spanske flyktningbarn.

Det var ikke bare gjennom sine resolusjoner at WILPF forsøkte å påvirke Folkeforbundet til å ta mer aktivt del i flyktningsspørsmål og konfliktløsning. Som nevnt i kapittel 3 stilte IKFFs Kerstin Hesselgren som svensk delegat under Folkeforbundets møter. Hennes taler under

¹⁹⁰ Artikkel hentet fra papirleksikonet Store norske leksikon (14.februar, 2009): “Nonintervensjonsavtalen”. Tilgjengelig fra: < <https://snl.no/Nonintervensjonsavtalen> > (Lest 11/1-2018)

¹⁹¹ IKFFs medlemsblad 1936:8 s.2

¹⁹² Greve, Tim (2016. 19.februar): “Folkeforbundet”. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/Folkeforbundet> > (Lest 11/1-2018)

¹⁹³ IKFFs medlemsblad 1936:8 s.2

disse møtene fremmet ofte de ideer og resolusjoner som det transnasjonale samfunnet WILPF kom til enighet om. Dette fremgår blant annet ved at hun i sin tale under Folkeforbundets møte i Genève 3. juli 1936, noen måneder etter WILPFs administrative møte i Genève samme år, kritiserte Folkeforbundet for å overse den spanske borgerkrigen. I talen uttalte hun at organisasjonens mangel på hjelp til de spanske barna indikerte at ikke annet kunne forventes dersom det samme skjedde med deres egne barn. Videre uttalte hun at alt måtte gjøres for å forhindre et krigsutbrudd i Europa, og at Folkeforbundets strategi om å overse situasjonen i Spania for å bevare freden kom til å ha motsatt virkning. Til slutt kritiserte hun Folkeforbundet for å ikke la kvinner gjøre seg hørt i organisasjonen, og poengterte at spørsmål vedrørende den spanske borgerkrigen gjaldt kvinner så vel som menn.¹⁹⁴ Selv om Hesselgren ikke eksplisitt talte på vegne av WILPF, var nok hennes rolle i Folkeforbundet verdifull for organisasjonen. Dette fordi det var større sjanse for WILPF til å få gjennomslag for sine resolusjoner ved å ha noen som direkte kunne promotere disse i større organisasjoner som Folkeforbundet.

Den siste kongressen i WILPF før andre verdenskrig ble, som nevnt i kapittel 3, holdt i Luhacovice i 1937. På denne tiden hadde antall jødiske flyktninger fra Tyskland økt som følge av Nürnberglovene, samtidig som den spanske borgerkrigen hadde ført til at flere mennesker hadde flyktet fra Spania til blant annet Frankrike. Hovedtemaet under kongressen var derfor den europeiske flyktningsituasjonen, og spørsmålet om asylretten og hvilke flyktninger som skulle inngå i kategorien politisk flyktning eller ikke. Under kongressen fastslo WILPF at den internasjonale hjelpevirksomheten kom til å mislykkes dersom spørsmålet om asylrett og arbeidstillatelse ikke ble løst, og dersom regjeringene ikke var villige til å samarbeide med hjelpeorganisasjonene.¹⁹⁵ WILPF vedtok tre resolusjoner vedrørende temaet:

1. "... Alla politiska flyktingar skola behandlas lika, vare sig de blivit detta på grund av den ene eller andre politiska åskådningen eller på grund av ras eller religiös övertygelse eller på grund av att de äro statslösa ..."

¹⁹⁴ Tale av Kerstin Hesselgren holdt under Folkeforbundets møte 3. juli 1936. Skrevet er markert "*Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet* (1937)" og "*At publicera och distribuera*", og var derfor antakelig ment å publiseres i IKFFs medlemsblad eller som et enkelt tidsskrift. Universitetsbiblioteket i Göteborg, KvinnSam. Internationella Kvinnoförbundet för fred och frihet arkiv B36. Kartong 1937. 9. Flyktingfrågor, div. stenciler:

¹⁹⁵ IKFFs medlemsblad 1937:6 s.1

2. “Kongressen vädjar till regeringarna att utse blandade kommittéer, sammansatta av representanter för hjälporganisationerna och emigranterna, vilka skulle ha till uppgift att under samarbete med hjälporganisationerna föra en laglig och ekonomisk lösning för de såsom emigranter erkända.”
3. “Kongressen vädjar till offentligheten att understödja dessa strävanden, varav hundratusentals människors öden bero, vilka äro förföljda på grund av sina demokratiska idéer eller sin ras.”

Til den tredje resolusjonen fulgte det et tillegg, der kongressen stilte krav om at Folkeforbundet under sin forsamling skulle ta en beslutning angående juridisk beskyttelse av flyktninger.¹⁹⁶

Av kongressens resolusjoner fremgår det at WILPF var kritisk til samtlige europeiske lands regjeringers flyktningpolitikk. WILPFs standpunkt var at alle flyktninger hadde krav på hjelp uavhengig “rase”, religion eller politisk ståsted, og at organisasjonens målsetting var å påvirke regjeringene til å ikke ekskludere eller diskriminere enkelte grupper flyktninger. I denne strategien inngikk å påvirke større organisasjoner som Folkeforbundet til å arbeide internasjonalt for en mer effektiv flyktningpolitikk. Dette innbar også å arbeide for innføringen av lovverk som ga flyktninger bedre rettsvern. Grunnen til at WILPF fortsatte arbeidet med å påvirke Folkeforbundet kan ha sammenheng med at WILPF anså sine muligheter for å få gjennomslag for sakene de kjempet for som større dersom de fikk Folkeforbundet med på laget.

I 1938 ble det holdt et administrativt møte i Genève 6 til 11 september. På dette tidspunktet hadde flyktningssituasjonen i Europa forverret seg ytterligere som følge av at Tsjekkoslovakia etter Münchenavtalen i mars 1938 ble tvunget til å avstå Sudetenland til Tyskland. Den tsjekkiske befolkningen, sammen med de tyske landflyktige som hadde søkt seg dit, ble tvangsflyttet innad i landet.¹⁹⁷ I det korte referatet skrev Signe Höjer at det hadde vært et tallrikt oppmøte fra de nasjonale seksjonene som fortsatt hadde mulighet til å sende medlemmer. Fra de nasjonale seksjonene hadde det kommet flere interessante opplysninger

¹⁹⁶ IKFFs medlemsblad 1937:6 s.1

¹⁹⁷ Lindberg (1973): s.234-235

om hvordan forholdene var i de ulike landene. Størst oppmerksomhet hadde representantene fra den tsjekkosllovakiske seksjonen fått, som fortalte om den forverrede situasjonen for flyktningene som oppholdt seg i Sudetenland.¹⁹⁸ Dette er interessant siden det under arbeidet med denne oppgaven har vist seg at IKFF etter 1938 særlig kom til å fokusere på å hjelpe sudettyske flyktninger, og forsøke å skaffe innreisetilstand til Sverige for flere av disse.

Videre skrev Höjer at kvinnene under det administrative møtet diskuterte “Éviankonferansen” som ble holdt 6 til 15 juli samme året. Under Éviankonferansen var det samlet representanter fra 32 land, inkludert Sverige. Hans Lindberg skriver i sin avhandling at hensikten med konferansen var å legge en plan for å hjelpe flyktninger fra Tyskland og Østerrike, og løse de forfulgte tyske jødernes bosettingsproblem i fremmede land. I forkant av konferansen ble det understreket at det ikke lå noen forventning til de deltagende landene om å påta seg et ansvar for å ta imot flere flyktninger enn hva deres innvandringspolitikk tillot. De skulle heller ikke utsettes for krav om finansielle forpliktelser.¹⁹⁹ Kort oppsummert var ingen av de deltagende landene villige til å ta imot flere flyktninger, spesielt ikke jødiske flyktninger. En grunn til dette var at flere av de deltagende landene var redde for at det skulle oppstå et “jødeproblem” også i deres land. Dette gjaldt også Sverige som på sin side foreslo at en løsning kunne være å plassere de jødiske flyktningene i et eller flere utenomeuropeiske kolonistatsområder.²⁰⁰

Det fremstår som overraskende at Signe Höjer i sitt referat fra det administrerende møtet i 1938 skrev at Gertrud Baer i sin rapport fra Éviankonferansen formidlet at hun anså at man under konferansen hadde kommet frem til viktige resultater.²⁰¹ Dette fordi man under konferansen tilsynelatende ikke kom frem til noen løsning på flyktningsspørsmålet, og at ingen av de deltagende landene lettet på sine innvandringsrestriksjoner. WILPF fikk av den grunn heller ikke ved dette tilfellet gjennomslag for sine resolusjoner. Videre er det merkelig at det var nettopp Baer som formidlet denne informasjonen siden hun var en av WILPFs grunnleggere, og selv hadde blitt tvunget på flukt fra Tyskland som følge av at hun var jøde.²⁰² Selv om man under Éviankonferansen ikke kom frem til noen løsning på flyktningsspørsmålet og ingen av de deltagende landene sa seg villige til å ta imot flere

¹⁹⁸ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.8

¹⁹⁹ Lindberg (1973): s.97

²⁰⁰ Lindberg (1973): s.101

²⁰¹ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.8

²⁰² Foster, Catherine (1989): “*Women for All Seasons: The Story of the Women’s International League for Peace and Freedom*”. The University of Georgia Press. Athens, Georgia. s.22

flyktninger, var de fleste av landene enige om at politiske flyktninger så vel som jødiske flyktninger måtte hjelpes. Baers uttalelse om at man under konferansen hadde kommet frem til viktige resultater, kan derfor tenkes å stå i sammenheng med at hun anså at man hadde kommet ett skritt videre i arbeidet med å hjelpe jødiske flyktninger så vel som politiske flyktninger. På dette tidspunktet var man nok heller ikke klar over at flyktningsituasjonen kom til å forverre seg de følgende årene. Det er dog vanskelig å følge dette resonnementet fordi det fra Éviankonferansen ikke nevnes noe mer om dette i det tilgjengelige kildematerialet.

Kort oppsummert besluttet WILPF under sine administrative møter og kongresser at organisasjonen skulle arbeide mot nazisme, fascisme og antisemittisme, og at organisasjonen skulle hjelpe flyktninger uansett “rase”, religion, nasjonalitet eller politisk ståsted. Interesseområdene gir videre en indikasjon på hvilke flyktninger organisasjonen kom til å fokusere på i sin flyktninghjelp. Eksempler på dette er fokuset på de jødiske flyktningene fra Tyskland og de spanske flyktningene, som jeg skal se nærmere på i kapittel 5. Videre besluttet WILPF ved flere anledninger at organisasjonen skulle oppfordre samtlige lands regjeringer til å føre en mer åpen flyktningpolitikk, og de anså Folkeforbundet som en nøkkel til å få dette til.

4.3 Metoder for å gjennomføre målene

4.3.1 “Holdningskamp”: Mot antisemittisme og nazisme

Det har vist seg at WILPF i sine resolusjoner besluttet at organisasjonen skulle arbeide mot fascisme, nazisme og antisemittisme. Videre mente WILPF at flyktninger uansett “rase”, religion, nasjonalitet og politisk ståsted hadde rett til å få hjelp, og besluttet at organisasjonen skulle arbeide for at disse flyktningene fikk den hjelpen de trengte. For å få gjennomslag for sine resolusjoner var det nødvendig at de nasjonale seksjonene formidlet denne informasjonen videre i sine land, og til sine medlemmer. Dette var antakelig viktig både for å vise medlemmer og ikke-medlemmer hvorfor organisasjonen arbeidet mot disse politiske ideologiene og antisemittiske holdninger, og for å engasjere flere mennesker til å ville ta del i dette arbeidet. Videre var det nok også viktig å “utdanne” medlemmer slik at de på et senere tidspunkt var villige til og hadde tilegnet seg den nødvendige kompetanse til å utføre hjelpearbeid for jødiske flyktninger så vel som andre grupper flyktninger. IKFF satte derfor i gang et omfattende arbeid med å undervise og veilede egne medlemmer og spre budskapet til

det svenske folk. Dette ble gjort gjennom blant annet foredrag, avisartikler og litteraturtips.²⁰³ Opplysningsvirksomheten var også viktig for å samle inn penger til ulike hjelpeaksjoner IKFF satte i gang og tok del i.

I perioden etter 1933 holdt IKFF flere foredrag om fascisme, nazisme, antisemittisme og flyktningsspørsmål. Det var både medlemmer av sentralstyrelsen og andre fremstående medlemmer, som for eksempel Kerstin Hesselgren, som holdt disse foredragene. IKFF oppfordret både medlemmer og ikke-medlemmer til å delta under disse. På denne måten var ikke foredragsvirksomheten bare en måte å opplyse egne medlemmer, men også et verktøy for å nå ut med sitt budskap til allmennheten og til å verve nye medlemmer som var villige til å ta del i flyktninghjelpen. IKFF vervet noen av sine mest aktive og innflytelsesrike medlemmer på denne måten. Et eksempel er som nevnt Ingrid Segerstedt Wiberg som ble medlem av IKFF etter å ha deltatt under et møte der Anna Lindhagen og Matilda Widegren holdt foredrag om landflyktige fra Tyskland i 1933.²⁰⁴

Et eksempel på foredrag der IKFF forsøkte å nå ut med sitt budskap til både medlemmer og den svenske allmennheten, var under et opinionsmøte arrangert allerede 11. april 1933. Knappt en måned etter den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland. Møtets formål var å diskutere fordommer mellom "raser", nasjoner og klasser. Gjennom invitasjoner hadde arrangørene samlet omlag 200 personer, og vekket av den grunn stor interesse hos den svenske pressen. Blant foredragsholderne var Anna Lindhagen og Elisabeth Waern-Bugge, som begge la frem fakta om den positive effekten vestlig land hadde fått gjennom jødisk kultur og innsats. Etter foredragene fulgte en diskusjon, der møtets deltagende kom frem til følgende resolusjon:

“Mötet anser, att det ligger en fruktansvärd fara i den hetspropaganda som i tal och skrift sprides mot olikänkande, såväl som enskilda som samhällsgrupper, mot nationer och raser, speciellt den judiska. Mötet uttalar en allvarlig varning för och protest mot inflytanden, som sikta till antisemitism och förtryck och som stå i bjärt motsats till den medborgaranda med likhet inför lagen som bärande grund, i vilken svensk allmänhet har anspråk på att de sin ungdom fostrad.”²⁰⁵

²⁰³ For mer informasjon om IKFFs opplysningsvirksomhet se kapittel. 3

²⁰⁴ Segerstedt Wiberg (1979): s. 11

²⁰⁵ IKFFs medlemsblad 1933:2-3 s.14

IKFF publiserte også en rekke artikler i sitt medlemsblad, der formålet kan se ut til å ha vært både å inspirere, og å lede medlemmer til ytterligere engasjement. Det ble blant annet publisert flere artikler som omhandlet enkeltpersoners innsats i arbeidet mot fascisme, nazisme og antisemittiske holdninger. Gjennomgående er at disse personene var resurssterke kvinner, som oppnådde mye i et samfunn som var styrt og dominert av menn. Å publisere disse artiklene var strategisk i den forstand at disse kvinnene kunne fungere som forbilder for IKFFs medlemmer, og vise at det var mulig å gjøre en forskjell i samfunnet selv som kvinner.

En person det eksempelvis ble skrevet mye om var østerrikske Irene Harand. Hun ble i 1900 født inn i en romersk-katolsk middelklassefamilie, og merket lite til det politiske kaoset som preget Østerrike på den tiden. Hun begynte dog tidlig å stille spørsmål til to av de mest fundamentale prinsippene i hennes oppvekst: at de øverste lederne i kirken og staten hadde rett i deres moralske bedømmelse, og at kvinner som ikke hadde gått på universitetet ikke kunne involveres i politikken.²⁰⁶ Det var etter et møte med den jødiske advokaten Dr. Moritz Zalman, at hun offentlig begynte å tale som åpenlys motstander av antisemittismen. Sammen startet de i 1933 en bevegelse med navnet “World Organization against Racial Hatred and Human Need”, som hadde som formål å bekjempe antisemittisme. Organisasjonen fikk kallenavnet “Harandbevegelsen”.²⁰⁷ I en artikkel publisert i IKFFs medlemsblad i 1935 fremgår det at Harand hadde besøkt Stockholm for å holde foredrag om Harandbevegelsen, og at flere medlemmer av IKFF hadde vært til stede under dette foredraget. Det ble videre skrevet om Harand sitt arbeid for å bekjempe fordommer mot den jødiske “rasen”, og at hun gjennom Harandbevegelsen i 1935 hadde samlet om lag 28 000 mennesker i dette arbeidet. Det ble også poengtert at alle bør leve etter hennes grunntanke: “*Våld och hat kan aldrig hjälpa vår olyckliga värld. Endast kärleken kan det*”.²⁰⁸

Det var nok gunstig å publisere artikkelen om Harand for å fremme arbeidet mot antisemittiske holdninger, og fordi hun på ulike måter kunne fremstå som et forbilde for IKFFs medlemmer. Dette grunnet i at hun var en kvinne uten formell utdannelse, som mot alle odds hadde klart å sette i gang en omfattende bevegelse mot antisemittismen i et samfunn som nettopp bar preg av antisemittiske holdninger og var dominert av menn. At hun hadde

²⁰⁶ Pauley, Bruce (1992): “*From Prejudice to Persecution: A History of Austrian Anti-semitism*”. The University of North Carolina Press. USA. s.253

²⁰⁷ Pauley (1992): s. 254

²⁰⁸ IKFFs medlemsblad 1935:9 s.3 - Artikkel skrevet av Anna Lindhagen

mulighet til å prioritere å besøke Sverige for å holde foredrag var nok også en fordel for IKFF fordi det ga medlemmene mulighet til å møte henne personlig. Dette var nok også antakelig en av grunnen til at de skrev akkurat om henne.

Det ble også publisert flere artikler som ga informasjon om hvordan flyktningsituasjonen var i Europa, og hvordan enkelte utsatte grupper hadde det. Flere av disse artiklene inneholdt gjengivelser og utdrag fra personlige brev, der flyktninger skrev om sin tilværelse. I tillegg til at artiklene skulle informere og gi medlemmene en forståelse av hvordan flyktingene hadde det, ble de antakelig også publisert for å vekke sympati hos medlemmene slik at de ønsket å hjelpe disse flyktingene. Et eksempel på en slik artikkel ble publisert i IKFFs medlemsblad i 1938. Under overskriften "*En röst från Barcelona*" ble det publisert et brev som var mottatt i kveernes hjelpesenter i Barcelona. Brevet var sendt av en spansk kvinne med navnet Aurora de Casses. I brevet skrev kvinnen at hennes lille jente på to år sultet, og at hennes mann oppholdt seg ved fronten. Før hadde familien levd av butikken sin i Tortosa, som nå hadde blitt ruinert. Kvinnen visste ikke lenger hvordan hun skulle fortsette. Det eneste som holdt motet opp, var den lille jenta som var avhengig av henne.²⁰⁹ Interessant er det at IKFF publiserte artikkelen etter at den svenske seksjonen, sammen med flere andre svenske kvinneorganisasjoner, hadde satt i gang en hjelpeaksjon for spanske flyktingbarn. Å publisere artikkelen ville antakelig få flere til å engasjere seg i denne hjelpeaksjonen og bidra til at flere donerte penger til denne.

IKFF forsøkte også å opplyse sine medlemmer gjennom litteraturtips. Ved flere anledninger sendte den svenske seksjonen ut lister over litteratur de mente var aktuell for sine medlemmer å lese og diskutere i egne studiesirkler. Et eksempel på dette er et skriv IKFF sendte ut til sine kretser i 1937 med overskriften "*Förslag Till Studiecirklar*". Skrivet inneholdt en lang liste over litteratur, delt opp i fem kategorier: "*Aktuella fredsfrågor*", "*Internationella frågor*", "*Europas ekonomi och politik*", "*Rasfrågan*" og "*Diktaturerna*".²¹⁰ Det var de to sistnevnte kategoriene som inneholdt flest litteraturforslag. Denne informasjonen kan indikere at IKFF anså det som viktigst å opplyse sine medlemmer om disse temaene. Et eksempel på en bok

²⁰⁹ IKFFs medlemsblad 1938:6 s.7

²¹⁰ Brev sendt av Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, Svenska sektionen (1937, 22.september): "*Förslag Till Studiecirklar*". Universitetsbiblioteket i Göteborg, KvinnSam. Internationella Kvinnoförbundet för fred och frihet arkiv B36. Kartong 1937. 9. Flyktingfrågor, div. stenciler.

som i skrivet ble anbefalt å lese var “Människoraserna och det moderna rasproblemet” av Gaston Backman.²¹¹

At antisemittisme og nazisme var viktige temaer fremgår også i litteraturen IKFF anbefalte i ulike artikler publisert i medlemsbladet. I tillegg til å anbefale litteratur, ble det i artiklene også nevnt hvorfor det var viktig å lese litteraturen. Interessant er det at denne litteraturen ofte omhandlet temaer som var relevante i forhold til ulike hjelpeprosjekter IKFF hadde satt i gang eller hadde tenkt å sette i gang for flyktninger. Et eksempel på dette er da IKFF i april 1936 oppfordret sine medlemmer til å lese “*De landsflyktiga*” av Dr. Natanael Beskow.²¹² Antakelig var denne boken særlig aktuell fordi antallet flyktninger fra Tyskland på dette tidspunktet hadde økt som følge av Nürnberglovene i 1935. Et annet eksempel på dette er da IKFF etter Münchenavtalen i 1938 oppfordret sine medlemmer til å lese “*Heinlein, Hitler, tjejkerna- och Chamberlain*” av Anton Karlgren. Boken ble skrevet ferdig før Münchenavtalen og handler om hvilke konsekvenser den tyske ekspansjonen kunne få for det tsjekkosllovakiske folk og de som befant seg i Tsjekkosllovakia.²¹³ Kort tid etter litteraturforlaget satte IKFF i gang en hjelpeaksjon for å få ulike grupper sudettske flyktninger og kvinnene i den tsjekkosllovakiske seksjonen av WILPF til Sverige. Et tredje eksempel er da IKFF i 1945 oppfordret sine medlemmer til å lese “*Det judiska folkets öde*” av den svenske historikeren og forfatteren Hugo Valentin. IKFF mente boken var viktig for at den svenske allmennheten skulle kunne sette seg inn i et av datidens største problemer, som var antisemittisme.²¹⁴ Hugo Valentin har blitt kjent for å være en av de første i Sverige som spredte informasjon om Holocaust.²¹⁵

Som Mikael Byström og Pär Frohnert fremhever i sin bok rådet det på 1930-tallet og under andre verdenskrig en fremmedfrykt, særlig rettet mot jøder.²¹⁶ Denne holdningen var også, som vist i kapittel 2, noe som på denne tiden til en viss grad styrte den svenske innvandrings- og flyktningpolitikken. Å få medlemmer til å lese litteratur om antisemittiske holdninger og nazisme, viser at IKFF ønsket å opparbeide en forståelse på et dypere plan hos sine

²¹¹ Brev sendt av Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, Svenska sektionen (1937, 22.september): “*Förslag Till Studiecirklar*”.

²¹² IKFFs medlemsblad 1936:4 s.4

²¹³ IKFFs medlemsblad 1938:5 s.2

²¹⁴ IKFFs medlemsblad 1945:1 s.6

²¹⁵ Uppsala Universitet. The Hugo Valentin Center: “*Research and Education at the Hugo Valentin Centre*”. <<http://www.valentin.uu.se/about-us/>> (Lest 26/2-2018)

²¹⁶ Byström, Frohnert (2013): s.11

medlemmer slik at de skulle være rustet til å argumentere for sine holdninger og å hjelpe flyktninger i et samfunn som på mange måter jobbet mot dette.

Det forestående har vist at foredragsvirksomheten var et viktig verktøy for å verve nye medlemmer som var villige til å engasjere seg i flyktninghjelpen. Et annet verktøy IKFF benyttet for å verve nye medlemmer var, som nevnt i kapittel 3, Unga Fronten som i 1935 ble opprettet som en reaksjon på den nazistiske maktovertakelsen i Tyskland i 1933.²¹⁷ IKFF hold flere foredrag for medlemmer av Unga Fronten, der også ungdommer som ikke var medlemmer ble invitert. Interessant for denne oppgaven er at flere av disse foredragene omhandlet antisemittiske holdninger og nazisme. Et eksempel på dette er et foredrag holdt av IKFFs Ester Röhl i 1936, der hun snakket om faren ved antisemittiske holdninger. I foredraget understreket hun at Unga Fronten skulle *“Kämpa för frihet utan hänsyn till kön, ras, klass eller trosbekännelse och särskilt för kvinnornas frihet och fulla likställighet med männen”*.²¹⁸

IKFFs bruk av tid og ressurser på å undervise og verve nye medlemmer på 1930-tallet, har under arbeidet med denne oppgaven vist seg å være en vesentlig faktor for at IKFF hadde mulighet til å hjelpe flyktninger som søkte seg til Sverige. Dette begrunnes i at IKFF i oktober 1938 hadde mulighet til å skalere opp flyktninghjelpen da behovet økte etter at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige steg som følge av blant annet Tysklands overtagelse av Sudetenland. Organisatorisk ble økningen i flyktninghjelpen mulig ved å dele landet inn i tre organisatoriske deler: Malmö, Stockholm og Göteborg.²¹⁹ I denne sammenheng ble de tre byene referert til som “Malmöcentralen”, “Stockholmcentralen” og “Göteborgcentralen”, og fungerte hver for seg som administrativt sentrum for flyktninghjelpen som ble utøvet i IKFFs kretser nære dem. Om IKFF ikke hadde hatt nok medlemmer i de lokale seksjonene og kretsene som var villige og egnet seg til å hjelpe disse flyktningene, hadde den svenske seksjonen antakelig ikke hatt mulighet til å gjennomføre sin økning av flyktninghjelpen. De lokale seksjonene og kretsene viste seg å være avgjørende i dette arbeidet, da det hovedsakelig var de som arbeidet med å skaffe hjem til flyktningene og sysselsette dem.

Det fremgår også i det tilgjengelige kildematerialet at IKFFs arbeid med å undervise og informere medlemmer og ikke-medlemmer om farene ved nazisme, fascisme og

²¹⁷ IKFFs medlemsblad 1936:5 s.1

²¹⁸ IKFFs medlemsblad 1936:2 s.3

²¹⁹ Segerstedt Wiberg (1979): s.53

antisemittiske holdninger minsket i omfang etter at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige økte i 1938. Det kan være flere forklaringer på dette. Den mest sannsynlige forklaringen er at det ble nødvendig å flytte fokus og tilgjengelige ressurser over på bistand til de flyktningene som kom til Sverige. En annen mindre sannsynlig forklaring kan være at IKFF anså det som særlig viktig å spre informasjon om nazisme og antisemittisme de første årene etter den nazistiske maktovertakelsen i 1933. Dette fordi den politiske omveltningen da var i startfasen, og at det av den grunn var viktig å spre budskapet om hvilke konsekvenser den politiske omveltningen kunne få. Da nazismen og jødeforfølgelsen først var et faktum, var det vel også allment kjent hva som foregikk i disse landene, og derfor var heller ikke behovet for informasjonsarbeid like åpenbart lenger.

4.3.2 Arbeid for en mer liberal flyktningpolitikk

Det har vist seg at WILPF ved flere tilfeller oppfordret samtlige lands regjeringer til å føre en mer liberal flyktningpolitikk og å endre asylretten slik at den skulle omfatte “alle” politiske flyktninger uansett “rase”, religion, nasjonalitet eller politiske ståsted. IKFF satte derfor i gang et arbeid for å påvirke den svenske regjeringen til å ta imot flere flyktninger. Dette ble gjort gjennom skriv IKFF publiserte i sitt medlemsblad, og gjennom opprop IKFF tok del i sammen med andre organisasjoner.

Første gang IKFF tilsynelatende oppfordret den svenske regjeringen til å ta imot flere flyktninger, var i en artikkel publisert i IKFFs medlemsblad i februar 1935. Under overskriften “*Flyktingfrågan och asylrätten*”, skrev IKFF at den svenske seksjonen tillot seg å rette en oppfordring til den svenske regjeringen om å endre sin definisjon av begrepet *politiske flyktning* slik at dette ville inkludere flere kategorier flyktninger. IKFF mente at de nordiske landene, der mennesker levde under gode økonomiske og sosiale forhold, hadde plikt til å ta imot og gi arbeidstillatelse til en viss kontingent av flyktninger. Videre formidlet IKFF at de trodde en verdig og generøs behandling av flyktnings spørsmålet kunne gi gjenklang utover Europa, og ikke minst i de europeiske landene som allerede hadde måttet ta imot et større antall flyktninger.²²⁰

IKFF samarbeidet også med andre organisasjoner om å skape en opinion i det svenske folk. Dette fremkommer blant annet i et opprop med overskriften “*Hjälp Flyktingarna!*” IKFF

²²⁰ IKFFs medlemsblad 1935:1 s.3

skrev under sammen med flere andre organisasjoner i juni 1935. Hensikten med oppropet var å samle organisasjoner med ulike politiske ståsted til en felles aksjon. Dels for å samle inn midler, og dels for å danne en opinion i Sverige for at asylretten skulle være en rettighet for alle politiske flyktninger. I oppropet ble det gitt informasjon om flyktningenes situasjon, og understreket at det var vanskelig for Sveriges folk å sette seg inn i denne fordi man i Sverige levde under gode forhold. Oppropet ble avsluttet slik: *“Sverige har samma skyldighet som andra länder att giva asylrätt åt politiska flyktingar. Vi hävda asylrätten som en självklar rätt åt våra förföljda medmänniskor.”*²²¹

IKFF fortsatte å skrive lignende artikler og ta del i lignende opprop frem til 1937, da svenske myndigheter vedtok en ny utlendingslov. Som nevnt i kapittel 2 unnlot svenske myndigheter også i denne loven å gi en konkret definisjon av begrepet *politisk flyktning*, som følge av at de blant annet var redde for å måtte ta inn et uønsket antall flyktninger. Som en reaksjon på den nye utlendingsloven ble det arrangert et møte i Stockholm i september 1938, der blant annet Anna Lindhagen, Naima Sahlbom og Elin Wägner var til stede. Møtet ble nok også arrangert som følge av at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige på dette tidspunktet hadde økt som følge av den tyske annekteringen av Østerrike i mars 1938 og Münchenavtalen i september 1938. Det kan også tenkes at møtet var en respons på at Sverige under Éviankonferansen i juli samme år ikke sa seg villig til å ta imot flere flyktninger. Møtet resulterte i et brev som ble sendt til den svenske regjeringen med overskriften *“Till Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet”*. Brevet var en oppfordring til den svenske regjeringen om å føre en mer humanitær flyktningpolitikk, og inneholdt de undertegnede synspunkter på de argumenter som lå til grunn for utlendingsloven. Det ble for eksempel argumentert for at det svenske arbeidsmarkedet ikke trengte å beskyttes, og at det ikke fantes noen risiko for overbefolkning i Sverige. Det ble også poengtert at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige ikke var av noe større omfang.²²² Brevet ble avsluttet med en oppfordring:

“Vi våga anhålla Herr Statsrådets medverkan till att inrese-, uppehålls- och arbetstillstånd i större omfattning än hittills skett måtte beviljas politiska flyktingar, oberoende av ras och

²²¹ IKFFs medlemsblad 1935:4 s.2

²²² Brev september 1938: *“Till Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet”*. Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam: Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet arkiv B 36. Kartong 1939: 4. Flyktingarbete. s.1

nationalitet; samt att åtgärder i möjlig mån vidtagas för att här skaffa dem utbildning och försörjningsmöjligheter, även i avvaktan på vidare emigration.”²²³

Etter hendelsene under krystallnatten i november 1938 og nazistenes opptrapping av jødeforfølgelsene i Tyskland, økte antallet flyktninger som søkte seg til Sverige ytterligere. Samtidig som flyktnings situasjonen i Europa forverret seg og antall flyktninger som søkte seg til Sverige stadig økte, fremgår det at IKFF økte sitt aktivitetsnivå når det gjaldt å hjelpe disse flyktningene og å påvirke regjeringen til å ta imot flere flyktninger. Som nevnt i delkapittel 4.3.1 besluttet IKFF i 1938 å legge til rette for å øke flyktninghjelpen ved å dele landet inn i tre flyktningsentraler. Videre satte IKFF i 1939 i gang et arbeid med å få svenske myndigheter til å innvilge kvoter for enkelte grupper flyktninger.²²⁴

Slik det fremgår anså IKFF på 1930-tallet at flere flyktninger kunne hjelpes dersom den svenske regjeringen lettet på sine innvandringsrestriksjoner. I regi av WILPF satte IKFF derfor i gang et arbeid med å påvirke den svenske regjeringen til å ta inn flere flyktninger, og endre asylretten slik at den skulle omfatte “alle” politiske flyktninger uansett “rase”, religion, nasjonalitet eller politisk ståsted. IKFF tok videre del i et samarbeid om å påvirke opinionen i det svenske folket for gjennom dette å påvirke den svenske regjeringen til å endre sin flyktningpolitikk. At flere organisasjoner slo seg sammen i dette arbeidet, var strategisk i den forstand at en sterk opinion ville legge et større press på den svenske regjeringen. Det har også fremgått at IKFF intensifiserte sitt arbeid med å få svenske myndigheter til å slippe inn flere flyktninger, samtidig som at antall flyktninger som søkte seg til Sverige økte i 1938.

Som vist i kapittel 2 skjedde det et skifte i den svenske innvandringspolitikken under andre verdenskrig. Basert på tidligere forskning ser det ikke ut til at dette var et resultat av opinionsdannelse eller arbeidet til de ulike hjelpeorganisasjonene.²²⁵ Samtidig som svenske myndigheter lettet på sine innvandringsrestriksjoner minsket antallet flyktninger som søkte seg til Sverige som følge av at det blant annet på dette tidspunktet ikke lenger var mulig å reise ut av Tyskland og de okkuperte og annekterte områder.²²⁶ IKFF fokuserte derfor heller på å hjelpe flyktninger i andre land der det fortsatt var mulig, og på å hjelpe flyktninger som

²²³ Brev september 1938: “*Till Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet*”. s.2

²²⁴ IKFFs medlemsblad 1939:4-5 s.9

²²⁵ Se kapittel 2.1 for ulike forklaringer på skifte i den svenske innvandringspolitikken

²²⁶ Byström (2012): s.11

allerede oppholdt seg i Sverige. Dette fremgår blant annet i et brev som ble sendt til den svenske kongen i 1947. I brevet ba de undertegnede, som inkluderte medlemmer av IKFF, den svenske kongen om å bedre forholdene jødiske flyktninger levde under i landet.²²⁷

4.4 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg redegjort for hvilke motiver som lå til grunn for IKFFs flyktninghjelp, hva som var målene med flyktninghjelpen, og hvilke metoder den svenske seksjonen benyttet for å nå disse målene. Som følge av at IKFF er del av den transnasjonale organisasjonen WILPF, har det vært nødvendig å undersøke hva som var WILPFs grunnverdier, og hvilke prioriteringer den transnasjonale organisasjonen besluttet vedrørende flyktningspørsmål.

Som følge av at WILPF ikke ble etablert i den hensikt å hjelpe flyktninger, har jeg i den første delen av kapittelet undersøkt hvorfor organisasjonen fokuserte på å hjelpe flyktninger etter 1933. Det har vist seg at frihetsbegrepet var selve drivkraften bak WILPFs flyktninghjelp. Dette fremgår blant annet i ulike programerklæringer utgitt i undersøkelsesperioden. I disse ga WILPF uttrykk for at tankefrihet, religionsfrihet, ytringsfrihet, personlig frihet og arbeidsfrihet var en grunnleggende rettighet for alle mennesker. Videre poengterte organisasjonen at disse rettighetene skulle gjelde alle mennesker uansett “rase”, kjønn, religion eller politisk ståsted. Tar man utgangspunkt i denne grunnverdien, er det ikke overraskende at organisasjonen på 1930- og 1940-tallet engasjerte seg for flyktninger. Dette fordi nazismen, fascismen og antisemittismen nettopp var et overgrep mot menneskers frihet. WILPF anså det derfor etter alt å dømme som sin plikt å hjelpe disse menneskene, som i stort antall ble tvunget på flukt. Basert på WILPFs programerklæringer og andre uttalelser om frihetsbegrepet fremgår det videre at organisasjonen mente at dette var en rettighet for alle, uansett “rase”, kjønn, klasse, religion og politisk ståsted. Denne grunnverdien kan derfor også tenkes å ha vært avgjørende for at WILPF, i motsetning til så mange andre organisasjoner, hjalp flyktninger uansett hvilken gruppe de tilhørte.

I den neste delen av kapittelet har jeg undersøkt ulike vedtak WILPF fattet vedrørende flyktningspørsmål, noe som var retningsgivende for IKFFs flyktninghjelp. For å få gjennomslag for sine resolusjoner forsøkte organisasjonen ved flere anledninger å påvirke

²²⁷ IKFFs medlemsblad 1947:3-4 s.9

Folkeforbundet til å mer aktivt ta del i flyktningsspørsmål og arbeide internasjonalt for innføringen av et lovverk som ga flyktninger et bedre rettsvern. Grunnen til dette var at WILPF anså sine muligheter til å få gjennomslag for sakene organisasjonen kjempet for som større dersom de fikk Folkeforbundet til å engasjere seg for de samme oppgavene. WILPF besluttet også ved flere anledninger at organisasjonen skulle oppfordre samtlige lands regjeringer til å føre en mer liberal flyktningpolitikk. Temaene og fokus ved de administrative møtene og kongressene, har videre vist hvilke flyktninger organisasjonen skulle fokusere på i sin flyktninghjelp. Eksempler på dette er fokuset på de jødiske flyktningene fra Tyskland og de spanske flyktningene.

For at WILPF skulle få gjennomslag for sine resolusjoner og nå sine mål, var det viktig at de nasjonale seksjonene formidlet denne informasjonen videre i sine land, og til sine medlemmer. Dette var viktig både for å vise medlemmer og ikke-medlemmer hvorfor organisasjonen arbeidet mot nazisme, fascisme og antisemittisme, og for å engasjere flere mennesker til å ville ta del i dette arbeidet. Videre var det også viktig å utdanne egne medlemmer slik at de på et senere tidspunkt var villige og egnet til å utføre hjelpearbeid for jøder så vel som andre grupper flyktninger. Det har derfor i den tredje delen av kapittelet vært nødvendig å undersøke hvilke metoder IKFF benyttet i Sverige for å tilrettelegge for at WILPF skulle nå sine mål i flyktninghjelpen.

Allerede i 1933 satte IKFF i gang et omfattende arbeid med å veilede egne medlemmer og spre budskapet i det svenske samfunnet. Dette ble gjort gjennom foredrag, avisartikler, litteraturtips og ved å oppfordre medlemmer til å danne egne studiesirkler.

Opplysningsvirksomheten var også viktig for å verve nye medlemmer som kunne bidra i flyktninghjelpen. Arbeidet med å utdanne egne medlemmer og verve nye medlemmer har vist seg å være en vesentlig faktor for hvilket omfang IKFFs flyktninghjelp fikk. Dette fordi IKFF i sin flyktninghjelp mot slutten av 1930-tallet og begynnelsen av 1940-tallet i stor grad kom til å være avhengig av enkeltpersoners bidrag i sin flyktninghjelp. IKFF satte også i gang et arbeid med å påvirke den svenske regjeringen til å føre en mer liberal flyktningpolitikk, og de samarbeidet med andre organisasjoner i Sverige for å skape forståelse i opinionen for flyktninghjelp som i sin tur kunne påvirke regjeringens syn på flyktningpolitikken.

5. Konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter

I dette kapittelet skal jeg se nærmere på IKFFs flyktninghjelp i perioden 1933 til 1948, og analysere enkelte hjelpeaksjoner og prosjekter. Gjennom mitt arbeid med masteroppgaven har jeg sett at IKFFs flyktninghjelp foregikk på flere arenaer. I tillegg til å hjelpe flyktninger som søkte seg til Sverige, omfattet arbeidet også bistand til flyktninger som søkte seg til andre land. Kapittelet vil derfor bestå av to deler, der jeg i den første delen undersøker hjelpearbeidet som var rettet mot flyktninger i andre land og i den andre delen hjelpearbeidet som var rettet mot flyktninger som kom til Sverige.

5.1 Flyktninghjelp utenfor Sverige

I perioden 1933 til 1948 tok IKFF del i flere hjelpeaksjoner satt i gang for flyktninger rundt om i Europa. Dette innebar ikke at IKFF satte i gang egne hjelpeaksjoner for flyktninger i andre land, men deltok i ulike hjelpeaksjoner satt i gang av andre organisasjoner, WILPF og andre nasjonale seksjoner av WILPF. I det følgende skal jeg se nærmere på disse hjelpeaksjonene, og hvordan IKFF bidro i disse.

5.1.1 Hjelp til sine egne

Den første gruppen flyktninger IKFF aktivt gikk inn for å hjelpe, var den gruppen som ble referert til som “landsflyktiga intellektuella”. Som nevnt i kapittel 2 førte den nazistiske maktovertakelsen i 1933 til en politisk betinget utvandring fra Tyskland. Med den politiske omveltningen fulgte det en rekke forskrifter og lover som truet flere grupper i det tyske samfunnet med fengsel og strenge sosiale og økonomiske sanksjoner. Tiltakene var hovedsakelig rettet mot mennesker som var aktive innen sosialistiske partier samt jøder. Selv om IKFF over tid kom til å hjelpe “alle” som ble ansett som landsflyktige intellektuelle, prioriterte de i første omgang å hjelpe sine egne. Med andre ord medlemmer av WILPFs tyske seksjon.

Hjelpearbeidet for kvinnene i den tyske seksjonen ble satt i gang etter det administrative møtet i Genève i 1933. Som nevnt i kapittel 4 resulterte møtet i tre resolusjoner som bestemte hvordan WILPF skulle forholde seg til den nazistiske maktovertakelsen, og hvordan

organisasjonen skulle arbeidet mot denne.²²⁸ Under møtet hold kvinnene fra den tyske seksjonen innlegg om hvordan den nazistiske maktovertakelsen påvirket deres hverdag. Situasjonen til de tyske medlemmene førte til at den administrative komitéen besluttet at WILPFs Maison i Genève skulle åpnes for at de tyske medlemmene skulle kunne søke tilflukt der. Avgjørelsen forutsatte dog at midler for deres opphold kunne anskaffes.²²⁹

Etter å ha deltatt under det administrative møtet, besøkte Naima Sahlbom flere av IKFFs kretser for å informere om sitt møte med kvinnene i den tyske seksjonen. Hensikten med besøkene var å vekke engasjement blant IKFFs medlemmer, slik at de ville donere penger til kvinnene som oppholdt seg i WILPFs Maison i Genève. Etter reisen skrev Sahlbom en artikkel med overskriften “*Redovisning för kollektmedel*”, som ble publisert i IKFFs medlemsblad i 1933. I artikkelen fortalte Sahlbom om sine besøk i kretsene, og skrev at hennes foredrag hadde vekket en rørende offervillighet blant IKFFs medlemmer. Videre gjorde hun rede for situasjonen til kvinnene i den tyske seksjonen, som var jøder, marxister og pasifister:

“... Flera av våra mest framstående krafter ha måste fly till utlandet. Deras små besparingar ha beslagtagits, de ha avskedats från sina tjänster eller stå utan medel genom att deras arbetsgivare avsatts. Andra ha utsatts för övervåld eller brutala husundersökningar, deras bibliotek ha härjats, “rensas”, särskilt fredslitteratur. Flera er fängslade och alla gå i ständig oro att dela deras öde.”²³⁰

Sahlbom avsluttet artikkelen med å informere om at hun allerede hadde sendt inn en sjekk på 367 franc til Maisonen i Genève, og skrev at hun under sitt besøk i kretsene hadde samlet inn ytterligere 411 svenske kroner. Videre hadde hun under sine besøk fått beskjed om å formidle et tilbud til de tyske medlemmene om å få tilbringe noen tid i Sverige for å komme seg litt bort, og hente nytt mot til sin retur.²³¹

Om IKFF fortsatte å samle inn penger til kvinnene i den tyske seksjonen er usikkert da dette ikke eksplisitt blir nevnt i IKFFs medlemsblad eller annet kildemateriale. I et medlemsblad publisert i 1934 blir det imidlertid nevnt at det foregikk en hjelpeaksjon med navnet

²²⁸ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.2

²²⁹ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.4 Artikkel skrevet av Naima Sahlbom

²³⁰ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.4 Artikkel skrevet av Naima Sahlbom

²³¹ IKFFs medlemsblad 1933:4 s.4 Artikkel skrevet av Naima Sahlbom

“Hjälpaktionen för tyska flyktingar”, og at IKFF hadde donert penger til WILPFs hjelpekomité i Zürich.²³² Om denne hjelpeaksjonen spesifikt var rettet mot WILPFs tyske medlemmer eller om det var en hjelpeaksjon for tyske flyktninger generelt, er usikkert fordi denne hjelpeaksjonen ikke omtales nærmere.

At WILPFs medlemmer ble prioritert også senere fremgår derimot i en artikkel publisert i IKFFs medlemsblad i 1938. Denne gangen var det den tsjekkosllovakiske seksjonens medlemmer som trengte hjelp. Som følge av at Tsjekkoslovakia etter Münchenavtalen ble tvunget til å avstå Sudetenland til Tyskland ble den tsjekkosllovakiske befolkningen, sammen med de tyske landsflyktige som hadde søkt seg dit, tvangsflyttet innad i landet.²³³ Dette rammet også medlemmene av den tsjekkosllovakiske seksjonen:

“Vår tjeckosllovakiska sektion har modigt och hängivet bedrivit ett svårt försoningsarbete inom landet. De se nu sina ansträngningar tillintetgjorda, fredsvännerna i sudetområdet äro utlämnade, de fly i mängd från sina hem för att ej tvingas att svika sina idéer.”²³⁴

I artikkelen ble det videre uttrykt at IKFF hadde et ansvar for å bistå sine nødstilte venner, og at organisasjonen igjen måtte be sine kretser om offervillighet. Det ble til slutt lagt til en postadresse, hvor donasjoner fra medlemmene kunne sendes inn.²³⁵ IKFF kom senere til å arbeide med å skaffe sine tsjekkosllovakiske medlemmer oppholdstillatelse i Sverige. Dette er noe jeg vil se nærmere på i delkapittel 5.2.2 nedenfor.

Selv om IKFF og andre nasjonale seksjoner av WILPF prioriterte å hjelpe egne medlemmer, viste det seg under kongressen i Luxemburg i 1946 at nazistene i perioden 1938 til 1945 hadde utslettet flere lokale seksjoner i Østerrike, Tsjekkoslovakia, Nederland, Ungarn, Polen og Jugoslavia. Hvor mange medlemmer som omkom er usikkert.²³⁶

5.1.2 Hjelpearbeid i Tsjekkoslovakia

Før Sudetenland ble avstått til Tyskland, oppholdt det seg store grupper flyktninger i området. Siden den nazistiske maktovertakelsen i 1933 hadde omlag 9000 mennesker flyktet over

²³² IKFFs medlemsblad 1934:1 s.3

²³³ Lindberg (1973): s.234-235

²³⁴ IKFFs medlemsblad 1938:5 s.6

²³⁵ IKFFs medlemsblad 1938:5 s.6

²³⁶ Larson (1985): s.116

grensen til Sudetenland fra nabolandene. I 1937 oppholdt det seg omlag 3000 flyktninger i landet. Dette var ikke bare tyske flyktninger, men også russiske, østerrikske, italienske, jugoslaviske og latviske flyktninger.²³⁷

IKFFs hjelpearbeid for flyktningene i Tsjekkoslovakia ble satt i gang i 1937, etter at Anna Lindhagen reiste ned til Sudetenland for å orientere seg om situasjonen og hjelpearbeidet som var satt i gang av WILPFs tsjekkoslaviske seksjon. Etter at Lindhagen returnerte til Sverige, skrev hun et innlegg i IKFFs medlemsblad med overskriften “*En vädjan till I.K.F.F:s medlemmar om hjälp til barnen i Tjeckoslovakien*”. I innlegget skrev hun at den tsjekkoslaviske seksjonen hadde bedt henne om å gi en appell til IKFF om å bidra noe til deres hjelpearbeid for flyktningbarn, og at de hadde lagt frem et forslag om hvordan den svenske seksjonen kunne bidra. Flere av flyktningbarna i 15 årsalderen trengte bistand for å kunne fortsette å gå på skolen. Siden flere av disse bodde hos sine foreldre dreide det seg ikke om store summer. Lindhagen mente at det var overkommelig for IKFF å bidra med disse summene, og at det var en fin måte for Sverige å hjelpe Tsjekkoslovakia som hadde store bekymringer vedrørende flyktningspørsmål. Artikkelen ble avsluttet med en adresse der IKFFs medlemmer kunne sende inn penger.²³⁸

Lindhagens oppfordring om å donere penger til den tsjekkoslaviske seksjonens hjelpeprosjekter ser ut til å ha skapt stort engasjement hos IKFFs medlemmer. Dette fremkommer i et brev sendt fra den tsjekkoslaviske seksjonen. I brevet takket de den svenske seksjonen for sine økonomiske bidrag, som hadde ført til at den tsjekkoslaviske seksjonen lyktes med å sende over 400 flyktningbarn fra sudetområdet på sommerleir i tsjekkiske distrikter. På sommerleirene hadde flyktningbarna fått tilgang til lek, gymnastikk og undervisning. Seksjonen skrev videre at det ikke kunne betviles at WILPF gjennom denne hjelpeaksjonen hadde vekket sterke inntrykk. De hadde bevist for dem som arbeidet for en forsoning mellom tyskere og tsjekkere i deres land at det fantes veier til forståelse, og refererte til hvordan tyske og tsjekkiske barn på sommerleirene hadde blitt venner og tatt vare på hverandre.²³⁹

²³⁷ IKFFs medlemsblad 1937:7 s.2

²³⁸ IKFFs medlemsblad 1937:7 s.2

²³⁹ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.4

Som nevnt tidligere ble også flyktningene som oppholdt seg i Sudetenland igjen tvunget på flukt etter at området ble innlemmet i det tyske riket i 1938. Mens den tsjekkiske befolkningen kunne reise fritt inn i Tsjekkoslovakia, var det mange flyktninger som ikke fikk innreisetillatelse. IKFF skrev i sitt medlemsblad at de stadig mottok meldinger fra de okkuperte områdene om at store grupper jødiske flyktninger hadde blitt ført til grensen, og oppholdt seg der i ingenmannsland uten tak over hodet. De fikk også rapporter fra Ungarn, hvor 3000 flyktninger hadde kommet over grensen, om at disse oppholdt seg under elendige forhold.²⁴⁰

Etter at IKFF høsten 1938 kom til enighet om å intensivere flyktninghjelpen, reiste Naima Sahlbom til Tsjekkoslovakia for å orientere seg om situasjonen. Fra Praha rapporterte hun at forholdene for flyktningene fra Sudetenland var forferdelige, og at ingen ville vedkjenne seg flyktningene siden frykten for å få enda en minoritet i landet var stor. Risikoen for utvisning var stor, samtidig som en utvisning ville kunne føre til forferdelige represalier.²⁴¹ Etter at Sahlbom returnerte til Sverige kom IKFF derfor til enighet om at organisasjonen skulle arbeide for å få medlemmene av WILPFs tsjekkosllovakiske seksjon til Sverige, og de ville også arbeide for å få flere sudettyske flyktningbarn og en gruppe kalt Nachodgruppen til Sverige. Dette kommer jeg tilbake til i delkapitlene 5.2.1 og 5.2.2.

5.1.3 Hjelpearbeid for spanske flyktningbarn

Den spanske borgerkrigen ble utkjempet i perioden 1936 til 1939 mellom to stridende parter: en gruppe høyreorienterte nasjonalister ledet av Francisco Franco og den sittende republikanske regjeringen.²⁴² Selv om den offisielle politikken til mange land var å forholde seg nøytrale, vekket borgerkrigens brutale terror sterke reaksjoner hos mange. Av den grunn oppsto det et stort folkelig engasjement for det spanske folk som resulterte i etableringen av solidaritetsarbeid i flere land, inkludert Sverige. Et eksempel på dette er “Svenska hjälpkommittéen för Spanien” som ble opprettet av en gruppe sosialdemokrater allerede i 1936. Komitéen arbeidet med å samle inn penger til medisinsk materiell, og etablerte et barnehjem for spanske flyktningbarn i Frankrike.²⁴³

²⁴⁰ IKFFs medlemsblad 1938:6 s.7

²⁴¹ Segerstedt Wiberg (1979): s.53

²⁴² Greve, Tim. Julsrud, Ottar (2017, 2. oktober): “*Spanias historie*”. Store norske leksikon.

Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Spanias_historie> (Lest 23/11-2017)

²⁴³ Viedma: s.2

Den spanske borgerkrigen vekket også stort engasjement hos IKFF sine medlemmer, der fokuset hovedsakelig var rettet mot de spanske flyktningbarna som enten var flyktninger i sitt eget land eller hadde flyktet til Frankrike. I perioden 1936 til 1939 arbeidet IKFF hovedsakelig med å bidra til andre svenske og internasjonale organisasjoner som hadde satt i gang ulike hjelpeaksjoner for de spanske flyktningbarna. Dette ble gjort ved å samle inn penger slik at organisasjonen kunne sende nødproviant sørover. Medlemmer av den svenske seksjonen reiste også ned til de rammende områdene for å engasjere seg i hjelpearbeidet som pågikk der. I det følgende skal jeg foreta en kronologisk gjennomgang av IKFFs hjelpearbeid for de spanske flyktningbarna.

IKFFs engasjement for de spanske flyktningbarna kommer først til syne i en artikkel publisert i novemberutgaven av IKFFs medlemsblad i 1936. Artikkelen ga en redegjørelse for arbeidet som allerede var satt i gang for de spanske flyktningbarna av både internasjonale og svenske organisasjoner. I artikkelen står det at en gruppe kvekere hadde satt i gang en redningsaksjon for flyktningbarna som befant seg i Madrid, og at en spansk organisasjon med navn “Pro Infancia Obrea” hadde satt i gang et arbeid med å ta i mot de barna som flyktet til Barcelona. Den transnasjonale organisasjonen “Redd barna” hadde på sin side organisert fosterhjem for 400 spanske barn som hadde flyktet til Frankrike. I artikkelen ble det videre nevnt at disse organisasjonene manglet ulike former for nødproviant, og at denne informasjonen hadde ført til at Hjälpkommitté för Spanien umiddelbart hadde sendt tørrmelk, fiskeolje og annen nødproviant til disse organisasjonene.²⁴⁴

Informasjonen i artikkelen tyder på at WILPF på dette tidspunktet var i kontakt med andre organisasjoner som allerede hadde satt i gang ulike hjelpeaksjoner for spanske flyktningbarn, og at WILPF hadde gitt denne informasjonen videre til IKFF. Dette kan indikere at WILPF og IKFF selv på dette tidspunktet hadde begynt å planlegge hvordan organisasjonen kunne bidra i hjelpearbeidet. At IKFF på sin side var i kontakt med Hjälpkommittéen för Spaniens barn, tyder videre på at IKFF ønsket å bistå denne. At IKFF allerede i 1936 planla igangsettelsen av en hjelpeaksjon for de spanske flyktningbarna fremgår også av IKFFs årsberättelse for 1936. I denne står det at en hjelpeaksjon med navn “Kvinnokommittén för Spaniens barn” hadde blitt opprettet, og at IKFF hadde sluttet seg til denne.²⁴⁵

²⁴⁴ IKFFs medlemsblad 1936:8 s.5

²⁴⁵ IKFFs Årsberättelse 1936 s.5

I det første medlemsbladet IKFF utga i 1937, ble det publisert en artikkel med overskriften “*Svensk aktion för Spaniens barn*”. I artikkelen står det at hjelpearbeidet for de spanske flyktningbarna kom til å bli utført av de transnasjonale organisasjonene Røde Kors og Redd Barna. Videre står det at IKFF sammen med flere andre kvinneorganisasjoner hadde skrevet under et opprop om at Spanias barn trengte hjelp. Oppropet var et av flere opprop med samme budskap, gitt ut av Kvinnokommittén för Spaniens barn.²⁴⁶ Denne informasjonen tyder på at IKFF på dette tidspunktet hadde besluttet hvordan hjelpearbeidet skulle organiseres.

Antakelig var det moderorganisasjonen WILPF som hadde bestemt at det var Røde Kors og Redd Barna som skulle utføre hjelpearbeidet i de rammede områdene, og at WILPF og dens nasjonale seksjoner skulle bistå disse med midler i form av penger og nødproviant. IKFF på sin side hadde derfor samordnet seg med andre svenske kvinneorganisasjoner i Kvinnokommittén för Spaniens barn.

Hensikten med Kvinnokommittén för Spaniens barn, var altså å bistå andre organisasjoner i hjelpearbeidet som pågikk for de spanske flyktningbarna. Videre skrev Signe Höjer i sine memoarer at de innsamlede midlene også skulle gå til opprettelsen av to barnehjem i Spania, som skulle huse barn som under borgerkrigen hadde blitt foreldreløse.²⁴⁷ En måte komitéen gjorde dette på var å utgi flere opprop. I det følgende vil jeg analysere to av disse oppropene, for å gi en indikasjon på hvordan dette hjelpearbeidet tok form. Det er usikkert hvilket av de to oppropene som ble gitt ut først siden utgivelsesdato, sted for utgivelse og forlaget oppropene ble gitt ut på i begge tilfeller er stemplet “*Stockholm Bonniers boktryckeri 1937*”.

De to oppropene er undertegnet av et arbeidsutvalg, som begge inkluderte Signe Höjer og Naima Sahlbom. Til det ene oppropet følger et vedlegg med oversikt over hvilke organisasjoner som støttet oppropet, samt hvem som var ledere for disse. Med IKFF utgjorde dette tilsammen 22 organisasjoner. Blant organisasjonene var svenske Rädda Barnen som Elin Wägner var aktiv i, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnors Förbund som Anna Lindhagen var medlem av, og Svenska Kvinnors Vänsterförbund som Kerstin Hesselgren var ordfører for. Dette er igjen et eksempel på at det var de samme kvinnene som satt i de ulike kvinneorganisasjonene. Andre eksempler på kvinneorganisasjoner som var delaktige er “Sveriges Sjuksköterskeförening” og “Svenska Kvinnors Nationalförbund”. I vedlegget fulgte

²⁴⁶ IKFFs medlemsblad 1937:1 s.2

²⁴⁷ Höjer (1981): s.50

det også en liste over enkeltpersoner som hadde signert oppropet, samt hvilke yrker disse kvinnene hadde. Blant disse var Anna Lindhagen.²⁴⁸

I de to oppropene ble det gitt informasjon om de spanske flyktningbarnas situasjon, og hvordan Sverige hadde en lang og edel tradisjon med å hjelpe i nødens tid. Videre ble det gitt informasjon om hva Kvinnokommittén för Spaniens barn var: En komité bestående av kvinner fra ulike samfunnslag, som gjennom en rent humanitær aksjon ønsket å hjelpe borgerkrigens uskyldige ofre. De innsamlede pengene skulle gå til de transnasjonale organisasjonene Røde kors og Redd Barna, som trengte ressurser til sin bistand for de spanske flyktningbarna.²⁴⁹

Oppropene var ikke rettet mot en spesifikk gruppe mennesker eller den svenske regjeringen, men mot det svenske samfunnet i sin helhet. Dette fremgår eksplisitt i det ene oppropet der det står: *“Vi vädja nu till alla svenska män och kvinnor att de må hjälpa oss med en opolitisk, rent humanitär aktion till förmån för inbördeskrigets oskyldiga barnaoffer”*.²⁵⁰ Videre fremgår det implisitt av begge oppropene der det vektlegges at Kvinnokommittén för Spaniens barn var en rent humanitær aksjon, noe som antakelig vektlegges for at oppropene skulle appellere til de fleste uavhengig av politisk ståsted. At Kvinnokommittén för Spaniens barn var en rent humanitær aksjon speiler også IKFF som en politisk uavhengig organisasjon.

Et betimelig spørsmål i denne sammenheng er om IKFF hadde sluttet seg til komitéen dersom den ikke var uavhengig? Studerer man listen over de 22 organisasjonene, er det kun Sveriges Socialdemokratiska Kvinnors förbund, Svenska kvinnors vänster förbund og Folkpartiets förbund som ikke var politisk uavhengige. For at så mange organisasjoner skulle slutte seg til komitéen, er det sannsynligvis avgjørende at den fremsto som politisk uavhengig. Hadde den valgt politisk side, ville den sannsynligvis ikke fått støtte fra humanitære organisasjoner. Videre var det nok viktig at komitéen var politisk uavhengig for å få flest mulig mennesker til å donere penger til komitéen.

Oppropene var altså en appell til det svenske folk om å donere penger til hjelpearbeidet rettet mot de spanske flyktningbarna. I den sammenheng er det interessant å undersøke hvordan

²⁴⁸ Kvinnokommittén för Spaniens barn (1937)

²⁴⁹ Kvinnokommittén för Spaniens barn (1937)

²⁵⁰ Kvinnokommittén för Spaniens barn (1937)

Kvinnokommittén för Spaniens barn appellerte til sine målgrupper for å overbevise dem om å donere penger. For å besvare dette er det nødvendig å rette blikket mot retorikken. Aristoteles definerte retorikken som “*evnen til i en hver sak å se hvilke muligheter man har til å overtale, og at man for å vinne frem med sitt syn må kjenne til de tre dimensjonene ved overtalelse: etos, logos og patos*”.²⁵¹ *Etos* handler om troverdigheten og overbevisningskraften til forfatteren, *logos* om at budskapet må være overbevisende, og *patos* om å appellere til bestemte følelser, verdier eller oppfatninger hos leseren. For Kvinnokommittén för Spaniens barn innebærer dette at komitéen måtte bevise sin legitimitet, overbevise om at formålet komitéen samlet inn penger til var troverdig, og at de i sine opprop måtte spille på følelser slik at de som leste oppropene ønsket å donere penger til hjelpearbeidet. Det er forøvrig viktig å poengtere at bruken av retoriske virkemidler ikke er uvanlig i humanitært arbeid, og at dette ikke var særegent for Kvinnokommittén för Spaniens barn.

For å bevise komitéens troverdighet ble det i begge oppropene gjort klart at de innsamlede pengene skulle gå til Røde Kors og Redd Barna, som antagelig også på denne tiden var vel anerkjente hjelpeorganisasjoner. Dette fordi begge organisasjonene på dette tidspunktet var vel etablerte både internasjonalt og i Sverige.²⁵² Det forhold at komitéen var en upolitisk og rent humanitær aksjon, underbygget også at de innsamlede pengene kun ville gå til formålene nevnt i oppropene. Videre kan nok også kvinnene som undertegnet oppropene på vegne av komitéen, som var kvinner av høy status og utdannelse, ha virket legitimerende. Oppropene var også skrevet for å påvirke lesernes følelser. Dette kommer særlig til syne i en sammenligning mellom de spanske og svenske barnas situasjon: “*Över våra barn ligger julglädjens skimmer ännu kvar. Men i Spanien lida barnen fruktansvärt på bägge sidor av inbördeskrigets fronter, liksom också i landsflyktens förskingring!*”.²⁵³

I 1937 slo altså IKFF seg sammen med andre kvinneorganisasjoner for å bidra med midler til hjelpeaksjonene som allerede var satt i gang av Røde Kors og Redd Barna, og slik det fremgår ovenfor var det WILPF som hadde bestemt at det var slik organisasjonen skulle utføre hjelpearbeidet for de spanske barna. Det er derfor betimelig å stille spørsmål til hvorfor WILPF ikke opprettet et eget organ innad i organisasjonen for å hjelpe flyktningbarna? En forklaring på dette kan være at det å engasjere seg i hjelpeaksjoner som allerede var satt i

²⁵¹ Fossheim, Hallvard (2017, 20.november): “*Aristoteles*”. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/Aristoteles>> (Lest: 28/11-2017).

²⁵² Svenske Rädda barnen ble etablert i 1919, og svenske Röda Korset i 1865

²⁵³ Kvinnokommittén för Spaniens barn (1937)

gang, krevde mindre ressurser fra WILPF selv. Om WILPF hadde satt i gang en egen hjelpeaksjon i de rammede områdene, ville store deler av organisasjonens ressurser antakelig gå til nettopp dette. Av denne grunn vurderte antakelig WILPF det som mer effektivt å bidra i andres hjelpeaksjoner slik at en større del av ressursene organisasjonen samlet inn ville gå direkte til de spanske flyktningbarna. På samme måte kan det stilles spørsmål til hvorfor IKFF selv ikke opprettet et eget organ for å samle inn penger til nødproviant til de spanske flyktningbarna? Svaret på dette er nok at om IKFF alene hadde satt i gang en innsamlingsaksjon, kunne dette resultert i at kun medlemmer av organisasjonen og de som anså IKFF som en legitim organisasjon hadde bidratt med støtte. Videre var det nok en fordel at det svenske hjelpearbeidet for de spanske flyktningbarna ble sentralisert slik at de innsamlede midlene kunne fordeles etter en helhetlig plan og prioritering. På den måten er det grunn til å anta at midlene samlet sett ble benyttet mer optimalt, altså der man fikk best resultat av hjelpearbeidet i forhold til ressursbruken.

Samtidig som WILPF i 1937 besluttet at organisasjonen hovedsakelig skulle arbeide med å samle inn penger til nødproviant som de spanske barna fikk gjennom Røde Kors og Redd Barna, finnes det kildemateriale som tyder på at WILPF også engasjerte seg direkte i arbeidet som pågikk i de rammende områdene. Flere av WILPFs medlemmer reiste ned til Spania og Frankrike for å arbeide på de ulike barnehjemmene og flyktningherberger som var opprettet for de spanske flyktningene. Dette fremkommer blant annet i et skriv med overskriften "*Barn som flyktingar- et nytt fenomen*", som var hentet fra WILPFs avis "Pax International" og oversatt til svensk. Utgivelsesdato for skrevet er noe usikkert siden dette ikke er merket, men siden kilden er hentet fra en mappe markert 1937, er det sannsynlig at det ble skrevet i 1937.

Skrivet inneholder et innlegg av kvekeren Edith Pye, som var en av de første som arbeidet med hjelpearbeid i Spania.²⁵⁴ Pye var utdannet jordmor, og viet store deler av livet til hjelpearbeid for kvinner og barn. Under den spanske borgerkrigen organiserte hun kvekernes hjelpearbeid der, og arbeidet sammen med "International Commission for the Assistance of Child Refugees" og WILPF (som hun også var medlem av) med å gi humanitær hjelp til mødre

²⁵⁴ Edit Pye: "*Barn som flyktingar- ett nytt fenomen*". Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam: Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet arkiv B 36. Kartong 1937: 9. Flyktningfrågor, dv. Stenciler

og barn.²⁵⁵ I skrevet skrev Pye at masseutvandring av barn var et nytt fenomen, og om hvordan situasjonen var for de spanske barna som flyktet til Frankrike. Selv hadde hun sett over 1500 underernærte spanske barn komme til Frankrike. Videre ga hun informasjon om hva som skjedde med de spanske flyktningbarna i Frankrike, og nevnte blant annet at disse ble sendt til det som ble kalt “ferieleirer”, og at den franske regjeringen betalte for disse. I fortsettelsen vektla hun at Frankrike snart ikke hadde kapasitet til å ta i mot flere spanske barn, og nevnte at Belgia og Sveits hadde tilbudt å ta i mot spanske barn. Innlegget avsluttes med at det fortsatt var mange lidende barn i Spania, og at dette var forsmaken av hva menneskeheten hadde i vente.²⁵⁶

I tillegg til at Pyes skriv viser at enkelte medlemmer av WILPF reiste ned til de rammede områdene for å engasjere seg direkte der, viser det også at de utførte et viktig arbeid med å rapportere tilbake til organisasjonen om hvordan forholdene var. Denne virksomheten kan for WILPF ha vært nyttig i den forstand at den ga organisasjonen første hnds kjennskap til hvordan forholdene var, og følgelig også ga en indikasjon på hvordan hjelpearbeidet skulle prioriteres videre. At Pyes innlegg ble oversatt til svensk, og at IKFF valgte å publisere dette, viser antakelig hvordan WILPF formidlet informasjonen videre til sine nasjonale seksjoner. På den måte kunne IKFF igjen orientere sine medlemmer om hjelpearbeidet som pågikk, og om hva WILPF fikk utrettet. Kjennskap om Pyes arbeid kunne antakelig også inspirere og påvirke svenske medlemmer av organisasjonen til å bidra ytterligere.

I september 1938 ble det i IKFFs medlemsblad publisert et brev fra Signe Fredholm med overskriften “*Om barn i Barcelona och Katalonien- Brev till Fred och Frihet*”. I brevet skrev Fredholm om sitt tre måneder lange opphold ved kvekernes hjelpesenter i Barcelona. Hun arbeidet der med å gi melk til spebarn og servere frokost til barn under seks år. I Barcelona fantes det fem slike sentraler, der det til sammen ble servert mat til rundt 400 flyktningbarn. Videre skrev hun at ansatte ved disse sentralene arbeidet som ombud for organisasjonen “International Commission for the Assistance of Child Refugees”.²⁵⁷ Interessant er det at både Pye og Fredholm nevner at hjelpearbeidet for de spanske flyktningbarna ble utført av kvekere, WILPF og International Commission for the Assistance of Child Refugees. Grunnen til dette er

²⁵⁵ RCOG HERITAGE COLLECTIONS BLOG (2017, 8.mars): “*Edith Mary Pye (1876-1965) Chevalier de la Légion d’Honneur*”. <<https://rcmheritage.wordpress.com/2017/03/08/529/>> (Lest : 30/11-2017)

²⁵⁶ Edit Pye: “*Barn som flyktingar- ett nytt fenomen*”.

²⁵⁷ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.1

at denne informasjonen indikerer at WILPF ikke bare opererte som bidragsytere til Røde Kors og Redd Barna, men også direkte gikk sammen med andre organisasjoner som arbeidet i felten ved å sende medlemmer ned til de rammede områdene.

Fredholms brev viser videre at også svenske medlemmer reiste ned til Spania for å delta aktivt i hjelpearbeidet som pågikk der, og at de rapporterte tilbake til den svenske seksjonen om hvordan forholdene var og hvilke forsyninger det var mangel på. Fredholm skrev for eksempel at det største problemet ikke var flyktningbarna som levde i koloniene der det ble servert mat, men heller de barna og mødrene som levde i trange uhygieniske flyktningherberger. Disse menneskene måtte overleve på de rasjoner den spanske regjeringen hadde gitt dem: litt bønner og tørrfisk, og et minimum av olje og sukker. Det var denne kosten som kommisjonen forsøkte å komplettere med sin grøtfrukost og melkesjokolade.²⁵⁸ Samtidig var det ikke bare flyktningbarna som led under knappe ressurser, men også den bofaste befolkningen. Fredholm skrev derfor at hun ved sitt neste besøk ville velge ut barn til svenske grøtfrukoster, noe som kan tyde på at hun ønsket å reise tilbake hvis anledningen bød seg.²⁵⁹

I juni 1939 ble det i IKFFs medlemsblad publisert enda et brev fra Fredholm, som denne gangen arbeidet i de spanske flyktningleirene i Frankrike. Om Fredholm noen gang returnerte til Spania er usikkert, men siden hun i brevet skrev at hjelpevirksomheten i Spania på dette tidspunktet kun besto av forsendelser av nødproviant, gjorde hun antakelig ikke det.²⁶⁰ I brevet skrev Fredholm at Kvinnokommittén för Spaniens barn arbeidet med å dele ut et ekstra måltid til barn under 14 år i fire forskjellige leirer i Bretagne. Videre skrev hun at det var mangel på klær og sko. Brevet ble avsluttet med en beskjed til IKFF der Fredholm innrømmet å ha tatt med seg de pengene IKFF hadde av “Spanienmedel”: 500 svenske kroner. Disse pengene aktet hun å bruke på småting som de store komitéene ikke ønsket å bruke penger på. Eksempelvis karameller, fargestifter og tobakk til mennene. Til slutt oppfordrer hun folk til å donere penger til IKFFs konto.²⁶¹

I perioden 1939 til 1946 minsker informasjonen om de spanske flyktningbarna. Antakelig skyldes dette utbruddet av andre verdenskrig, som Fredholm også skrev i IKFFs medlemsblad

²⁵⁸ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.1 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

²⁵⁹ IKFFs medlemsblad 1938:4 s.2 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

²⁶⁰ IKFFs medlemsblad 1939:3 s.4 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

²⁶¹ IKFFs medlemsblad 1939:3 s.5 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

i 1939:

“... I närvarande stund vet vi mycket litet om de spanske flyktingarna. Det vi vet är, att de fått uppmaningar från två olika håll. Frankrike har uppmanat manliga flyktingar mellan 20–40 år, som befinna sig i landet, att anmäla sig till militärtjänst. Spanska regeringen har i ett radiotal uppmanat spanjorerna att återvända ...”²⁶²

Det var ikke før i et medlemsblad i 1946, at de spanske flyktningene igjen ble omtalt. Under overskriften “*De republikanske flyktingarna och Spanien*”, gjorde Fredholm rede for hva som hadde skjedd med de spanske flyktningene etter 1939. I følge en rapport hadde en halv million republikanske flyktninger på nyåret 1939 flyktet over Pyreneene inn til Frankrike. Av disse hadde 140 000 omkommet av sult, og et stort antall hadde blitt sendt tilbake til Spania der de hadde blitt drept. Videre hadde noen blitt drept i andre eksilland og blitt stoppet ved alliertes fronter. Best hadde det gått for de flyktningene som hadde kommet seg til Mexico, der de hadde blitt møtt av en spansk eksilregjering og blitt tatt i mot med generøsitet og frihet.²⁶³

At andre verdenskrig satte en stopper for hjelpearbeidet for de spanske flyktningene, fremgår videre av en artikkel publisert i IKFFs medlemsblad i 1948 med overskriften “*Ha vi rätt att glömma de spanske flyktingarna?*”. I artikkelen ble det skrevet at hjelpevirksomheten til Svenska hjälpkommité för Spanien og Kvinnokommittén för Spaniens barn umiddelbart ble oppløst da krigen brøt ut. Videre står det i artikkelen at det ennå fantes omkring 130 000 spanske flyktninger i Frankrike. Av den grunn hadde Svenska hjälpkommité för Spanien blitt gjenopprettet, og hadde sendt ut en oppfordring om innsamling av penger til de lindende spanske barna. IKFF ønsket å bidra i denne innsamlingen, og skrev at den kom til å foregå i nært samarbeid med “Europahjälpen”, som jeg vil se nærmere på i delkapittel 5.1.4.²⁶⁴

5.1.4 Hjelpearbeid under krigen og i etterkrigstiden

I perioden 1940 til 1945 minsker informasjonen om IKFFs hjelpearbeid for flyktninger i andre land enn Sverige. En forklaring på dette kan være at krigen gjorde det vanskelig for IKFF å kommunisere med WILPFs andre nasjonale seksjoner, og andre organisasjoner som

²⁶² IKFFs medlemsblad 1939:4–5 s.6 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

²⁶³ IKFFs medlemsblad 1946:4 s.6 Artikkel skrevet av Signe Fredholm

²⁶⁴ IKFFs medlemsblad 1948:2-3 s.8

drev med flyktninghjelp. En forutsetning for at IKFF i det hele tatt hadde mulighet til å drive hjelpevirksomhet i andre land, var at den svenske seksjonen fikk informasjon om hvordan forholdene var og om hvilke områder det var mulig å bidra på. Samtidig satte krigen en stopper for flere hjelpeaksjoner IKFF tok del i før krigsutbruddet. Eksempler på dette er som nevnt hjelpearbeidet som pågikk i Sudetenland og Frankrike. Som vist ovenfor gikk en sentral del av IKFFs hjelpevirksomhet for flyktninger i andre land ut på å samle inn penger til utenlandske organisasjoners hjelpeaksjoner. En ytterligere forklaring kan derfor være at det under krigen var vanskelig å fortsette denne virksomheten fordi det var større usikkerhet knyttet til om de innsamlede pengene gikk til sitt tiltenkte formål eller ikke.

Det er også nødvendig å sette dette i et utenfra perspektiv. I sin doktorgradsavhandling *“Exporting visions and saving children- the Swedish Save the children Fund”* fra 2009 skriver Ann Nehlin at svenske myndigheters ønske om å forholde seg nøytrale under krigen påvirket hvordan svensk internasjonal nødhjelp artet seg. Med dette mener hun at den internasjonale hjelpevirksomheten store deler av krigen var sterkt påvirket av politiske føringer om å ikke delta i hjelpearbeid utenfor Norden. Da krigen så ut til å snu i 1942-43 endre dette seg som følge av at svenske myndigheter var bekymret for Sveriges omdømme etter krigen. En måte å påvirke omdømmet på, var å utvide den internasjonale nødhjelpen og bevilge penger til internasjonal bistand.²⁶⁵ Undersøker man hjelpearbeidet IKFF utførte for flyktninger under krigen, både i og utenfor Sverige, fremgår det at denne i stor grad ble styrt av den svenske regjeringens retningslinjer.

IKFFs hjelpearbeid for flyktninger i andre land ble under krigen hovedsakelig utført i regi av svenske Rädda Barnen, som hadde satt i gang en hjelpeaksjon i form av en fadderbarnvirksomhet for barn i krigsrammede land. Før jeg går inn på hvordan IKFF engasjerte seg i dette hjelpearbeidet, er det nødvendig å gi et kort innblikk i Rädda Barnen sin hjelpevirksomhet i denne perioden. Nehlin skriver i sin avhandling at Rädda barnen i årene før krigen trakk seg unna all form for internasjonalt hjelpearbeid, og fokuserte kun på hjelpearbeid i Sverige. Da krigen brøt ut ble dette utvidet til også å inkludere Nordiske land, noe som reflekterer den svenske regjeringens nøytralitetspolitikk.²⁶⁶ Samtidig som den

²⁶⁵ Nehlin, Ann (2009): *“Exporting visions and saving children- the Swedish Save the children Fund”*. The department of Child Studies (doktorgradsavhandling). Linköping, Sverige. Universitetet i Linköping. s.57

²⁶⁶ Nehlin (2009): s.50

svenske regjeringen ønsket å utvide den internasjonale nødhjelpen i 1943, ble Rädda Barnen mer engasjert i internasjonalt hjelpearbeid og ønsket å forsterke sin posisjon på feltet. I 1944 satte organisasjonen i gang et prosjekt for å samle alle svenske organisasjoner som drev med internasjonalt hjelpearbeid for barn under sin regi. Målet var at all form for internasjonalt hjelpearbeid for barn skulle bli etablert og styrt av Rädda Barnen.²⁶⁷

Utviklingen av Rädda Barnens hjelpevirksomhet er interessant i den forstand at denne ser ut til å ha styrt utviklingen av IKFFs hjelpearbeid for flyktninger under krigen. Første gang et samarbeid med Rädda Barnen nevnes i det tilgjengelige kildematerialet er i en artikkel publisert i IKFFs medlemsblad i 1942. Under overskriften “*Hjälp våra Norska fadderbarn!*”, står det at IKFF under årsmøtet besluttet å øke antallet norske fadderbarn som fikk hjelp gjennom organisasjonens “Nordiska Hjälpkommitté”.²⁶⁸ Denne informasjonen er interessant av to grunner. For det første indikerer informasjonen at IKFF hadde engasjert seg i dette hjelpearbeidet på et tidligere tidspunkt. For det andre er informasjonen om at IKFF på dette tidspunktet hadde opprettet en nordisk hjelpekomité og hadde norske fadderbarn interessant fordi dette indikerer at også IKFF ble influert av den svenske regjeringens nøytralitetspolitikk. I artikkelen står det videre at komitéen ikke lenger hadde midler til å kunne opprettholde fadderbarnvirksomheten, og at dette kunne løses på to måter. Den første var at IKFFs kretser sendte sine inntekter fra “fredsblomman” til komitéen.²⁶⁹ Den andre var at kretsene tok over ansvaret for et fadderbarn. Artikkelen avsluttes med at organisasjonen måtte komme til enighet om en løsning innen tre uker, for da krevde Rädda Barnen et svar på om IKFF ville fortsette å ha fadderbarn i ytterligere seks måneder.²⁷⁰

Om IKFF besluttet å fortsette å operere som fadder for norske fadderbarn er usikkert, da jeg ikke har funnet noen videre informasjon om dette. At organisasjonen fortsatte å engasjere seg i Rädda Barnen sitt hjelpearbeid under krigen kommer dog tydelig frem i flere av IKFFs medlemsblader. Som nevnt tidligere skriver Nehlin at Rädda Barnen startet å engasjere seg for internasjonalt hjelpearbeid samtidig som den svenske regjeringen ønsket å utvide nødhjelpen. Denne informasjonen kommer også frem i IKFFs medlemsblad publisert i juli 1943, der det står at Rädda Barnen hadde satt i gang en riksinnsamling for Europas lidende barn.

²⁶⁷ Nehlin (2009): s.51

²⁶⁸ IKFFs medlemsblad 1942:5 s.2

²⁶⁹ En måte IKFF samlet inn penger på var gjennom forselgelsen av blomster. Denne virksomheten kalte organisasjonen “fredsblomman”. Fortjenesten gikk til diverse formål.

²⁷⁰ IKFFs medlemsblad 1942:5 s.2

Organisasjonen hadde på dette tidspunktet samlet inn 1,2 millioner svenske kroner. For å fordele disse pengene ble det opprettet en komité der både Kerstin Hesselgren og Signe Höjer var medlemmer.²⁷¹ Komitéen besluttet blant annet at 25 000 kr skulle gå til polske flyktningbarn i Ungarn, og at 150 000 kr skulle gå til jødiske flyktningbarn.²⁷² At Hesselgren og Höjer var del av komitéen som fordelte pengene indikerer også at IKFF hadde deltatt i denne innsamlingen.

IKFF fortsatte å bidra i Rädda Barnens hjelpevirksomhet frem til 1946 da “Europahjälpen” ble etablert av flere ikke-statlige hjelpeorganisasjoner i Sverige. Meningen med organisasjonen var ikke å utrette hjelpearbeid alene, men å samle inn og distribuere penger mellom ikke-statlige hjelpeorganisasjoner i Sverige.²⁷³ IKFF inngikk også i den nye organisasjonens virksomhet, og skrev følgende i en artikkel med overskrift “*Hjälp Barnen!*”:

“... För at på bästa sätt organisera insamlingen har flertalet av de stora organisationerna i vårt land och många föreningar och sammanslutningar, bland andra IKFF, slutit sig tillsammans till den s.k. Europahjälpen- bildad den 15.febr. i år- som är en central för penninginsamlingen. Medlen fördelas sedan av dess arbetsutskott till Rädda Barnen, Röda Korset och andra mindre hjälporganisationer i mån av tillgång och behov ...”²⁷⁴

Nehlin skriver i sin doktorgradsavhandling at svenske myndigheter i begynnelsen av 1948 sendte en forespørsel til Europahjälpen om å delta i FNs innsamling for barn, som ble lansert av FN til fordel for UNICEF som ble etablert i 1946.²⁷⁵ Videre skriver hun at FN egentlig hadde bedt svenske myndigheter om å organisere denne innsamlingen i Sverige, men at svenske myndigheter i stedet hadde bedt Europahjälpen om å delta på vegne av Sverige.²⁷⁶ I sitt medlemsblad skrev IKFF i 1948 at FN planla en verdensomfattende innsamling for barn uten hensyn til “rase”, trosbekjennelse, nasjonalitet eller politisk ståsted. Behovet for en slik aksjon mente organisasjonen var stor da omlag 50 til 60 millioner barn i Europa og i underkant av 400 millioner barn i verden led av underernæring. Videre skrev IKFF at

²⁷¹ IKFFs medlemsblad 1943:5 s.7

²⁷² IKFFs medlemsblad 1943:5 s.8

²⁷³ Nehlin (2009): s.15

²⁷⁴ IKFFs medlemsblad 1946:3 s.1

²⁷⁵ UNICEF står for “United Nations International Children’s Emergency Fund”, og fungerer som FNs barnefond. I dag er det verdens største hjelpeorganisasjon for barn.

²⁷⁶ Nehlin (2009): s.74–75

innsamlingen i Sverige kom til å organiseres av Europahjälpen, og at IKFFs medlemmer kunne donere pengene dit for å bidra i FNs innsamling.²⁷⁷

5.2 Flyktninghjelp i Sverige

I 1934 begynte de første flyktningene fra Sentral-Europa å søke seg til Sverige. Disse flyktningene forlot Tyskland av politiske årsaker, og utgjorde de første årene kun et par hundre stykker. I kapittel 4 har jeg vist at IKFF tidlig begynte å engasjere seg for disse flyktningene ved å oppfordre den svenske regjeringen om å ta i mot flere flyktninger, og om å lette på innvandringsrestriksjonene. Samtidig begynte organisasjonen å engasjere seg for de flyktningene som hadde fått oppholdstillatelse i Sverige, til tross for at omfanget var lite. Denne informasjonen fremkommer ved at Matilda Widegren, som en siste innsats som IKFFs ordfører, i 1935 var med på å opprette “Internationella Foyern för Flyktingar” i Stockholm. I Foyern ble flyktningene servert varme måltider, tildelt nye klær og de kunne sosialisere seg med hverandre.²⁷⁸ I IKFFs medlemsblad ble Foyern omtalt kun ved et tilfelle, der det ble informert om en adresse hvor IKFFs medlemmer kunne donere penger og gaver.

Etter 1938 økte antall flyktninger som søkte seg til Sverige, som følge av at jødeforfølgelsene i Tyskland ble mer omfattende, og at de sudettske områdene ble innlemmet i det tyske riket. Okkupasjonen av Danmark og Norge i 1940 førte videre til at antallet flyktninger fortsatte å øke de neste årene. Som nevnt i kapittel 4 hold IKFF av den grunn et møte i Örebro i 1938, der det ble besluttet at organisasjonen skulle intensivere flyktninghjelpen ved å dele landet inn i tre flyktningssentraler: Malmö, Stockholm og Göteborg.²⁷⁹ I denne sammenhengen ble de tre byene referert til som “Malmöcentralen”, “Stockholmcentralen” og “Göteborgcentralen”. Disse fungerte hver for seg som administrative sentre for flyktninghjelpen som ble utøvet i IKFFs kretser nære dem.

Å dele landet inn i tre administrative sentre for flyktninghjelp kan tenkes å ha lagt et godt grunnlag for kommunikasjon og samarbeid på landsbasis, samtidig som det gjorde det lettere å utnytte de lokale seksjonenes ressurser i flyktninghjelpen. Som følge av at majoriteten av flyktningene som kom til Sverige ankom de større byene, var det nok også avgjørende for

²⁷⁷ IKFFs medlemsblad 1948:2-3 s.8

²⁷⁸ IKFFs medlemsblad 1935:2 s.4

²⁷⁹ Segerstedt Wiberg (1979): s.53

IKFF å legge til rette for at også de lokale seksjonene kunne bidra. IKFFs seksjoner i Malmö, Stockholm og Göteborg hadde nok ikke tilstrekkelige ressurser til å gi husrom og føde til flyktningene alene. En byråkratisk organisering av flyktninghjelpen var nok derfor ideell i den forstand at de tre sentralene hver for seg hadde oversikt over hvilke mindre seksjoner i deres kretser som hadde rom for flyktninger, og slik at de kunne fordele flyktninger alt etter hvor det var plass.

Som følge av at det ikke foregikk noe omfattende hjelpearbeid for flyktninger som kom til Sverige før 1938, vil jeg i det følgende foreta en dypere analyse av hjelpearbeidet som ble utført etter at IKFF bestemte seg for å intensivere flyktninghjelpen i 1938. Siden det basert på det tilgjengelige kildematerialet ser det ut til at Göteborgcentralen var særlig aktive på dette området, vil jeg hovedsakelig fokusere på hjelpearbeidet som pågikk der.

5.2.1 Barnehjem og fosterfamilier

Etter Krystallnatten 9-10.november 1938 besluttet det britiske parlamentet at Storbritannia skulle ta i mot jødiske flyktningbarn under 17 år, og gi dem oppholdstillatelse i landet. Beslutningen ble tatt etter at den britiske organisasjonen "Refugee Children's Movement" hadde sagt at de kunne ta ansvaret for å finansiere barnas reise og opphold.²⁸⁰ Vedtaket ble starten på en redningsaksjon som har fått navnet "Kindertransporten". Målet med redningsaksjonen var å føre jødiske barn fra Tyskland, Polen, Tsjekkoslovakia og Østerrike i sikkerhet.²⁸¹ Det antas at mellom 17 500 og 20 500 jødiske flyktningbarn under 17 år ble reddet i perioden 1938 til 1940 ved at de ble transportert til Storbritannia, og også senere til Belgia, Nederland, Frankrike, Danmark, Norge, USA og Sverige.²⁸²

Ingrid Lomfors skriver i sin avhandling at den svenske responsen på redningsaksjonen kom i 1938 etter at representanter fra den Mosaiska Församlingen i Stockholm (MFS) ba den svenske utenriksministeren og sosialstyrelsen om å opprette en flyktningkvote for jødiske barn i alderen 3 til 17 år. De svenske myndighetene gikk med på å lage en barnekvote, under den forutsetning at MFS finansierte barnas opphold og barnas oppholdstillatelse kun skulle

²⁸⁰ Refugee Children's Movement var en organisasjon bestående av britiske jøder, kvekere og andre kristne grupper.

²⁸¹ Lomfors, Ingrid (1996): "Förlorad Barndom- återvunnet liv- De judiska flyktningbarnen från Nazityskland". Risbergs Tryckeri AB. Uddevalla. s.93

²⁸² Lomfors (1996): s.76

vare i to år.²⁸³ Kvotens størrelse var derfor ikke forutbestemt, og var avhengig av forutsetningen om at barna var garantert plass i svenske barnehjem eller fosterhjem.²⁸⁴ Således fikk MFS i realiteten også ansvaret for å avgjøre hvilke barn som fikk slippe inn i landet eller ikke.

Etter at de svenske myndighetene hadde bevilget innreisetillatelse for 200 jødiske flyktningbarn i desember 1938, innså MFS at de trengte hjelp i arbeidet med å finne hjem til flyktningbarna. MFS innkalte derfor til et møte med de øvrige jødiske samfunn i Sverige. Resultatet var opprettelsen av “Barnavdelningen” som hadde som oppgave å planlegge og organisere mottagelsen av flyktningbarna, og plassere barna i fosterhjem og barnehjem.²⁸⁵ IKFF og flere andre private hjelpekomitéer besluttet å bidra til og å samarbeide med denne virksomheten. Sammen medvirket de til at barnekvoten i 1938 og 1939 kom til å omfatte omlag 500 jødiske flyktningbarn.²⁸⁶

Første gang IKFFs engasjement i denne hjelpevirksomheten omtales, er i en artikkel publisert i septemberutgaven av IKFFs medlemsblad i 1939. Under overskriften “*Tag ett flyktningbarn i ditt hem*” står det at IKFFs Stockholmcentral sammen med to andre organisasjoner som arbeidet for barn, hadde bedt den svenske socialstyrelsen og utenriksdepartementet om å ta inn 100 barn i alderen 3 til 16 år. Som følge av at socialstyrelsen og utenriksdepartementet anså IKFFs hjelpearbeid i sør- og vest-Sverige som fremgangsrikt, hadde de gått med på å innvilge kvoten med betingelsen om at organisasjonene fant hjem til flyktningbarna før de ble sluppet inn i landet. I artikkelen oppfordret IKFF derfor sine egne medlemmer om å ta i mot et flyktningbarn i sitt hjem, noe organisasjonen var sikre på at de ville.²⁸⁷

Artikkelen indikerer at det hovedsakelig var Göteborg- og Malmöcentralen som var aktive i hjelpearbeidet rettet mot flyktningbarn som kom til Sverige. Etter å ha undersøkt kildematerialet fra perioden 1938 til 1940 fremstår det som om det var Göteborgcentralen som engasjerte seg mest i arbeidet med å skaffe fosterhjem for flyktningbarna. Dette fordi Malmöcentralen så og si ikke nevnes i denne sammenhengen. I det følgende vil jeg derfor foreta en undersøkelse av hjelpearbeidet som pågikk i det vestsvenske distriktet av IKFF.

²⁸³ Lomfors (1996): s.19

²⁸⁴ Lomfors (1996): s.94

²⁸⁵ Lomfors (1996): s.94-95

²⁸⁶ Lomfors (1996): s.19

²⁸⁷ IKFFs medlemsblad 1939:4-5 s.9

I januar 1940 skrev Marie-Louise de Vylder-Lehmann et omfattende innlegg i IKFFs medlemsblad, der hun gjorde rede for hjelpearbeidet som ble utført av Göteborgcentralen, og hvordan dette arbeidet fungerte i praksis. Innledningsvis skrev hun:

*“Jag ville så gärna berätta i vårt medlemsblad om detta arbete, dels därför att fosterhemmen jag fått till största delen förmedlats inom Västsvenska Distriktet av I.K.F.F., och dels därför att jag gärna ville intressera läsarna att själva taga initiativ till liknande arbete”*²⁸⁸

Vylder-Lehmann skrev at arbeidet Göteborgcentralen startet i 1939 etter at hun og Ingrid Segerstedt Wiberg ba kretsene i det vestsvenske distrikt om å bidra med fosterhjem, penger, og annen støtte for flyktningbarna. I respons fikk de flere brev og telefonsamtaler, hovedsakelig med forespørsler om jenter. De fleste av de første barna som kom fra Tsjekkoslovakia 1.mars 1939 kunne derfor plasseres i fosterhjem gjennom IKFFs Göteborgcentral. Da det viste seg at de ikke lenger fikk ta i mot flere barn fra Tsjekkoslovakia, henvendte Vylder-Lehmann seg til MFS, som hadde fått innvilget en kvote for et antall jødiske barn, men ikke hadde funnet noen hjem til disse.²⁸⁹

Vylder-Lehmann skrev videre at Göteborgcentralen fikk de fleste barna gjennom MFS, og at de to organisasjonene hadde et godt samarbeid. I korte trekk fungerte det praktiske arbeidet som følger: Etter at MFS fikk innvilget kvoter for et antall barn, sendte Göteborgcentralen inn informasjon om de familiene som hadde meldt seg som fosterhjem samt om deres ønsker angående kjønn og alder. MFS finansierte så reisen til flyktningbarna, alt etter hvor mange fosterhjem som var tilgjengelige. Etter barnas ankomst sendte de fotografier av barna til Göteborgcentralen, samt opplysninger om barnas skoleutdanning, visum og fedrenes yrker. Etter at Göteborgcentralen mottok disse, valgte de så en fosterfamilie de mente egnet seg for det enkelte barnet, og sendte så flyktningbarnet dit.²⁹⁰ Selv om fosterfamiliene ofte bisto barna økonomisk, stilte Göteborgcentralen og den Mosaiska Forsamlings Barnavdelning som økonomiske garantister for barnas opphold i Sverige.²⁹¹

²⁸⁸ IKFFs medlemsblad 1940:1 s.7 Innlegg av Marie-Louise de Vylder-Lehmann

²⁸⁹ IKFFs medlemsblad 1940:1 s.7 Innlegg av Marie-Louise de Vylder-Lehmann

²⁹⁰ IKFFs medlemsblad 1940:1 s.8 Innlegg av Marie-Louise de Vylder-Lehmann

²⁹¹ IKFFs medlemsblad 1940:1 s.7 Innlegg av Marie-Louise de Vylder-Lehmann

Selv om Göteborgcentralen hovedsakelig fikk flyktningbarn gjennom MFS og arbeidet med å finne fosterhjem for disse, jobbet IKFF også med å få innvilget egne kvoter. Som nevnt tidligere hadde IKFFs Stockholmcentral i 1939, sammen med to andre organisasjoner, fått innvilget en kvote på 100 barn under forutsetning av at de fant hjem for disse. Siden Vylder-Lehmann i sitt innlegg skrev at hun og Wiberg vendte seg til MFS etter at de ikke lenger fikk ta i mot flere sudettske flyktningbarn, kan dette indikere at disse barna ble sluppet inn i Sverige via IKFF sin kvote. Annen informasjon som indikerer dette er at de sudettske flyktningbarna Göteborgcentralen tok i mot i 1939 ikke bare var jødiske, men også sudettske og tyske barn, og at MFS antakelig prioriterte å få inn jødiske barn via sine kvoter.

Det fremgår av ovenstående at den første gruppen flyktningbarn Göteborgcentralen tok i mot kom fra Sudetenland, og at disse hadde kommet inn via en kvote IKFFs Stockholmcentral hadde fått innvilget av de svenske myndighetene. Et betimelig spørsmål er da hvorfor Göteborgcentralen ser ut til å ha fått hovedansvaret for å finne hjem til flyktningbarna? Et svar på dette kan være at det skyldtes en besluttet arbeidsfordeling mellom IKFFs sentraler. Mens Stockholmcentralen arbeidet med å få innvilget kvoter for flyktningene, arbeidet Göteborgcentralen med å finne hjem til disse slik at de fikk komme til Sverige. En naturlig forklaring på en slik arbeidsfordelingen er at det nok var lettere for Stockholmcentralen å forhandle med myndighetene som følge av de befant seg på samme sted. Et annet spørsmål som kan reises i denne sammenheng er hvorfor Göteborgcentralen ser ut til å ha vært mer aktive i dette hjelpearbeidet enn Malmöcentralen. Basert på kildematerialet ser det ut til at en vesentlig forklaring på dette er at Göteborgcentralen hadde større ressurser i arbeidet med å finne fosterfamilier til flyktningbarna, noe som blant annet kan ha skyldtes at sentralen hadde et nært samarbeid med Göteborgs Hjälpkommitté og den Mosaiska Församlingen i Göteborg.

I sine memoarer skrev Wiberg at hjelpearbeidet for flyktningbarna i Göteborg for alvor ble satt i gang etter at Göteborgs Hjälpkommitté besluttet å opprette et barnehjem for jødiske, sudettske og tyske barn i alderen 10 til 14 år. Avgjørelsen ble tatt etter at nazistene stadig så ut til å ha fremgang, og etter at komitéen hadde blitt informert om hendelsene under krystallnatten.²⁹² Selv om medlemmene av komitéen ønsket å aksjonere for at asylretten også skulle omfatte jødiske flyktninger, måtte de forholde seg til de retningslinjer svenske myndigheter hadde satt om å ikke ta i mot for mange jødiske barn. Det fantes heller ikke

²⁹² Segerstedt Wiberg (1979): s.70

midler til å forsørge et større antall barn. Det gjaldt derfor å samle inn penger til barnehjemmet, og å finne familier som var villige til å ta i mot et flyktningbarn i sitt hjem. I den virksomheten deltok IKFFs Göteborgcentral.²⁹³

Wiberg skrev videre at hun og Vylder-Lehmann fikk ansvaret for å organisere dette arbeidet sammen med Rut Andersson som var ordfører i Göteborgs Hjälpkommitté. Etter at de anså at innreisetilstanden for 30 barn var såpass sikker, satte de i gang med det praktiske arbeidet.

Wiberg skrev videre at de først lyktes i å få donert en villa fra Göteborgs stad, siden gjaldt det å skaffe møbler og personell til Barnehjemmet. Samtidig tigget de penger til hjemmet, og forsøkte også å finne familier som var villige til å ta i mot et flyktningbarn.²⁹⁴

I 1940 fylte barnehjemmet i Göteborg 1 år. I den anledning skrev Vylder-Lehman et innlegg i IKFFs medlemsblad, der hun fortalte om barnehjemmet og arbeidet som ble gjort for å plassere barna i fosterhjem. I 1940 bodde det 26 jenter i alderen 8 til 16 år i villaen som var donert av Göteborgs stad. Barnehjemmets virksomhet ble finansiert ved donasjoner fra privatpersoner i Göteborg og barnehjemmets ledelse som besto av 6 kvinner som hovedsakelig var medlemmer av IKFF. Vylder-Lehmann skrev videre at barnehjemmet hadde blitt innviet i mars 1939, og at de første flyktningbarna hadde ankommet 1 og 2.mars fra en flyktningleir utenfor Praha. Antakelig var dette de sudettyske flyktningbarna som var innvilget innreisetilstand via IKFFs kvote. Tilsammen utgjorde dette en gruppe på 40 til 50 barn, som forøvrig var de eneste som ble redde ut fra Praha.²⁹⁵

Etter at barna hadde ankommet fikk Wiberg og Vylder-Lehmann i oppgave å fordele hvilke barn som skulle bo på barnehjemmet og hvilke som skulle bli plassert i fosterhjem. Denne prosessen var ikke alltid like lett, da det var mange forhold som måtte hensynstas. Wiberg skrev i sine memoarer at flyktningbarna fra Praha både var jødiske og “ariske”. Sistnevnte var gjerne barn av foreldre som hadde flyktet av politiske årsaker. På en måte, skrev Wiberg, ønsket de helst å ta i mot slike barn som følge av at de var enklere å plassere. Forklaringen på dette var at mange familier, spesielt på landet, visste for lite om jøder og jødisk kultur til å ta i mot barna. Typisk var det også at svenske familier ofte helst ville ha små jenter og at disse skulle være lyshåret. Hun legger til at de ikke hadde mange slike barn å by på. Barnehjemmet

²⁹³ Segerstedt Wiberg (1979): s.71

²⁹⁴ Segerstedt Wiberg (1979): s.72

²⁹⁵ IKFFs medlemsblad 1940:2 s.8

huset derfor hovedsakelig jødiske jenter.²⁹⁶ Som nevnt tidligere skrev Vylder-Lehmann at Göteborgcentralen hadde et nært samarbeid med den Mosaiska Församlingen. I samme artikkel skrev hun at alle de jødiske fosterfamiliene hadde blitt arrangert av den Mosaiska Församlingen i Göteborg.²⁹⁷ Sannsynligvis ble flertallet av de jødiske flyktningbarna derfor plassert i jødiske fosterfamilier.

Etter 1940 nevnes ikke noe mer om hjelpearbeidet som pågikk for flyktningbarna i Göteborg i IKFFs medlemsblader. Det står heller ikke noe mer om Stockholmcentralen fortsatte å arbeide med å få innvilget flere flyktningkvoter. Grunnen til dette er nok at det ikke lenger var mulig å transportere barn vekk fra de tyskokkuperte områdene, og at flere land som bidro i kindertransporten selv hadde blitt okkupert. Dette innebar imidlertid ikke at Göteborgcentralen og Göteborgs Hjälpkommitté sluttet å engasjere seg for fosterbarna og barna på barnehjemmet. Selv om flyktningbarna i utgangspunktet kun fikk oppholdstillatelse i Sverige i to år, kom de til å bli værende i Sverige i flere år. Noen også resten av livet.

I 1947 ble det publisert en redegjørelse for hjelpearbeidet som hadde blitt utført for jødiske flyktninger i Sverige i perioden 1933 til 1946. I artikkelen står det at hjelpen til de jødiske flyktningene til sammen hadde kostet 7,2 millioner svenske kroner. Av disse hadde MFS samlet inn 3,3 millioner kroner, de svenske myndigheter hadde bevilget 1,6 millioner kroner, og 2,3 millioner var donert av amerikanske jøder. Göteborg- og Malmöcentralen hadde på sin side samlet inn over 1 million svenske kroner til sin egen virksomhet. Det står videre at 300 av de 500 jødiske barna som kom til Sverige i 1939 hadde blitt gjenforent med sine slektninger i andre land, mens 200 av barna ble igjen i Sverige etter krigen.²⁹⁸

5.2.2 Hjelpearbeid for Sudettyske flyktninger som søkte seg til Sverige

Som nevnt i delkapittel 5.1.2 reiste Naima Sahlbom til Tsjekkoslovakia i 1938 etter at IKFF besluttet å intensivere flyktninghjelpen. Etter at hun returnerte til Sverige kom IKFF til enighet om at den svenske seksjonen skulle ta i mot et antall medlemmer av WILPFs tsjekkosllovakiske seksjon og deres familier. Videre anbefalte Sahlbom at Göteborgcentralen

²⁹⁶ Segerstedt Wiberg (1979): s.73

²⁹⁷ IKFFs medlemsblad 1940:1 s.7

²⁹⁸ IKFFs medlemsblad 1947:9 s.7

sammen med Göteborgs Hjälpkommitté skulle ta i mot en gruppe sudettyske flyktninger som utgjorde den såkalte Nachodgruppen.²⁹⁹

Ingrid Segerstedt Wiberg skrev at Göteborgcentralen og Göteborgs Hjälpkommitté besluttet å følge Sahlboms anbefaling om å ta i mot Nachodgruppen, og at dette vekket oppsikt i det svenske utenriksdepartementet der man var bekymret for gruppens tilsynelatende kommunistiske partitilhørighet.³⁰⁰ Hans Lindberg skriver i sin avhandling at denne bekymringen kom etter at utenriksdepartementet hadde lest søknaden Göteborgs Hjälpkommitté hadde sendt inn. I søknaden hadde komitéen ikke direkte skrevet at Nachodgruppen var kommunister, men antydte at de i stor grad var dirigert i en slik politisk retning. Utenriksdepartementet besluttet derfor å avslå søknaden.³⁰¹ Wiberg skrev at Signe Höjer hadde blitt overrasket dersom hun hadde lest søknaden, siden flere medlemmer av komitéen også var medlemmer av IKFF.³⁰²

Uvitende om hva som hadde stått i søknaden vendte Signe Höjer seg til Gösta Engzell, som på denne tiden var sjef for den juridiske avdelingen i utenriksdepartementet, for å diskutere saken ytterligere. Under samtalen argumenterte Höjer for at Nachodgruppen ikke var kommunister, og klarte til slutt å få Engzell til å overtale utenriksdepartementet til å inkludere Nachodgruppen i de til sammen 250 flyktningene som skulle få innreisestillatelse til Sverige i mars 1939.³⁰³ Antakelig var dette den samme kvoten som WILPFs sudettyske medlemmer skulle bli sluppet inn på, og som også omfattet de sudettyske barna som Göteborgscentralen etterhvert plasserte i fosterfamilier og i barnehjemmet.

Det viste seg at flere av flyktningene i Nachodgruppen faktisk var kommunister. Wiberg skriver følgende i sine memoarer: *“Riktig är att vi i Göteborg varit naiva nog att mer tänka på flyktingarnas nödläge än på deras politiska åsikter ... Såvitt jag minns var majoriteten åtminstone av männen i Nachodgruppen kommunister ...”*³⁰⁴ Søknaden Göteborgs Hjälpkommitté sendte til utenriksdepartementet tyder på at disse kvinnene visste at

²⁹⁹ Nachodgruppen var en gruppe sudettyske flyktninger som kom fra byen Nachod som lå i det daværende Tsjekkoslovakia (i dag ligger byen i Tsjekkia). Derav navnet Nachodgruppen.

³⁰⁰ Segerstedt Wiberg (1979): s.55

³⁰¹ Lindberg (1973): s.188-189

³⁰² Segerstedt Wiberg (1979): s.55

³⁰³ Lindberg (1973): s.190-191

³⁰⁴ Segerstedt Wiberg (1979): s.56

Nachodgruppen var kommunister, og kan indikere at de egentlig ikke ønsket å ta imot kommunistiske flyktninger. Videre har Wiberg en negativ tone i omtalen om gruppen i sin bok. Om Signe Höjer var overbevist om at gruppen var kommunister eller ikke er usikkert. Som nevnt i kapittel 4 vedtok WILPF under sine ulike administrative møter og kongresser at organisasjonen skulle hjelpe alle uansett politisk ståsted, religion og “rase”. Det kan derfor virke som om Höjer “lurte” det svenske utenriksdepartementet, med den motivasjon at hun mente at alle skulle hjelpes.

Wiberg skrev at det ikke bare var Göteborgcentralen og Göteborgs Hjälpkommitté som tok i mot de sudettske flyktningene. Samtidig som noen flyktninger kom til Göteborg 1.mars 1939, der i blant Nachodgruppen, ble andre tatt i mot av IKFFs kretser i Helsingborg, Lund, Malmö og Stockholm.³⁰⁵ Denne informasjonen fremkommer også i marsutgaven av IKFFs medlemsblad i 1939, der det ble publisert redegjørelser fra Malmö-, Stockholm- og Göteborgcentralene for mottaket av de sudettske flyktningene. I det følgende avsnitt skal jeg se nærmere på denne redegjørelsen, som også vil være et godt eksempel på hvordan det administrative arbeidet i IKFFs sentraler fungerte i praksis.

Redegjørelsen fra Malmöcentralen kom i form av et brev fra en kvinne som het Annie Gunnarsson. Hun skrev at fru Berta Adler hadde påtatt seg ansvaret for å ta i mot flyktningene i København og sende dem videre til Malmö, mens resten av komitéen fikk ansvaret for å forberede mottagelsen av flyktningene i Malmö. De hadde fått låne et stort møtelokale der det sto klare fem festlige dekkede bord til å ta i mot de ventede flyktningene. Da flyktningene ankom ble de servert middagsmat, og underholdt med folkedans og korsang. Dagen etter skulle flyktningene sendes videre til sine nye hjem som det sørsvenske distriktet av IKFF sammen hadde funnet.³⁰⁶ Gunnarsson skrev: *“Först hämtades den familjen som skulle till Lund, sen kom turen till Hälsingborgsfamiljen och den lilla frun som fått plats här i Malmö.”* Videre ble noen flyktninger sendt til Göteborg og ti kvinner til Stockholm.³⁰⁷

Fra Stockholmcentralen ble det rapportert at de hadde tatt i mot de ti kvinnene som kom fra Malmö ved sentralstasjonen i Stockholm. Kvinnene var i ulike aldre, og var tydelig preget av at de hadde måttet forlate sine menn, søsken og foreldre. Etter et og et halvt døgn ble

³⁰⁵ Segerstedt Wiberg (1979): s.56

³⁰⁶ IKFFs medlemsblad 1939:2 s.10 “Vår Sudettyskars ankomst”- brev fra Annie Gunnarsson

³⁰⁷ IKFFs medlemsblad 1939:2 s.11 “Vår Sudettyskars ankomst”- brev fra Annie Gunnarsson

kvinnene sendt videre til de nærliggende kretsene i Gävle, Falun, og Borlänge.

Stockholmcentralen skrev videre at de hadde tatt i mot 20 kvinner som var medlemmer av den Tsjekkoslovakiske seksjonen av WILPF. Göteborgcentralen hadde på sin side, i samarbeid med Göteborgs Hjälpkommitté, tatt i mot ti familier. Tre av disse familiene ble sendt videre til Malmö, Lund-, og Hälsingborgkretsene. Videre hadde Göteborgcentralen, sammen med Göteborgs Hjälpkommitté, tatt i mot 22 sudettske barn, hvorav 12 hadde blitt plassert i ulike hjem i Uddevalla, Mellerud, Färgelanda og Vänersborg.³⁰⁸

5.3 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg undersøkt konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter IKFF satte i gang for flyktninger. Kapittelet har blitt delt inn i to deler som følge av at IKFF både hjalp flyktninger i andre land og flyktninger som søkte seg til Sverige.

Som følge av at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige var begrenset frem til 1938, fokuserte IKFF de første årene hovedsakelig på å hjelpe flyktninger som oppholdt seg i andre land. Siden det var resurskrevende og vanskelig for IKFF å sette i gang egne hjelpeaksjoner for flyktninger som oppholdt seg utenfor Sverige, opererte IKFF i disse tilfellene som bidragsytere i ulike hjelpeaksjoner satt i gang av utenlandske organisasjoner. Denne formen for hjelpearbeid gikk hovedsakelig ut på å samle inn penger, klær og ulike former for nødproviant som ble sendt til de rammede områdene. For at IKFF i størst mulig grad skulle kunne bidra i de ulike hjelpeaksjonene samarbeidet den svenske seksjonen ved flere tilfeller med andre svenske kvinneorganisasjoner. Ved å sentralisere det svenske hjelpearbeidet knyttet til de ulike hjelpeaksjonene ville de innsamlede midlene kunne fordeles etter en helhetlig plan og prioritering, slik at midlene samlet sett ble benyttet mer optimalt.

IKFFs hjelpearbeid for flyktninger som søkte seg til Sverige ble for alvor igangsatt etter at den svenske seksjonen besluttet å intensivere flyktninghjelpen ved å dele landet inn i tre flyktningssentraler. Beslutningen ble tatt etter at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige økte i 1938. Det har fremgått at IKFF også i denne sammenheng i stor grad samarbeidet med andre organisasjoner. I 1938 fikk den Mosaiska Församlingen i Stockholm de svenske myndighetene til å gå med på å innvilge en barnekvote for 200 jødiske flyktningbarn. En av forutsetningene var at MFS finansierte barnas opphold. Som følge av at MFS ikke hadde

³⁰⁸ IKFFs medlemsblad 1939:2 s11

kapasitet til å finne fosterhjem eller barnehjem til alle disse flyktningbarna, bidro IKFF sammen med flere andre hjelpeaksjoner i denne virksomheten. Sammen medvirket organisasjonene til at barnekvoten i 1938 til 1939 omfattet 500 flyktningbarn. Det var særlig Göteborgcentralen som var aktive i denne sammenheng. Sammen med Göteborgs Hjälpkommitté arbeidet det vestsvenske distriktet med å finne fosterhjem til de respektive flyktningbarna, og med å opprette et barnehjem for jødiske, sudettske og tyske jenter. IKFF fikk også opprettet egne flyktningkvoter for WILPFs medlemmer av den tsjekkosllovakiske seksjonen og en gruppe sudettske flyktninger kalt Nachodgruppen.

Under krigen minsker informasjonen om IKFFs hjelpearbeid for flyktninger i andre land. Grunnen til dette er at krigen satte en stopper for flere hjelpeaksjoner IKFF tok del i for flyktninger før krigen. Videre kompliserte krigen kommunikasjonen WILPFs nasjonale seksjoner i mellom. For at IKFF skulle kunne bidra i ulike hjelpeaksjoner for flyktninger i andre land, var den svenske seksjonen avhengig av at de fikk informasjon om hvordan forholdene var og hvordan de kunne hjelpe. Under krigen minsker også informasjonen om IKFFs hjelpearbeid for flyktninger som søkte seg til Sverige. Grunnen til dette er at det under krigen var umulig for flyktninger å komme seg ut av det krigsherjede Europa. Antall flyktninger som søkte seg til Sverige minsket derfor betraktelig etter 1939, og økte ikke igjen før de danske og norske flyktningene begynte å søke seg over svenskegrensen i 1942-43. Selv om det i det tilgjengelige kildematerialet nevnes lite om IKFFs hjelpearbeid for flyktninger som oppholdt seg i Sverige under andre verdenskrig og i etterkrigstiden, betyr ikke dette at IKFF sluttet å ta vare på og hjelpe disse. Barna på barnehjemmet i Göteborg bodde for eksempel der frem til de ble myndige. Videre nevnes det kort at IKFF bidro i hjelpearbeidet som pågikk for norske flyktninger som oppholdt seg i Sverige.³⁰⁹

IKFFs hjelpearbeid for flyktninger i andre land ble under den andre verdenskrig hovedsakelig utført i regi av Rädda Barnen, som hadde satt i gang en hjelpeaksjon i form av en fadderbarnvirksomhet for barn i krigsrammede land. IKFF bidro i Rädda Barnens fadderbarnvirksomhet frem til 1946 da Europahjälpen ble etablert av flere ikke-statlige hjelpeorganisasjoner i Sverige. Meningen med organisasjonen var ikke å utrette hjelpearbeid alene, men å samle inn og distribuere penger mellom ikke-statlige hjelpeorganisasjoner. Midlene IKFF samlet inn gikk derfor fra dette tidspunktet til Europahjälpen. I 1948 sendte

³⁰⁹ IKFFs medlemsblad 1943:1 s.7

svenske myndigheter en forespørsel til Europahjälpen om å delta i FNs pengeinnsamling for barn, som ble lansert av FN til fordel for UNICEF. Europahjälpen godtok forespørselen, og pengene Europahjälpen samlet inn gikk deretter til UNICEF. Etter 1948 minsker informasjonen om IKFFs flyktninghjelp betraktelig. Dette skyldtes nok at svenske myndigheter på dette tidspunktet mer aktivt tok del i hjelpearbeidet for flyktninger, og at flyktninghjelpen i Sverige ble sentralisert. Det kan tenkes at IKFF derfor fant det riktig å trekke seg tilbake fra denne virksomheten, for igjen å fokusere på de fredsspørsmål som organisasjonen i utgangspunktet var etablert for å fokusere på. Det kan derfor sies at IKFFs flyktninghjelp var situasjonsbestemt, selv om den pågikk over en del år.

Som vist i kapittel 4 besluttet WILPF å hjelpe flyktninger uansett “rase”, religion, nasjonalitet og politisk ståsted. Etter å ha undersøkt konkrete hjelpeaksjoner og prosjekter IKFF satte i gang for flyktninger, har det fremgått at den svenske seksjonen i stor grad hjalp flyktninger uansett tilhørighet. En interessant iakttagelse er dog at IKFF tilsynelatende først og fremst prioriterte å hjelpe kvinner og barn. Det har vist seg at den første gruppen IKFF prioriterte å hjelpe var WILPFs egne medlemmer i den tyske og den tsjekkoslovakiske seksjonen. Videre tok IKFF del i flere hjelpeaksjoner satt i gang for flyktningbarn. Der i blant hjelpeaksjonen for de spanske flyktningbarna, og hjelpeaksjonen satt i gang av WILPFs tsjekkoslovakiske seksjonen for flyktningbarn som oppholdt seg i Sudetenland. Man kan derfor stille spørsmål om hvorfor IKFF prioriterte å hjelpe kvinner og barn? En forklaring på dette kan være at IKFF er en kvinneorganisasjon som vokste frem av den kvinnelige fredsbevegelsen og stemmerettskampen. Flere av de sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp var under første verdenskrig og i mellomkrigstiden med på å bygge opp en kollektiv identitet for å kunne igangsette flere fredsaksjoner. Denne identiteten bygget på at kvinner sto utenfor politikken og militærvesenet, og at kvinner hadde ansvaret for barn og kommende generasjoner. Kvinner og barn var med andre ord ikke ansvarlige for krig, men var likevel de som led mest under de omstendigheter krig medfører. At kvinner og barn var en prioritering i IKFFs flyktninghjelp er derfor ikke overraskende.

6. Konklusjon

Hovedproblemstillingen for denne masteroppgaven har vært: *Hvorfor valgte IKFF å hjelpe flyktninger i perioden 1933 til 1948? Hvilke aksjoner ble gjennomført? Hvilke faktorer var avgjørende for det IKFF fikk utrettet i sin flyktninghjelp, hvem var hovedaktørene, og hvilken betydning hadde disse for hjelpearbeidet?*

Siden IKFF og moderorganisasjonen WILPF i utgangspunktet ikke er en organisasjon som driver med flyktninghjelp, har jeg sett det nødvendig å undersøke hvorfor IKFF i perioden 1933 til 1948 aksjonerte for å hjelpe flyktninger. Videre har jeg stilt spørsmål ved om flyktninghjelpen og engasjementet var spesielt for IKFF, eller om dette var noe WILPF påla sine nasjonale seksjoner å prioritere. Det har fremgått at WILPF under sine administrative møter og kongresser ved flere tilfeller vedtok at den transnasjonale organisasjonen skulle mobilisere mot nazisme, fascisme og antisemittisme, og hjelpe flyktninger uansett “rase”, kjønn, religion eller politisk ståsted. Siden WILPFs nasjonale seksjoner måtte forholde seg til og følge de resolusjoner WILPF vedtok, var flyktninghjelpen et prioritert satsningsområde for samtlige av WILPFs nasjonale seksjoner. Mye taler dog for at IKFF var mer aktive i denne virksomheten enn flere andre nasjonale seksjoner av WILPF. Dette fordi Sverige på 1930-tallet og under den andre verdenskrig var nøytralt, og i tillegg lå i Europas utkant. Av den grunn hadde nok den svenske seksjonene bedre forutsetninger for flyktninghjelp enn mange av de øvrige europeiske seksjonene.

Det var en grunnleggende verdi for WILPF at alle mennesker har rett til frihet. Dette la føringer for at den transnasjonale organisasjonen i undersøkelsesperioden prioriterte å hjelpe flyktninger. I sine programerklæringer gir WILPF uttrykk for at tankefrihet, ytringsfrihet, personlig frihet og arbeidsfrihet er grunnleggende rettigheter for alle mennesker uansett “rase”, kjønn, religion eller politisk ståsted. Tar man utgangspunkt i denne grunnverdien er det ikke overraskende at WILPF på 1930- og 1940-tallet prioriterte å hjelpe flyktninger. Nazismen, fascismen og antisemittismen, som herjet i Europa på denne tiden, var overgrep mot menneskers frihet, og WILPF og WILPFs nasjonale seksjoner så det derfor mest sannsynlig som sin plikt å hjelpe disse menneskene som i stort antall ble tvunget på flukt.

De sentrale aktørene i IKFFs flyktninghjelp hadde stor betydning for hva den svenske seksjonen fikk utrettet i sin hjelpevirksomhet for flyktninger. Dette skyldtes at flere av disse

kvinnene var del av et kvinnenettverk som under første verdenskrig og i mellomkrigstiden satte i gang flere fredsaksjoner. For at det arbeidende nettverket skulle kunne sette i gang flere aksjoner over tid, etablerte de en kollektiv identitet som bygget på at kvinner sto utenfor politikken og militærvesenet, og at kvinner hadde ansvaret for barn og kommende generasjoner. Til hver fredsaksjon mobiliserte det arbeidende nettverket nye rekrutteringsnettverk med basis i denne kollektive identiteten, personlige kontakter og gjennom deltagelse i ulike kvinneorganisasjoner. Da WILPF i 1933 besluttet at den transnasjonale organisasjonen skulle engasjere seg i flyktninghjelp, benyttet de sentrale aktørene som var del av det arbeidende nettverket dette for å opparbeide et nytt rekrutteringsnettverk knyttet til flyktninghjelpen. At flere av de sentrale aktørene hadde et stort nettverk som omfattet flere kvinneorganisasjoner var en vesentlig faktor for det omfanget IKFFs flyktninghjelp fikk. Dette fordi IKFF gjennom disse nettverkene hadde mulighet til å samarbeide med andre kvinneorganisasjoner i sin flyktninghjelp, og derfor fikk større tilslutning til sin flyktninghjelp.

IKFF aksjonert på ulike måter, og benyttet ulike strategier for å hjelpe flyktninger. Som følge av at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige var begrenset frem til 1938, fokuserte IKFF de første årene på å hjelpe flyktninger som oppholdt seg i andre land. Siden det både var komplisert og resurskrevende å hjelpe flyktninger utenfor Sverige, opererte IKFF i disse sammenhengene hovedsakelig som bidragsyter i ulike hjelpeaksjoner satt i gang av utenlandske organisasjoner. Denne flyktninghjelpen gikk hovedsakelig ut på å samle inn penger, klær, mat og medisiner som ble sendt til de rammende områdene. Det har fremkommet at IKFFs bistand til flyktninger som oppholdt seg i andre land, og de hjelpeaksjoner IKFF bidro til i stor grad var bestemt av WILPF. Dette fordi IKFF fikk klare føringer i form av informasjon fra WILPF og WILPFs nasjonale seksjoner om situasjonen for ulike flyktninggrupper, hvilke hjelpeaksjoner som var igangsatt, og hvor det var mest hensiktsmessig at IKFF bidro. For at IKFF i størst mulig grad skulle kunne bidra i de ulike hjelpeaksjonene, samarbeidet den svenske seksjonen ved flere anledninger med andre svenske kvinneorganisasjoner. Ved å samarbeide om det svenske hjelpearbeidet oppnådde man at de innsamlede midlene ble fordelt etter en helhetlig plan og etter en overordnet prioritering, slik at midlene samlet sett ble benyttet mer optimalt.

IKFFs hjelpearbeid for flyktninger som søkte seg til Sverige ble for alvor igangsatt etter at antallet flyktninger som søkte seg til Sverige økte i 1938. IKFF besluttet da å omorganisere

sin flyktninghjelp ved å dele landet inn i tre flyktningssentraler. Flyktninger som søkte seg til Sverige måtte ha innreise- og oppholdstillatelse. IKFF samarbeidet derfor med flere andre svenske organisasjoner om å få svenske myndigheter til å innvilge kvoter for ulike grupper flyktninger. En av forutsetningene for at de svenske myndighetene skulle gå med på å innvilge flyktningkvoter, var at disse organisasjonene kunne finansiere flyktningenes opphold i Sverige. I perioden 1938 til 1940 satte IKFF derfor i gang et arbeid for å finne fosterfamilier og for å etablere et barnehjem for flyktningbarn. Videre fikk IKFF de svenske myndighetene til å opprette en kvote for WILPFs tsjekkoslaviske seksjon, samt en gruppe kalt Nachodgruppen.

Samtidig som IKFF på begynnelsen av 1930-tallet aksjonerte for å hjelpe flyktninger som oppholdt seg i andre land, anså den svenske seksjonen at flere flyktninger kunne hjelpes dersom den svenske regjeringen liberaliserte sin innvandrings- og flyktningpolitikk samt endret asylretten slik at den omfattet alle politiske flyktninger uansett "rase", religion, nasjonalitet eller politiske ståsted. I 1935 satte IKFF derfor i gang et arbeid for å påvirke den svenske regjeringen til å liberalisere sin flyktningpolitikk. De samarbeidet med flere andre organisasjoner i Sverige for å skape forståelse og aksept i opinionen for flyktninghjelp som i sin tur kunne påvirke regjeringens syn på flyktninghjelpen. For å styrke opinionen for flyktninghjelp i landet og for å få flere mennesker til å engasjere seg i flyktninghjelpen, satte IKFF allerede i 1933 i gang et arbeid med å formidle og pre informasjon om farene med nazisme, fascisme, og antisemittiske holdninger. Videre brukte den svenske seksjonen store ressurser på å rekruttere nye medlemmer som kunne bidra i flyktninghjelpen, og på å utdanne og veilede egne medlemmer slik at de på et senere tidspunkt var villige og egnet seg til å utføre hjelpearbeid for jødiske flyktninger så vel som andre grupper flyktninger.

Alt dette arbeidet var av stor betydning for omfanget av IKFFs hjelpearbeid for flyktninger som søkte seg til Sverige etter 1938. Dette fordi IKFF i denne hjelpevirksomheten i stor grad var avhengig av enkeltpersoner som egnet seg og var villige til å ta imot en flyktning i sitt hjem. Videre var IKFF avhengig av at organisasjonen hadde medlemmer som kunne arbeide og organisere flyktningmottakene og arbeide som personell i barnehjem for flyktningbarn. Grunnen til dette var som nevnt at et av kravene for at svenske myndigheter gikk med på å innvilge flyktningkvoter, var at organisasjoner eller enkeltpersoner stilte seg økonomisk ansvarlig for flyktningenes opphold i landet

Andre verdenskrig kompliserte IKFFs hjelpearbeid for flyktninger både i andre land og i Sverige. Krigen satte en stopper for flere hjelpeaksjoner IKFF var bidragsyter til, og antallet flyktninger som søkte seg til Sverige under krigens første år minsket som følge av at det ikke lenger var mulig å komme seg ut av det krigsherjede Europa. Dette betydde dog ikke at IKFF sluttet å hjelpe de flyktninger som allerede opphold seg i Sverige.

IKFFs hjelpevirksomhet for flyktninger i andre land ble derfor under krigen hovedsakelig utført i regi av Rädda Barnen, som organiserte en fadderbarnvirksomhet. IKFF bidro i denne hjelpevirksomheten frem til 1946 da Europahjälpen ble etablert av flere ikke-statlige hjelpeorganisasjoner i Sverige. Denne organisasjonens formål var ikke å utføre hjelpearbeid alene, men å samle inn og distribuere penger mellom ikke-statlige hjelpeorganisasjoner. Midlene IKFF samlet inn gikk til Europahjälpen. I 1948 sendte svenske myndigheter en forespørsel til Europahjälpen om å delta i FNs pengeinnsamling for barn, som ble lansert til fordel for UNICEF. Dette aksepterte Europahjälpen, og pengene de samlet inn gikk deretter til UNICEF. Etter 1948 minsker informasjonen om IKFFs flyktninghjelp betraktelig. Dette skyldes nok at den svenske regjeringen under og etter krigen gradvis tok mer ansvar for flyktninger, og at flyktninghjelpen i Sverige derfor ble sentralisert. IKFF kunne derfor trekke seg ut av flyktninghjelpen, og igjen fokusere på de fredsspørsmål som organisasjonen i utgangspunktet var etablert for å arbeide for.

IKFFs historie inngår i forskjellige historiske kontekster som det er viktig å se i sammenheng: kvinnehistorie, flyktninghjelpens historie, og historien om hvordan nasjonale og transnasjonale ikke-statlige organisasjoner arbeidet for humanitær hjelp. I denne oppgaven har jeg særlig forsøkt å se sammenhengen mellom kvinneemansipasjon i det svenske samfunnet og IKFFs flyktninghjelp. Oppgaven har vist at IKFFs flyktninghjelp var sterkt relatert til kvinners emansipasjon. Flyktninghjelpen ga kvinner mulighet til å engasjere seg organisatorisk og politisk i et viktig samfunnsspørsmål som kvinner tidligere hadde vært utelukket fra. Izabela Dahl skriver som nevnt i sitt artikkelbidrag at kvinners engasjement i flyktninghjelpen på 1930- og 1940-tallet er et konstatert aspekt i forskningen som finnes om organiseringen av flyktninghjelpen i Sverige på denne tiden, men at dette aspektet er forsket lite på. Temaet reiser altså flere interessante spørsmål som kan egne seg for ytterligere forskning.

Litteratur og Kilder

Kilder:

Memoarer

- Segerstedt Wiberg, Ingrid (1979): "*Den sega livsviljan: Flyktingöden under förintelsens och förvirringens tid*". Gummessons Tryckeri AB. Falköping.
- Höjer, Signe (1982): "*Mitt i Livet*". Gummessons Tryckeri AB. Falköping.

Arkivmateriale:

Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam: Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet arkiv B 36.

- Kartong 1935–36: 1. Kerstin Hesselgren tal vid NF
- Kartong 1937: 9. Flyktningfrågor, dv. Stenciler
- Kartong 1938: 3. Skrivelser ang. Palestina och Spanien
- Kartong 1939: 4. Flyktingarbete
- Kartong 1947–49: 4. De spanska barnen

Kungliga Biblioteket i Stockholm: Fred och Frihet: medlemsblad för internationella Kvinnoförbundet för fred och frihet, svenska sektionen.

- Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihets medlemsblad: 1927–1938
- Fred och Frihet: 1938–1955

Forskningslitteratur/avhandlingar:

- Andersson, Irene (2001): "*Kvinnor mot krig: aktioner och nätverk för fred 1914–1940*". (doktorgradsavhandling). Universitetet i Lund.
- Andersson, Lars M. Carlsson, Carl Henrik (2014): "*Från sidensjalar till flyktingmottagning: Judarna i Sverige- en minoritets historia*". Swedish Science Press. Uppsala.
- Byström, Mikael (2012): "*Utmaningen: Den svenska välfärdsstatens möte med flyktingar i andre världskrigets tid*". Nordic Academic Press. Lund.
- Byström, Mikael. Frohnert, Pär (2013): "*Reaching a State of Hope: Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930-2000*". Nordic Academic Press. Lund, Sverige.

- Dahl, Izabela (2018): "*Ingrid Segerstedt Wibergs hjälpverksamhet för flyktingmottagande i Göteborg under andre världskriget*" (Upublicert artikel). I: Sjöberg, Maria: "Alvarligt Talat" (Upublicert bok). Makadam Förlag. Göteborg.
- Fjellström, Hulda (2006): "*De förföljda ute i världen vänta stöd av oss: En studie av Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihets flyktingarbete 1933–1947*". Historiska Institutionen (c-uppsats). Stockholms Universitet.
- Foster, Catherine (1989): "*Women for All Seasons: The Story of the Women's*". *International League for Peace and Freedom*". The University of Georgia Press. Athens, Georgia.
- Frohnert, Pär (2013): "*Social-democratic solidarity- The labour movement refugee relief, refugees, and the swedish state, 1933–45*". I: Byström, M. & Frohnert, Pär.: *Reaching a state of Hope: Refugees, immigrants and Swedish Welfare State, 1930–2000*. Nordic Academic Press. Lund, Sweden.
- Hammar, Tomas (1964): "*Sverige åt svenskarna: Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900–1932*". Caslon Press Boktryckeri AB. Stockholm.
- Lomfors, Ingrid (1996): "*Förlorad Barndom- återvunnet liv- De judiska flyktingbarnen från Nazityskland*". Risbergs Tryckeri AB. Uddevalla.
- Isaksson, Ulla. Linder, Erik Hjalmar (1977): "*Elin Wägner 1882–1922: Amason med två bröst*". Bonniers Grafiska Industrier AB. Stockholm, Sverige.
- Kvist Geverts, Karin (2008): "*Et främmande element i nationen: svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944*". Historiska institutionen & Programmet för studier kring Förntelsen och folkmord. Uppsala.
- Larson, Margareta (1985): "*De arbetade för fred: Kvinnoföreningar i Sverige med fred på sitt program 1898–1940*". Författares Bokmaskin. Stockholm
- Levine, Paul A (2013): "*Raoul Wallenberg and Swedish humanitarian policy in Budapest: Political continuity or personal exceptionalism?*" I: Byström, Mikael. Frohnert, Pär: "*Reaching a State of Hope: Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930–2000*". Nordic Academic Press. Lund, Sverige.
- Lindberg, Hans (1973): "*Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936–1941*". Allmänna Förlaget. Stockholm.
- Lomfors, Ingrid (1996): "*Förlorad Barndom- återvunnet liv- De judiska flyktingbarnen från Nazityskland*". Risbergs Tryckeri AB. Uddevalla.

- Marcusdotter, Marianne. Sallnäs, Göran. (2006): "*Elisabeth & Ludvig De Vylder: Två folkhögskolepionjärer*". Författares Bokmaskin. Stockholm.
- Nationalencyklopedin (1994): "*medelklass*". Bokförlaget Bra Böcker AB. Höganäs
- Nehlin, Ann (2009): "*Exporting visions and saving children- the Swedish Save the children Fund*". The department of Child Studies (doktorgradsavhandling). Linköping, Sverige. Universitetet i Linköping.
- Ohlander, Ann-Sofie. Strömberg, Ulla-Britt (1997): "*Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*". Rabén Prisma. Stockholm.
- Pauley, Bruce (1992): "*From Prejudice to Persecution: A History of Austrian Anti-semitism*". The University of North Carolina Press. USA.
- Rudberg, Pontus (): "Flyktingpolitik, främlingslagstiftning och tillämpning: Förutsättningar för judiskt flyktingmottagande i Sverige 1933–1945". I: Andersson, Lars M. Carlsson, Carl Henrik: *Från sidensjalar till flyktingmottagning: Judarna i Sverige- en minoritets historia*". Swedish Science Press. Uppsala
- Rudberg, Pontus (2013): "The politics of Jewish refugee aid and relief work in Sweden". I: Byström, Mikael. Frohnert, Pär: "*Reaching a State of Hope: Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State, 1930–2000*". Nordic Academic Press. Lund, Sverige.
- Rosenbeck, Bente (2005): "*Endringer i arbeidet*". I: Blom, Ida. Sogner, Sølvi. Rosenbeck, Bente: "*Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*". Cappelens Forlag. Oslo, Norge.
- Rudberg, Pontus (2017): "*The Swedish Jews and the Holocaust*". Routledge. Abingdon & New York.
- Sandell, Marie (2015): "*The Rise of Women's Transnational Activism: Identity and Sisterhood Between the World Wars*". I.B. Tauris & Co Ltd. London.
- Swedberg, Eva (2005): "*90 år för fred och frihet: En historisk odysse över Internationella Kvinnoförbundet för fred och Frihets svenska och internationella arbete mellan 1915 och 2005*". Ark-Tryckaren. Jönköping.

Artikler hentet fra internett:

- Andersson, Irene (2014): "*At stoppa första världskriget: skandinaviska kvinnors protestaktion 1915*". *Fred og Frihet*, 2:2014. s.12. Hentet fra:
<<http://www.ikff.no/wp-content/uploads/2012/05/Fred-og-frihet-nr.-2-2014.pdf> >
(Lest: 28/3-2018)

- Andersson, Irene (2017.16. oktober): "*Kampen för fred*". Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra:
<<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/historik/>> (Lest: 27/3-2018)
- Florin, Christina (2017. 8.mai): "*Kampen om kunskapen*". Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra:
<<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/historik/>> (Lest: 23/3-2018)
- Greve, Tim (2016, 19. februar): "*Folkeforbundet*". Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/Folkeforbundet>> (Lest 14/11-2017)
- Greve, Tim. Julsrud, Ottar (2017, 2. oktober): "*Spanias historie*". Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <[https://snl.no/Spanias historie](https://snl.no/Spanias_historie)> (Lest 23/11-2017)
- Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam (2012. 1.september): "*Anna Lindhagen*". Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/biografier/lindhagen.xml> > (Lest 3/3-2018)
- Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam (2017. 10. desember): "*Elin Wägner*". Hentet fra:
<<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/biografier/wagner.xml> > (Lest: 2/3-2018)
- Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam. (2018. 24. januar): "*Kerstin Hesselgren*". Hentet fra: <<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/biografier/hesselgren.xml> > (Lest 2/3-2018)
- Göteborgs Universitetsbibliotek. Kvinsam (2012. 9.januar): "*Signe Höjer*". Hentet fra: < <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/fred/biografier/hojer.xml> > (Lest 8/3-2018)
- Göteborgs Universitetsbibliotek, Kvinsam (2012, 20.august) : "*Tidevarvet*". Hentet fra: <<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kvinnotidskrifter/tidevarvet/> > (Lest 2/3-2018)
- Hamrin-Thorell, Ruth: "*Kerstin Hesselgren*". Det svenske Riksarkivets hjemmeside. Hentet fra: < <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=12947>> (Lest 2/3-2018)
- Fossheim, Hallvard (2017, 20.november): "*Aristoteles*". Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/Aristoteles> > (Lest: 28/11-2017).
- HL-Senteret (2013, 6.september): "*Forfølgelse av jøder i Tyskland 1933-1939*". HL-senteret. Tilgjengelig fra:<<http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/tyskland-1933-1939/jodeforfølgelsene-i-tyskland-1933->

[1939.html](#) > (Lest 13/10-2017)

- IKFF (2015): “*Historia*”. IKFF. Tilgjengelig fra: < <https://ikff.se/ikff/om-oss/> > (Lest 25/9-2017)
- Leraand, Dag. Bø Bahun, Vegrard. Hovde, Kjell-Olav (2017, 27.juni) “*Flyktninger*”. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra: < <https://snl.no/flyktninger> > (Lest 19/11-2017)
- Lundgren, Anders: “*Naima Sahlbom*”. Svenskt biografisk lexikon. Hentet fra: < <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6309> > (Lest: 8/3-2018)
- Lønnå, Elisabeth (2017. 6.juni). “*Kvinnebevegelsens historie*”. Store norske leksikon. Hentet fra: <https://snl.no/kvinnebevegelsens_historie> (Lest: 27/3-2018)
- RCOG HERITAGE COLLECTIONS BLOG (2017, 8. mars): “*Edith Mary Pye (1876-1965) Chevalier de la Légion d’Honneur*”. <<https://rcmheritage.wordpress.com/2017/03/08/529/> > (Lest : 30/11-2017)
- Skodvin, Knut Einar (2009, 14.februar): “*Genèveprotokollen*”. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra <<https://snl.no/Gen%C3%A8veprotokollen> > (Lest 15/10 2017)
- Stockholms stad. Stockholmskällan. Hentet fra: < <https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/manniskor-i-stockholm/anna-lindhagen/> > (Lest: 3/3 2018)
- Store norske leksikon. Artikkel hentet fra papirleksikonet Store norske leksikon (2012. 4.juni): “*Torngy Karl Segerstedt*”. Hentet fra: < https://snl.no/Torgny_Karl_Segerstedt > (Lest: 9/3-2018)
- Store norske leksikon. Artikkel hentet fra papirleksikonet Store norske leksikon (2009. 14.februar): “*Nonintervensjonsavtalen*”. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/Nonintervensjonsavtalen> > (Lest 11/1-2018)
- Uppsala Universitet. The Hugo Valentin Center: “*Research and Education at the Hugo Valentin Centre*”. <<http://www.valentin.uu.se/about-us/> > (Lest 26/2-2018)
- Viedma, Lucy: “Allt det ni gör oss spanska barn ska alltid stanna i vårt minne- Spanska inbördeskriget 1936-1939”. Tilgjengelig fra: <http://www.arbark.se/pdf_wrd/vik06.pdf > (Lest 20/11-2017)
- Wikander, Ulla (2017. 18.oktober): “*Kvinnor i arbete*”. Göteborgs Universitetsbibliotek hjemmeside. Hentet fra: <<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/historik/>> (Lest: 23/3-2018)
- WILPF (2014): “*A Short Introduction*”. WILPF International. Tilgjengelig fra:

<<http://wilpf.org/wilpf/>> (Lest 25/9-2017).